

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav pedagogiky a sociálních studií

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Mezigenerační vztahy očima Olešnických seniorů

Bc. Barbora Weisová, DiS.

Olomouc 2024

Mgr. Dagmar Pitnerová, PhD.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Mezigenerační vztahy očima Olešnických seniorů vypracoval) samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato diplomová práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Datum 16.4.2024

.....

podpis

Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování vedoucí práce Mgr. Dagmar Pitnerové, PhD., za její důvěru a cenné rady při vedení mé diplomové práce. Rovněž bych chtěla poděkovat svým dcerám za trpělivost a shovívavost a svému partnerovi za obrovskou podporu, bez níž by tato práce nevznikla. Děkuji také všem respondentům za jejich čas, vstřícnost a upřímnost při poskytování rozhovorů.

Anotace

Jméno a příjmení:	Bc. Barbora Weisová, DiS.
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	Mgr. Dagmar Pitnerová, Ph.D.
Rok obhajoby:	2024

Název práce:	Mezigenerační vztahy očima Olešnických seniorů
Název v angličtině:	Intergenerational relations from the perspective of Olešnice seniors
Zvolený typ práce:	Diplomová práce
Anotace práce:	<p>Tato diplomová práce zkoumá vliv mezigeneračních vztahů v rodině, zejména mezi olešnickými seniory a jejich vnoučaty. Teoretická část se zabývá vývojem rodiny, její rolí jako ekonomické jednotky a instituce pro výchovu, trendy v rodinném životě v 21. století včetně technologií a právních aspektů rodiny v České republice. Důraz je kladen na mezigenerační vztahy, věkové a roli prarodičů, zdůrazňuje se důležitost respektu a porozumění v budování harmonických vztahů. Empirická část analyzuje vliv péče olešnických seniorů o vnoučata na mezigenerační vztahy v rodině, zkoumá různé faktory a aspekty této dynamiky. Závěr práce shrnuje proměnu péče seniorů o vnoučata a její důležitost pro mezigenerační vztahy.</p>
Klíčová slova:	mezigenerační vztahy, rodina, senioři, vnoučata, péče, role, respekt, porozumění, tradice, hodnoty, výchova,
Anotace v angličtině:	<p>This thesis examines the influence of intergenerational relationships in the family, especially between the Olešnice seniors and their grandchildren. The theoretical part deals with the development of the family, its role as an economic unit and an institution for upbringing, trends in family life in the 21st century, including technology and legal aspects of the family in the Czech Republic. Emphasis is placed on intergenerational relationships, age and the role of grandparents, and the importance of respect and understanding in building harmonious relationships is emphasized. The empirical part analyses the impact of the care of grandchildren by the Olešnice elderly on</p>

	intergenerational relations in the family, examining various factors and aspects of these dynamics. The thesis concludes by summarizing the transformation of elderly care for grandchildren and its importance for intergenerational relationships.
Klíčová slova v angličtině:	intergenerational relations, family, seniors, grandchildren, care, roles, respect, understanding, traditions, values, education,
Přílohy vázané v práci:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Výzva zveřejněná v Olešnickém zpravodaji 2. Soubor otázek pro rozhovor 3. Přepisy rozhovorů 4. Ukázka otevřeného kódování 5. Ukázka axiálního kódování
Rozsah práce:	100 stran
Jazyk práce:	Český jazyk

OBSAH

Úvod 1

I Teoretická část	3
1 RODINA.....	3
1.1 Rodina a její vývoj v historickém kontextu	3
1.2 Tradiční rodina	7
1.3 Moderní rodina	10
1.4 Rodina v právním řádu ČR.....	13
2 SENIOR.....	18
2.1 Postavení seniorů ve společnosti	19
2.2 Ageismus	23
2.3 Postavení a role seniora v rodině.....	27
2.4 Mezigenerační vztahy a možné mezigenerační konflikty.....	31
3 MEZIGENERAČNÍ VZTAHY A PÉČE	36
3.1 Výhody a nevýhody mezigenerační péče pro seniory	37
3.2 Děti potřebují prarodiče.....	42
3.3 Mezigenerační komunikační bariéry.	45
3.4 Komunikace jako důležitý faktor při překonávání bariér	49
II EMPIRICKÁ ČÁST.....	53
4 Metodologie.....	53
5 Výběr výzkumné metody a technika sběru dat.....	54
6 Výzkumný problém a cíl výzkumu.....	56
7 Výzkumný vzorek	57
7.1 Senior v Olešnici	58
7.2 Soubor okruhů otázek pro výzkumný vzorek.....	59
8 Organizace a průběh výzkumu	60
8.1 Časový harmonogram výzkumu	60
9 Etické zásady a limity výzkumu	62
10 Analýza a interpretace dat.....	63
10.1 Popis postupu analýzy a analýza dat.....	65
10.2 Otevřené kódování	65
10.2.1 Výsledky otevřeného kódování	69
10.3 Axiální kódování	83
10.3.1 Výsledky axiálního kódování	84
10.4 Výsledky selektivního kódování	86
10.5 Prezentace výsledků a interpretace dat	89
11 Závěr výzkumu	92
12 Diskuze.....	95
Závěr	98
Zdroje:.....	100

Úvod

Vztahy jsou klíčovým prvkem v rodinném životě a mají významný vliv na pohodu a kvalitu života jednotlivců všech věkových skupin. Porozumění a respekt k odlišným perspektivám a potřebám jednotlivých generací mohou pomoci překonat mezigenerační konflikty a posílit vztahy mezi nimi. Jednou z důležitých oblastí, která ovlivňuje mezigenerační vztahy, je také technologický vývoj a digitální prostředí. Moderní technologie mohou přinášet nové možnosti komunikace a propojení mezi generacemi, ale zároveň mohou vést k rozdílným porozuměním a komunikačním bariérám. Je proto důležité, aby jednotlivé generace respektovaly a přijímaly odlišné způsoby komunikace a porozumění, a hledaly společné jazyky a prostředky porozumění. Celkově lze říci, že mezigenerační vztahy jsou dynamické a komplexní, a jejich kvalita závisí na otevřené komunikaci, porozumění a respektu mezi generacemi. Jsou klíčovým prvkem pro budování harmonických a naplňujících rodinných vztahů a mohou přispět k celkové pohodě a kvalitě života jednotlivců ve společnosti. Vytvoření prostředí, ve kterém jsou jednotlivé generace respektovány a vzájemně si pomáhají a podporují, je důležitým cílem pro budoucnost rodiny a společnosti jako celku. Dobré vztahy mezi generacemi také poskytují emocionální podporu a pocit sounáležitosti. Starší lidé mohou být oporou v těžkých chvílích, zatímco mladší generace často přináší energii a radost do života svých starších příbuzných. Vzájemná péče a vzájemný respekt jsou klíčovými složkami těchto vztahů. Celkově vzato, všichni součástí jednoho kontinua života a vzájemná podpora a respekt mezi různými věkovými skupinami jsou nezbytné pro udržení rovnováhy a vitality naší společnosti.

V roce 2022 jsem ve svojí bakalářské práci zkoumala vliv životní zkušenosti a předchozí způsob života na trávení volného času olešnických seniorů v seniorském věku. Zajímala jsem se o to, jakou představu mají olešniční senioři o způsobu trávení svého volného času a jak si přejí trávit svůj volný čas. Z výsledků výzkumu bylo zjištěno, že dobré rodinné vztahy v dětství se kladně odrážejí na způsobu trávení času v dalším životě olešnických seniorů a že vztahy s dětmi, vnoučaty a pravnoučaty jsou pro seniory nejvíce obohacující aktivitou. Ve svojí diplomové práci jsem se tedy

pokusila rozpracovat téma vztahů olešnických seniorů s vnoučaty a jejich nahlížení z pohledu olešnických seniorů.

Teoretická část diplomové práce poskytuje komplexní pohled na vývoj rodiny od pravěku až po současnost a zkoumá, jak se změny ve společnosti promítají do struktury a funkcí rodiny. Dále se zabývá významem rodiny jako ekonomické jednotky a instituce, která hraje klíčovou roli ve výchově a socializaci potomstva, přenosu kulturních hodnot a zachování kontinuity kulturního vývoje. Diskutuje vývoj rodiny v 21. století, zdůrazňuje roli technologií a digitálního prostředí v rodinném životě, reflektuje současné trendy ve složení rodin a způsoby péče o děti. Pojednává o právních aspektech rodiny v České republice, včetně práv a povinností rodiny a jednotlivých členů. Dále se zabývá věkem a mezigeneračními vztahy, zahrnujícími role prarodičů ve výchově a péči o vnoučata, a diskutuje o významu těchto vztahů pro zdraví a pohodu seniorů. Nabízí komplexní pohled na rodinu a mezigenerační vztahy v historickém i současném kontextu, zkoumá výzvy a změny, se kterými se rodiny potýkají, a klade důraz na důležitost respektu, porozumění a komunikace pro budování harmonických vztahů mezi generacemi.

Empirická část se zabývá otázkou, jak se vliv péče olešnických seniorů o vnoučata odráží na dynamice mezigeneračních vztahů v rodině. Cílem této části je nahlédnout mezigenerační vztahy olešnických seniorů s ohledem na široké spektrum faktorů, které je mohou ovlivňovat a aspekty, jež je nutno zohlednit. V závěru této práce se, na základě výzkumu, který jsem realizovala a dat které jsem za pomoci vybrané analýzy získala, snažím definovat vývoj a proměnu péče olešnických seniorů o vnoučata v průběhu času, a to, jak důležitou hraje roli v mezigeneračních vztazích.

I Teoretická část

1 RODINA

Rodina je původní a nejdůležitější společenská skupina a instituce, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou, její hlavní úlohu je mimo jiné výchova potomstva počínaje základní socializací. Dále pak přenos kulturních vzorů a zachování kontinuity kulturního vývoje (Nešpor, 2018).

Rodina je základní stavební jednotkou společnosti. Základní úlohou rodiny není jen vytvořit dalšího jedince nebo poskytovat bezpečí, pečovat a chránit ty, kteří se o sebe nedovedou postarat sami. Ale také naučit jedince obstojně přežít v širší společnosti, umět se postarat o sebe i o druhé to vše v sociálním, zdravotním i ekonomickém kontextu.

Rodinu dle typologie dělíme na:

- nukleární – jeden či dva dospělí jedinci pečují a vychovávají dítě či děti, či pouze dva dospělí jedinci bez dětí,
- rozšířenou – další rodinní příslušníci, sourozenci rodičů, prarodiče, kteří udržují s nukleární rodinou blízké vztahy. (Giddens, 1999)

1.1 Rodina a její vývoj v historickém kontextu

Nejstarší známou rodinnou skupinou byla pravěká tlupa, tedy skupina založená na rodové a klanové struktuře. Tlupa je skupina, ve které žili nejen rodiče s dětmi, ale také rodiče rodičů, sourozenci rodičů a jejich děti. Význam této rodiny je usuzován podle dnešních primitivních národů, kde můžeme ještě dnes pozorovat skupinová „manželství“, „skupinové děti“ a matriarchát (Možný, 2006).

Primárním úkolem člověka v pravěké době bylo přežít. K přežití využíval přírodu a veškeré její zdroje, kořistil z ní. Během této doby člověk postupně zdokonaloval výrobní nástroje stejně jako nástroje komunikace a svoje zkušenosti předával následujícím generacím. Postupný vývoj v této oblasti vyžadoval dokonalejší společenskou organizaci a z tlupy se postupem času stala skupina plnící společensky ekonomickou funkci, v této době hovoříme o velkorodině. Základ velkorodiny tvořily dcery jedné matky, jejich mužové a děti. Odtud matriarchát (Horská, 1990).

Rodina v podobném formátu s drobnými proměnami v řízení rodiny na patriarchát, nebo na nejstaršího člena, případně na kmotrovství, které vzniklo jako sociální instituce společenství pro osiřelé dítě na přelomu středověku a novověku byla globálně rozšířena ještě v první polovině 20. století a dnes ji můžeme pozorovat v některých lokalitách, či kulturách. V této rodinné skupině bylo primárním cílem zabezpečit reprodukci dětí, jejich výživu, péči a výchovu a také postarat se nezajištěné sourozence nebo nejstarší členy. *„Rodina existuje především proto, aby lidé mohli pečovat o svoje děti. Je významná pro udržení lidstva, je základní jednotkou každé lidské společnosti. Rodina zprostředkovává člověku jeho začlenění do kultury a společnosti. Krom toho propojuje generace, vytváří kontinuitu, pouta a solidaritu“* (Matoušek, 2003, str. 8).

Další funkcí rodiny bylo materiální a finanční zajištění, ochrana, pomoc, ale na druhé straně také kontrola dodržování nastavených norem. Základním stavebním kamenem takové rodiny bylo od doby středověku s katolizací, sezdané manželství. Evropský novověk později přinesl větší pracovní zatížení žen a s tím spojené nezávislosti, protože muž přestal být jediným živitelem rodiny. S tímto obdobím spojujeme vznik feminismu, industrializaci a zavedení povinné školní docházky. Sňatky začaly být určovány přáním snoubenců, nikoli přáním rodiny, s industrializací byla spojena větší mobilita a došlo tak k roztržení mnohogerenačních rodin (Matoušek, 2003).

Počátek 20. století je spojen se zlepšením možností pracovního i společenského uplatnění žen, díky čemuž se zvýšil životní standard rodin. V průběhu 20. století došlo ve vývoji rodiny k významným změnám, a to jak v přístupu k manželství, v základním rozdělení rodičovských rolí, v zaměstnanosti spojené s industrializací, vzděláváním spojeným s institucionalizací, globalitou a příležitostmi spojenými s nároky kladenými na rodiče i děti. Největší změnou, kterou můžeme v průběhu let pozorovat, je velikost rodiny. Co se týče společného soužití, zabezpečení výživy, péče a výchovy dětí je tato povinnost dnes již pouze na rodičích. Nukleární rodina dnes žije samostatně a s rostoucí možností migrace, dostupností zaměstnání a příležitostmi mnohdy také stovky až tisíce kilometrů daleko od svých příbuzných (Goody, 2006).

Rodina 20. století je definována jako *„soubor společně bydlících a hospodařících manželů s dítětem nebo dětmi, včetně takzvaných faktických manželství druha*

a družky s dětmi, nebo jednoho z rodičů s dítětem nebo dětmi“ (Horská, 1990, str. 401).

Ve dvacátém století se vývoj rodiny jako skupiny společně žijících osob ustálil, změnu bylo možné pozorovat především uvnitř, a to v upevňování rodinných vazeb, což dokazuje mezinárodní testování domácího prostředí a rodinných vztahů HOME. (HOME) je celosvětově prováděný výzkum zaměřený na studie domácností. Výzkum je prováděn metodou dlouhodobého pozorování a měření kvality prostředí a je určen k posouzení kvality a kvantity podpory, struktury a stimulace, kterou má dítě k dispozici v domácím prostředí. Pokouší se dokumentovat, do jaké míry prostředí dítěte obsahuje zážitky, které podporují jeho pohodu, a neobsahují zážitky, které jsou dobrému životu nepřátelské. Výzkum zohledňuje rozdíly v kulturních modelech rodičovství po celém světě. Navzdory tomu výsledky ukazují poměrně konzistentní vztahy mezi vystavením stimulaci a rodičovskou reakcí a adaptivním fungováním dětí. Poněkud méně jasné byly asociace s fyzickými tresty. Výzkum HOME zjišťoval skutečnosti, které hodnotily rodičovskou schopnost reagovat, disciplínu a vystavení stimulujiacím podnětům a zkušenostem, včetně předmětů v domácím prostředí, jako jsou hračky, knihy a hudební nástroje, ale také všeobecně rozvíjející a obohacující vzájemné interakce, jako je podpora rodiny, společné koníčky a výlety s rodiči (Bradley, 2012).

Vývoj rodiny v 21. století navázal na vývoj předchozí, postupné změny můžeme pozorovat v podobě rodiny, a to především ve vzájemných vztazích mezi rodiči a dětmi na které je kladem mnohem větší důraz než v předchozím století a zabývá se také změnami ve složení rodiny, genderovými aspekty, nebo sloučením rolí žvítel a pečovatel obou rodičů či homoparentalitou. *„Homoparentalita je termín, kterým se označuje rodičovství leseb a gayů, tedy výchova dětí rodinami homosexuálních parterů, nebo jedinci s homosexuální orientací. Odvozeným výrazem je homoparentální rodina, který zahrnuje takové rodinné modely nebo domácnosti, v nichž se nacházejí dospělé osoby stejného pohlaví, jež mají homosexuální orientaci, a obvykle nezletilé děti. Za terminologicky korektní je též považován výraz rodina homosexuálních partnerů“ (Sobotková, 2007, str. 219).*

Nukleární rodinu dnes v mnoha případech tvoří dva rodiče stejného pohlaví a jejich děti, v posledních letech se začínáme setkávat také s více rodičovstvím, kde základní nukleární rodinu tvoří více než dva dospělí a děti, které společně vychovávají, tedy založeným na polyamorii. Dle definice ve Slovníku cizích slov je polyamorie láska a soužití tří a více lidí. Jedná se o životní styl, kdy jedna osoba žije v několika milostných vztazích. Jedná se o druh nemonogamního soužití, založený na toleranci a akceptaci dalších vztahů (Sociologická encyklopedie, 2024).

Tyto skutečnosti dokazuje revidovaná verze testování domácího prostředí HOME-21, jehož revize byla provedena právě proto, aby odrážela historické změny ve složení rodin, genderových rolí a rozdělení péče o děti v rodinách, norem o přijatelnosti a vhodnosti různých forem disciplíny a digitálního prostředí ve kterém žijí děti. Například v době, kdy vznikl původní HOME, ještě nebyly sňatky osob stejného pohlaví legální a svobodné rodičovství bylo méně běžné, takže formulace některých položek odkazovaly na heterosexuální rodinné struktury (např. pravidelné večere s oběma rodiči - matkou a otcem). Dřívější verze studie se zobrazovala roli pouze matek jako primárních pečovatelek (např. jak často matka mluvila s dítětem při domácích pracích). Také tělesné tresty byly v době, kdy se původní HOME vyvinul, společensky více přípustné než dnes, kdy jsou tělesné tresty v 63 zemích zcela zakázány. V neposlední řadě je také třeba zmínit, že rodinu 21. století intenzivně ovlivňují média a především internet, mobilní zařízení a celková digitalizace (Lansford, Odgers, 2023).

Shrnutí

Tato kapitola poskytuje komplexní pohled na vývoj rodiny od pravěku až po současnost, a zkoumá, jak se změny ve společnosti promítají do struktury a funkcí rodiny. Zaměřuje na význam rodiny jako základní sociální instituce a sleduje její vývoj v historickém kontextu až po současnost. Začíná diskusí o rodině jako základní ekonomické jednotce a instituci, která má klíčovou úlohu ve výchově a socializaci potomstva, stejně jako přenosu kulturních hodnot a zachování kontinuity kulturního vývoje. Dále se zabývá typologií rodiny, jako jsou nukleární a rozšířená rodina, a zdůrazňuje změny, které rodina prošla v průběhu historie. Historicky se rodina

vyvíjela od pravěkých rodových a klanových struktur, přes velkorodinu až k moderním nukleárním rodinám. S postupem času se měnily role v rodině, zejména v reakci na industrializaci, feminismus a změny ve společnosti. Tyto změny reflektují také moderní formy rodiny, jako jsou rodiny stejného pohlaví nebo polyamorní vztahy. Kapitola dále diskutuje vývoj rodiny v 21. století, zdůrazňuje roli technologie a digitálního prostředí v rodinném životě a uvádí výzkum HOME-21, který reflektuje současné trendy ve složení rodin a způsobech péče o děti. Nakonec se kapitola zaměřuje na vliv médií a digitalizace na současnou rodinu.

1.2 Tradiční rodina

Ve starověkém Řecku byla nejmenší jednotka společnosti, které zahrnovala rodinu, obydlí, zvířata i otroky, tedy celou domácnost s domem i půdou označována jako OIKOS. Stejným slovem byl označován také majetek či bydliště. Do moderní doby se slovo OIKOS přeneslo jako původ slova ekonomie, které přinesla později latina. Latina také později přinesla slovo Familia, kterým se začaly označovat pokrevní vztahy. Můžeme tedy říci, že co se týče významu původního slova rodina, byl spojen s vlastnictvím, hospodařením a autoritou (Sociologická encyklopedie, 2024).

Tradiční rodina byla tvořena mužem a ženou, manželi, a jimi vytvořenými příbuzenskými vazbami, založenými na tabuizaci incestu. Tito jedinci si však nemohli sami vybírat partnera, neboť tato volba byla podřízena zájmům rodičů, jiných příbuzných nebo celé obce. Základní funkcí tradiční rodiny byla reprodukce a výchova dětí. Rodině také náležela funkce ochranná a stabilizační. V minulosti bylo pro tradiční rodinu charakteristické rozšíření příbuzenských sítí za pomoci ekonomických a snubních výměn uvnitř příbuzenských velkorodin, které se řídilo přísnými pravidly (Možný, 2008).

Uspořádání rodinných vztahů sloužilo jako opora a zároveň uznání hierarchického uspořádání celé společnosti. Respektování hlavy rodiny tak současně vychovávalo k respektování moci panovníka. Proto vznikaly patriarchální domácnosti, jimž vládli muži, kteří ve svých rukou drželi vlastnictví domácností. Soudržnost rodiny byla udržována i přes často nepříznivé emoční vztahy jejich členů, nebo dokonce

i při značném psychickém strádání. Kromě manželského páru a jejich pokrevných příbuzných v domácnostech také nepříbuzní sloužící, domácnost šlechty tak zahrnovala desítky a stovky osob. Napříč všemi sociálními vrstvami zde probíhala nejen socializace základní, ale také profesní a s ní spojená výchova vzdělávání a předávání tradičních hodnot. Rodina zajišťovala vzdělávání i socializaci, děti byly od malička vychovávány k respektování hodnot a určeného životního stylu. Pouze rodina zajišťovala péči o staré či nemocné. Člen rodiny často prožil svůj život uvnitř vlastní domácnosti od narození do smrti, aniž by ji opustil (Keller, 2003).

Tyto domácnosti udržovaly i úzké vztahy se svými příbuznými, avšak tyto vztahy nebývaly udržovány na bázi citových vztahů nebo závislostí. Otec předával dům při své smrti prvorozenému dědici, synovi, stejně jako rodinnou profesi. Zároveň dohlížel na výběr nevěsty dědice a ovlivňoval osud rodiny ještě ve vnučích, kteří se v domě narodili. Ostatní synové odcházeli, aby založili své vlastní rody nebo zůstávali v domě a pomáhali rozmnožovat rodinný majetek. Také postavení žen bylo zcela jiné, než jak je známe dnes. Ženy sloužily především jako vhodný prostředek k upevňování aliance mezi jednotlivými domácnostmi a hrály důležitou úlohu směnného prostředku. Dcery se tedy provdávaly mimo rodný dům. Vztahy mezi generacemi byly založeny na udržení a rozvoji majetku a finančního zabezpečení, zachování rodu a prokazování úcty (Možný 1990).

Tradiční rodina zahrnuje také přechodovou fázi, která se však týkala pouze vyšších vrstev. Nukleární rodina se v té době stává zřetelněji vymezenou jednotkou. Rodinné vztahy se odlišily od vazeb k ostatním příbuzným či sousedům. Začíná být kladen velký důraz na lásku, a to jak na mateřskou, tak i na rodičovskou. Současně vzrůstá i vyšší autorita otce a nukleární rodina se ukazuje jako ideální typ. Tato rodina má muže, který zajišťuje ekonomickou a sociální stránku, a ženu, která se stará o domácnost. Rozhodování o budoucím manželovi už nepřísluší rodině, ale jedná se o individuální výběr jedince. Domácnost přestává být místem zaměstnání a tuto její funkci přebírá obec a stát. Upadá moc patriarchální hlavy domácnosti. S novověkou industrializací souvisí přesun pracovních míst z rodin do továren a soustředí obyvatele do měst. Muž přestává být jediným živitelem rodiny a klesá jeho prestiž. Rozdíl mezi muži a ženami jsou ve veřejném prostoru stírány. Rozvíjí se školství a děti jsou na větší část

dne odvedeny z rodiny. Právě zde začíná působení vnějších institucí na děti. Hlavní roli nehraje pouze rodina, ale do výchovy se začíná zapojovat i škola (Matoušek, 1997).

Tradiční rodinu si tedy můžeme představit jako nukleární rodinu s pevnými příbuzenskými vazbami, jejíž fungování je založeno na vytváření, upevňování a rozšiřování majetku a jeho předávání další generaci. Vztahy mezi rodiči, zakládání rodiny bychom mohli připodobnit k uzavírání obchodních smluv, rození dětí a jejich výchova pak k zajištění zachování rodu a v průběhu svého dětství byly využívány nejvíce jako levná pracovní síla. Ačkoli vztahy uvnitř rodin, už jen díky tomu že partneři nevolili svého životního partnera na základě citových či emočních vazeb a děti byly rozeny spíše jako potencionální náhradníci dědicové, byly pevné a stabilní. Nejstarší členové rodiny byli vážení, opatrovaní za svého života i po své smrti. O mezigeneračních vazbách či pevných mezigeneračních vztazích nelze v tradiční rodině hovořit, děti musely poslouchat všechna rozhodnutí bez možnosti projevit svůj názor a nejstarší generace zůstávala respektována i při snížení svých fyzických a duševních schopností.

Shrnutí

Tato část se zaměřuje na tradiční rodinu a její vývoj v historii. V antickém Řecku byla rodina považována za základní jednotku společnosti, nazývanou OIKOS, která zahrnovala manžele, domácnost, majetek a další členy včetně otroků. Tradiční rodina byla obvykle tvořena mužem a ženou, kterým byla partnerství a výchova dětí podřízena. Volba partnera byla často ovlivněna zájmy rodiny nebo obce, a role v rodině byly hierarchicky uspořádány s důrazem na autoritu otce. V tradiční rodině byly rodinné vztahy často založeny na výměně majetku a ekonomické stabilitě. Otec rodiny byl hlavou domácnosti a měl kontrolu nad majetkem a rozhodováním. Ženy byly často využívány k posilování aliancí mezi rodinami a hrály roli prostředku směny. Vztahy mezi generacemi byly zaměřeny na udržení majetku a tradic. Tradiční rodina se vyvíjela s příchodem modernity a industrializace, což vedlo k menšímu zaměstnání v domácnosti a většímu důrazu na individuální volbu partnera. Vztahy mezi muži a ženami se staly více rovnocennými, a školství a jiné instituce začaly hrát větší roli

ve výchově dětí. Postupně se rodina stala menší a dynamickou, až se nakonec dostala k podobě nukleární rodiny, ve které byla pevná struktura a hierarchie zmírněna. Celkově tradiční rodina byla charakterizována pevnými příbuzenskými vazbami, hierarchií a důrazem na ekonomickou stabilitu a reprodukci rodu. S postupem času se však tato struktura změnila a modernizovala se v souladu s technologickým a sociálním vývojem.

1.3 Moderní rodina

Na rodinu jako na moderní pohlížíme od období postindustriální společnosti. Moderní rodina se vyznačuje především uspokojováním potřeb a přerozdělováním ekonomických hodnot jejich členů, nabízí útočiště před veřejným světem. Výchovná funkce je zde plněna především vůči nejmenším dětem, což je spojeno se zaměstnaností žen a se zavedením povinné školní docházky, délkou mateřské či rodičovské dovolené. Na rozdíl od tradiční rodiny se v moderních rodinách neklade tak vysoký důraz na předání celoživotně budovaného a schraňovaného rodinného majetku, nejvyšší hodnotu má předané vzdělání. Ke zprostředkování kulturních hodnot zde dochází pouze v nejútlejším věku, později pak už nepřímo, a to volbou školy. Největší vliv ve zprostředkování a vytváření kulturních a společenských hodnot mají masmédiá. Rodinné vazby jsou však stále nezrušitelné, nesměnitelné (Možný, 1990).

Česká rodina prošla zásadním vývojem v devadesátých letech 20. století, výrazné změny nastaly se sametovou revolucí. Mladí lidé začali oddalovat vstup do manželství, nebo narození dítěte. Došlo ke změně skladby domácností, v této době se v odborné literatuře začínáme setkávat s pojmem dvougenerační nukleární rodina (Možný, 2003).

Pro moderní rodiny jsou typické bližší vztahy dětí s matkou, volnějším vztahem k otci. Matky v těchto rodinách děti více prosí, otci rozkazují. Z důvodu vyšší zaměstnanosti ženy se v domácnostech začíná objevovat tlak po vzájemné zastupitelnosti rodičů v domácích pracích a výchově. V mnoha rodinách začíná docházet ke krizím. Muži i ženy podnikají, ženy ve svých zaměstnáních dosahují lepšího postavení a příjmů

než muži, výchova dětí je poznamenána vysokým tlakem rodičů na výkon, při výchově začíná být uplatňována hmotná stimulace dětí. V této době se také začínáme, dle pramenů, setkávat se snížením počtu úplných rodin (Matoušek, 2003).

V porevoluční době, můžeme pozorovat velmi výrazné rozdíly ve změnách ve vývoji rodiny na západě, kde docházelo k přirozenému postupnému vývoji a u nás kde byl tento proces výrazně ovlivněn tlakem sociálních a ekonomických změn (Maříková, 2000).

Nejvýraznějším ze současných trendů rodiny je odkládání mateřství. Ze statistických dat Sčítání 2021 vyplývá, že klesá počet narozených dětí. Zároveň se zvyšuje věk, kdy se rodiče rozhodnou děti si pořídit. V 90. letech byl věk matky při narození prvního dítěte 20 – 24 let, v současnost je to 25 – 29 let. Muži v devadesátých letech se stávali otci prvního dítěte ve věku 28 – 30 let, nyní 30 – 34. Dalším důvodem je vyšší vzdělanost a zaměstnanost žen. Ženy v dnešní době dávají přednost kariéře před rodičovstvím, čímž dochází k narušování dělby práce v domácnosti. Kvůli tomu proces rozhodování o rodičovství podléhá nejen biologickým, ale také psychologickým a sociologickým tlakům. S ohledem k výše uvedenému ženy v dnešní době rodičovství kriticky zvažují a vybírají mezi přínosy a ztrátami rodičovství. Za posledních 30 let se výrazně změnila formy rodinného života. Zvýšil se počet rozvedených párů, ale mnoho rodin dnes žije v neformálních, nesezdaných svazcích. Přibylo také svobodných matek a svobodných otců. Rodiny stejnopohlavních párů a párů s odlišnou genderovou identitou nejsou dnes již žádnou výjimkou (Kimplová, Jochmanová, Svoboda, 2023).

Oproti tradiční je moderní rodina spjata úzkými citovými vztahy, avšak tyto vztahy nejsou založeny na vytrvalosti. V domácnostech je více dbáno na soukromí a rodiče se soustředí na výchovu dětí. Pokračuje oddělení pracovišť od domova. Rodina přestává být místem výroby hmotných statků a stává se místem jejich spotřeby. Rodina vytváří bezpečí domova – stabilní, chráněné prostředí. Stálá přítomnost vysoce citově angažovaných rodičů je dnes považována za nepostradatelnou podmínku zdravého duševního i tělesného vývoje dětí. Začíná trend snižování počtu dětí v rodině a nastává zvyšování počtu rozvodů. Rodina již není podmíněna sezdaným svazkem ani párem tvořeným mužem a ženou. Dochází také k rozšíření nukleární

rodiny. Jedinec dnes projde několika vztahy a není výjimkou, že z každého vztahu vzejde dítě a další partner. K tomu musíme také přidat další faktor a to věku. V moderní rodině je již zcela běžné, že lidé mají děti i ve věku, kdy by v minulosti byli již prarodiči a nestává se výjimečně, že děti těchto rodičů jsou vrstevníky svých neteří a synovců. Dochází tak k promíchání rodičovských a prarodičovských rolí (Kolesová, 2015).

Dochází však také zvyšování věku dožití. Součástí rozšířené moderní rodiny tak dnes nejsou pouze prarodiče, ale často také vitální praprarodiče a někdy také stále žijící prapraprarodiče.

Dnes již víme, že je zcela jisté že podoba rodiny se do budoucna radikálně změní, protože změny v určitých oblastech jsou již dnes patrné. Ani z vědeckého hlediska neexistuje předpoklad, že by nukleární rodina mohla udržet klasickou podobu. Především úloha muže v rodině je v budoucnosti nejasná. Muži začínají více vypadávat z domácnosti, výchovy a péče o děti, ženy zvládají vše samy, včetně početí (Matoušek 2003).

Shrnutí

Moderní rodina se od tradiční rodiny v mnoha ohledech liší. Usiluje především o uspokojení individuálních potřeb a přerozdělování ekonomických hodnot mezi členy rodiny. Výchovná funkce je zaměřena především na nejmladší členy rodiny, což je reflektováno změnami ve vzdělání, zaměstnanosti žen a povinnou školní docházkou. V moderní rodině není tak významný důraz na předání rodinného majetku jako spíše na vzdělání. Kulturní hodnoty jsou zprostředkovávány hlavně v útlém věku a později prostřednictvím výběru školy a masových médií. Rodinné vazby v moderní rodině zůstávají důležité, i když se mohou projevovat odlišně vzhledem k různým sociálním a ekonomickým tlakům. Česká rodina prošla zásadními změnami po sametové revoluci, což vedlo ke zvýšení počtu rozvodů, změně skladby domácností a posunu ve věku, kdy lidé vstupují do manželství nebo rozhodují o založení rodiny. Moderní rodiny se často potýkají s větším tlakem na rodičovství a výchovu dětí v důsledku vyšší zaměstnanosti a lepšího postavení žen na trhu práce. Současně s těmito změnami dochází k odkládání mateřství, snižování počtu dětí v rodině

a rozšíření různých forem rodinného života, včetně neformálních svazků, rodin stejnopohlavních párů a jednorodičovských rodin. Moderní rodina je často spojena s úzkými citovými vztahy, ale není zcela stabilní a často se mění v důsledku individuálních rozhodnutí a vnějších faktorů. Ve vědecké oblasti se diskutuje o budoucnosti rodiny a o nejistotách týkajících se role mužů a změn v rodinné struktuře. Je pravděpodobné, že podoba rodiny se bude nadále měnit v souladu se sociálními, ekonomickými a kulturními proměnami ve společnosti.

1.4 Rodina v právním řádu ČR

Český právní řád se zabývá jednotlivci, jejich právy a povinnostmi. Rodina jako celek však není platnými právními předpisy České republiky v obecné rovině nijak definována. Platné právní předpisy České republiky se v souvislosti s rodinou omezují pouze na pojmy. To však neznamená, že rodina jako celek a její jednotlivci, stejně jako jejich práva a povinnosti nejsou právním řádem České republiky dostatečně ošetřeny.

Nejzásadnějším dokumentem České republiky je Listina základních práv a svobod. Ta v článku 32 bodě (1) říká: „*Rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona. Zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena*“.

V Občanském zákoníku (dále OZ) v části první § 3 odst. 2 písm. b) nalezneme například větu „*rodina, rodičovství a manželství požívají zvláštní zákonné ochrany*“. OZ v části druhé – rodinné právo, se zabývá v § 690 Uspokojováním potřeb rodiny, v § 692 Rozhodováním o záležitostech rodiny, v §693 Obstaráváním záležitostí rodiny, v § 700 Rodinným závodem. Hlava II OZ se zabývá příbuzenstvím a švagrovstvím, § 775 Určováním rodičovství, § 855 Rodiči a dítětem. Rodinu můžeme nalézt také v Trestním zákoníku, HLAVA IV, § 194 Trestné činy proti rodině a dětem (Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník).

Úmluva o právech dítěte, nejrespektovanější dokument, který se týká práv dětí, říká například: Rodiče, pokud nejsou zbaveni rodičovských práv, mají zodpovědnost za výchovu dítěte a za zabezpečení životních podmínek potřebných pro rozvoj dítěte (Sdělení č. 104/1991 Sb., Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o právech dítěte).

Všechna výše uvedená rodičovská práva a povinnosti se odvíjejí definice toho kdo je matka, upraveno Dílem 2 OZ Poměry mezi rodiči a dítětem, Oddíl 1 Určování rodičovství, § 775 Mateřství: „*Matkou dítěte je žena, která je porodila*“. S definicí otcovství v Občanském zákoníku to není tak jednoduché, jak je patrné z úprav § 776 - § 784. Zkráceně lze říci, že otcem dítěte je buď manžel matky, nebo muž, jež otcovství prohlásí před soudem, případně ten, jež dal souhlas s umělým oplodněním, či ten, jež se k otcovství přiznal souhlasným prohlášením otce a matky před matričním úřadem, či soudem. Otcovství na rozdíl od mateřství lze popřít §785 - §793 OZ.

Příbuzenské svazky se pak řídí primární úpravou manželského svazku, definicí manželství. Občanský zákoník, ČÁST DRUHÁ, RODINNÉ PRÁVO, HLAVA I, MANŽELSTVÍ, Díl 1, Všeobecné ustanovení, § 655 „*Manželství je trvalý svazek muže a ženy vzniklý způsobem, který stanoví tento zákon. Hlavním účelem manželství je založení rodiny, řádná výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc*“.

Oproti tomu definice příbuzenství je zde uvedena v § 771, Příbuzenství je vztah osob založený na pokrevním poutu, nebo vzniklý osvojením. § 772 (1) Osoby jsou příbuzné v linii přímé, pochází-li jedna od druhé. (2) Osoby jsou příbuzné ve vedlejší linii, mají-li společného předka, ale přitom nepocházejí jedna od druhé. § 773 Stupeň příbuzenství mezi dvěma osobami se určuje podle počtu zrození, jimiž v linii přímé pochází jedna od druhé a ve vedlejší linii obě od svého nejbližšího společného předka.

Dne 1. července 2006 nabyl účinnosti u nás tehdy velice pokrokový právní předpis Zákon č. 115/2006 Sb. Zákon o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů. Tímto předpisem náš právní řád uznal legitimitu stejnopohlavních párů, avšak nepřiznal jim stejná práva, jako manželům a nedal stejnopohlavním párům žádná práva rodičovská. Rozdíly mezi právy manželů a právy registrovaných partnerů jsou markantní. Zatímco Manželství je základním kamenem rodinného práva, prohlášení o manželství musí být učiněno před starostou, místostarostou nebo pověřeným členem zastupitelstva, za účasti dvou svědků a uzavřeným manželstvím získají manželé vzájemně nové příbuzné (Zákon č. 115/2006 Sb. Zákon o registrovaném partnerství).

Co se týče širší rodiny, tedy mezigeneračních vztahů, ty Český právní řád upravuje pouze jedním paragrafem. Vztahy mezi dítětem a jinými příbuznými a dalšími

osobami: § 927 Právo stýkat se s dítětem mají osoby příbuzné s dítětem, ať blíže či vzdáleně, jakož i osoby dítěti společensky blízké, pokud k nim dítě má citový vztah, který není jen přechodný, a pokud je zřejmé, že by nedostatek styku s těmito osobami pro dítě znamenal újmu. Také dítě má právo se stýkat s těmito osobami, pokud tyto osoby se stykem souhlasí (Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník).

Registrované partnerství je již od svého uzavření spíše administrativním úkonem, odehrává se beze svědků pouze před matrikářem a registrovaní partneři svojí registrací nezískají právně uznatelné příbuzné. Jedná se tedy spíše o obchodní partnerství, než o formální právně uznatelný svazek dvou osob. Ve vztahu k dětem jsou právně uznatelné nároky taky obrovské. Z podstaty fyziologie člověka nemohou dva lidé stejného pohlaví zplodit společného potomka, avšak každý jedinec může do vztahu přijít s již narozeným dítětem. Avšak manžel si může přisvojit dítě druhého manžela, nebo společně mohou osvojit dítě umístěné v ústavní péči, případně mohou být společnými pěstouny. Ani jedno z uvedeného není legálně umožněno registrovaným partnerům. Nemožnost společně osvojit dítě nebo přisvojit dítě druhého partnera způsobuje, že zákonem uznaným rodičem může být vždy jen jeden z páru, byť se o dítě starají oba stejně. Registrovaný partner je tak v právního hlediska vůči dítěti považován za cizího člověka. Při rozpadu vztahu je v manželství na děti pamatováno primárně, protože podmínkou rozvodu je úprava vztahů k dětem. Děti mají po rozvodu právo automaticky se vídat s oběma rodiči, mají nárok na výživné, v případě úmrtí rodiče mají nárok na sirotčí důchod a dědí po obou rodičích, jsou z tohoto hlediska nepominutelnými dědici. Oba rodiče jsou vzájemně zastupitelní při zastupování dítěte vůči školním nebo zdravotnickým zařízením, oba mohou získávat informace o zdravotním stavu dítěte, být s ním v průběhu hospitalizace, podílet se na jeho léčbě. V případě rozpadu registrovaného partnerství zůstávají práva dětí a rodičů neupravena. Vzájemně mohou zůstat ze dne na den bez jakéhokoli kontaktu, rodiče nejsou povinny podílet se na výchově a výživě dětí. Stejně tak nevzniká žádný nárok ani právo stýkat se prarodiči. Rodiče v registrovaném partnerství, kteří nejsou faktickými rodiči dítěte, nemají právo zastupovat dítě, které „jen“ vychovávají před úředními orgány, školou, ani lékaři. Nemohou být informováni o zdravotním stavu dítěte. Děti nemají právo na dědictví po zemřelém rodiči, nestávají se

nepominutelnými dědici, a to ani v případě, že jsou uvedeny v závěti (Rozdíl mezi manželstvím a registrací, 2023).

Nejaktuálnějším děním v oblasti rodinného práva je návrh legislativních změn v občanském zákoníku s pracovním názvem Manželství pro všechny. Obsahem návrhu je pouze vypuštění slovního spojení, že manželství je svazkem muže a ženy. Tím by se dostalo stejných práv, které jsou uvedeny výše všem občanům české republiky bez rozdílu sexuální identity. Poslanecká sněmovna ČR začala manželství pro všechny páry projednávat v období od 31. května do 2. června 2023, na hlasování došlo 29. června 2023, kdy poslanci a poslankyně poslali návrh zákona do druhého čtení. Zároveň byl však také odhlasován protinávrh, jímž by byl zákaz rovného manželství přímo v Ústavě. V listopadu 2023 Zákon o manželství pro všechny páry začaly projednávat sněmovní výbory (Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky, 2023).

Shrnutí

Právní řád České republiky se věnuje právům a povinnostem jednotlivců i rodiny jako celku. I když není rodina jako celek obecně definována, existují právní předpisy, které se týkají rodiny a jednotlivých jejích členů. Nejvýznamnějším dokumentem z hlediska práv rodiny v České republice je Listina základních práv a svobod, která v článku 32 bodě (1) stanoví, že rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona a zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena. Občanský zákoník se věnuje právním otázkám týkajícím se rodiny v mnoha paragrafech, například § 690 a § 692 se zabývají uspokojováním potřeb rodiny a rozhodováním o záležitostech rodiny. Další paragrafy se týkají určování rodičovství, práv a povinností rodičů a dětí, jako je například právo stýkat se s dítětem (§ 927). Dále je zde zmíněna Úmluva o právech dítěte, která garantuje práva dětí a stanovuje zodpovědnost rodičů za výchovu a zabezpečení životních podmínek potřebných pro rozvoj dítěte. V současnosti je také v diskuzi návrh na změnu občanského zákoníku s pracovním názvem "Manželství pro všechny", který by odstranil požadavek, že manželství je svazkem muže a ženy, a tak by rozšířil možnost uzavření manželství na všechny páry bez ohledu na jejich sexuální identitu. Registrované partnerství, které bylo zavedeno v roce 2006, uznává svazky

stejnopohlavních párů, avšak neuděluje jim stejná práva jako manželům, což vyvolává otázky rovných práv a možností v oblasti rodinného práva. V obecné rovině lze konstatovat, že právní rámec v České republice dostatečně ošetřuje práva a povinnosti rodiny a jejích členů, ačkoliv se stále vyskytují diskuse o možných změnách a aktualizacích právních předpisů s ohledem na proměňující se společenské normy a hodnoty.

2 SENIOR

Z biologického hlediska je senior starší člověk, nebo také nejstarší a zpravidla vážený člen nějakého společenství či sociální skupiny (Haškovcová, 2012).

Jediným objektivním a také nejjednodušeji statisticky zachytitelným faktorem při posuzování toho kdo je senior, je tak kalendářní věk jedince, kalendářní stáří je jednoznačně vymežitelné (Ondráková, 2012).

Světová zdravotnická organizace (dále WHO) v šedesátých letech 20. století dělila vyšší věk:

- 60 – 74 let rané (počínající) stáří
- 75 – 89 let vlastní stáří
- 90 a více let: dlouhověkost

Nejobvyklejší spodní hranicí seniorského věku tak byl věk 60 – 65 let, tedy životní období, kdy jedinec zpravidla opouští aktivní pracovní kariéru a stává se jedincem pobírajícím penzi. (Ondrušová, 2011) Stanovení hranice seniorského věku se však postupem času stalo nejednoznačným, protože s prodlužující se délkou života a zvyšujícím se věkem odchodu do důchodu bylo nezbytné věkovou hranici revidovat (Ondráková, 2012).

V současné době je nejbystižnější následující členění:

- 65 – 74 let – mladí senioři (young-old)
- 75 – 84 let – senioři (middle-old)
- 85 a více let – velmi staří (dlouhověcí) senioři (oldest-old)

Za počátek stáří je dnes považován věk 65 let a jako vlastní stáří je označován věk 75 let (Ondrušová, Krahulcová, 2019).

Podle výsledků průzkumu Elderly population z roku 2022, které pravidelně zveřejňuje Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (dále OECD), za posledních 20 let stoupá ve všech z 52 srovnávaných zemích počet lidí starších 65 let, světový průměr za sledované období značí mírný exponenciální růst mezi lety 2000 a 2020 o 2,463% (Elderly population in Weisová, 2022).

Dle posledních závěrů Českého statistického úřadu (dále ČSÚ) je nárůst obyvatel starších 65 let v ČR ještě vyšší. Ve stejném období, mezi roky 2001 – 2021 vzrostl počet obyvatel starších 65 let o 510 tisíc, tedy o 4,7%. V roce 2010 tvořili lidé starší 65 let 15,7% populace osob trvale žijících v České republice. V roce 2021 už čeští senioři tvořili 20,4%. Z výsledků stejných průzkumů dále také vyplývá, že od předchozího sčítání v roce 2011 zestárli muži i ženy v průměru o 1,7 let (Sčítání 2021 in Weisová, 2022).

2.1 Postavení seniorů ve společnosti

Na člověka, jako na sociálního tvora nemůžeme pohlížet pouze z biologického hlediska. Portál i60.cz který je určen aktivním seniorům, z jejichž řad mnozí se na vytváření obsahu tohoto portálu podílejí, vydal v roce 2018 článek s názvem „*Od kdy jsme senioři?*“ Autor zde uvádí, že mnoho aktivit, které dřív příslušely jen mladším dospělým, podnikají dnes i starší lidé. Kupříkladu mobilita a chuť cestovat u starší populace silně vzrostla a sportovní aktivity patří také k "modernímu" stáří. Více lidí než dříve si dnes troufne pěstovat sport i na výkonnostní úrovni. Také módně se ve vyšším věku oblékat, což bylo dříve poněkud znevažováno, patří dnes k normě. Jako pikantnost seniorského věku autor uvádí např. fakt, že k motorkářům Harley - Davidson patří nejvíce muži nad 50 let. Vnímání věku a stáří je vysoce individuální. Někdo se být starý v 70 letech necítí, jiný si může stěžovat na vysoký věk už v padesáti. Dnešní sedmdesátníci se obecně necítí tak staří jako ti před 50 lety. Délka dožití za poslední století se zvýšila o 30 let (i60.cz, 2018).

Na postavení seniora ve společnosti můžeme nahlížet z několika pohledů. **Ekonomický aspekt** je prvním, ve kterém dochází k výrazné změně životní role člověka. Z pracujícího a aktivního jedince se stává důchodce. Česká republika má dobře propracovaný systém důchodového pojištění a sociálních dávek, které mohou senioři v případě potřeby čerpat. „*Podmínkou nároku na starobní důchod je získání potřebné doby pojištění a dosažení stanoveného věku.*“ Ten je od 1.1.2018 stanoven na hranici 65 let (ČSSZ, 2023).

V důsledku klesající porodnosti a stoupajícího věku dožití lze také předpokládat, že do budoucna se počet seniorů vyrovná počtu jedinců, které řadíme do tzv. produktivní populace a v dalších letech, její počet převyší.

Nezvyšuje se pouze věk dožití, zvyšuje se také vzdělanost obyvatelstva. Dle výsledků Sčítání 2021 se na prvních třech místech šetření s názvem „*Obyvatelstvo zahrnuté mezi pracovní sílu podle postavení v zaměstnání, ekonomické aktivity, nejvyššího dosaženého vzdělání, státního občanství a podle pohlaví*“ nacházejí sestupně za sebou občané se vzděláním úplným středním s maturitou, středním včetně vyučení bez maturity a vysokoškolským vzděláním. Ze stejného šetření vyplývá že v České republice bylo k 26.3.2023 zaměstnáno 565 811 důchodců, což je více než 1/9 všech zaměstnaných osob (Sčítání, 2021).

V rámci systému důchodového a sociálního zabezpečení několik forem pomoci, kterých může senior využít v případě, že nemůže nebo již nechce být nadále aktivním zaměstnaným občanem. Mimo starobního důchodu, který byl již zmíněn výše, se jedná o vdovský či vdovecký důchod (Zákon č.155/195 Sb., o důchodovém pojištění).

Ekonomická aktivita se týká ve většině případů mladších seniorů. Je nutné vzít v potaz, že senioři ve věku 65-75 let mají mnohdy ještě žijící rodiče, kteří již nemohou být s ohledem na svůj věk a zdravotní stav ekonomicky aktivní a produktivní. Tato skupina starších seniorů závislá nejen na systému důchodového pojištění, ale také na sociálních dávkách, sociální pomoci a zdravotní péči.

Sociálně zdravotní aspekt: Stárnutí a stáří je spojeno se zhoršeným zdravím, závažnými chorobami a sníženou soběstačností. Podle prohlášení členů výboru České gerontologické a geriatrické společnosti z roku 2015 je stárnutí populace spojeno „*s proměnou vzorců nemocnosti starších osob zejména ve smyslu křehkosti, chronicity, nárůstu počtu seniorů s geriatrickými syndromy a zhoršením soběstačnosti. Geriatrie 21. století klade důraz na kvalitu života pacienta, na jeho funkční stav a podporu soběstačnosti s cílem umožnit mu návrat do přirozeného prostředí a co nejdéle setrvání v něm*“ (Ondrušová, Krahulcová a kol., 2019, str. 279).

I přes výše uvedené však dříve či později dochází u seniora k další, velmi výrazné změně role z aktivního důchodce na pacienta lůžek dlouhodobé zdravotní péče, nebo uživatele či klienta sociálních služeb. S věkem narůstá výskyt nemocí, a to i více současně. Průběh nemocí je mnohdy atypický a je spojen s psychickými potížemi. U seniora dochází ke ztrátě soběstačnosti, která je spojena se závislostí na pomoci druhé osoby. Tyto změny jsou pro jedince tak zásadní, že u něj může docházet až k popírání reality, neochotě komunikovat, k agresivitě a zlosti, nebo naopak k útlumu a pasivitě (Ondrušová, Krahlcová, 2019).

Zhoršené zdraví a potřeba zdravotní a sociální péče je však spojena i s vyššími finančními výdaji. S těmito překážkami počítá systém sociálního zabezpečení. Senior může požádat o příspěvek na péči, či dávky pro osoby se zdravotním postižením, kterými jsou příspěvek na mobilitu, příspěvek na zvláštní pomůcku a úpravu bydlení a průkaz osoby se zdravotním postižením. V rámci dávek pro osob se zdravotním postižením lze využít také možnost prominutí správních a místních poplatků (Zákon č. 329/2011 Sb., Dávky pro osoby se zdravotním postižením).

Dále lze využít dávek státní sociální podpory, jako jsou dávky pomoci v hmotné nouzi, jimiž je příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a mimořádná okamžitá pomoc (Zákon č. 111/2006 Sb., Pomoc v hmotné nouzi).

Vše výše uvedené slouží jako prevence v případě, že je senior ohrožen výrazným poklesem v dosavadních příjmech nebo dokonce ohrožení chudobou či nedostatkem péče. Díky dobrému systému sociálního zabezpečení a možnosti pracovat a zároveň pobírat starobní důchod, jsou senioři, pokud jim to zdraví dovolí, poměrně dobře finančně zajištěnou skupinou.

Sociálně psychologické aspekty: Z pohledu pozitivní psychologie dochází u seniorů k několika změnám. Tyto změny můžeme nazvat jako změny sociálně psychologické role. V první fázi dochází k transformaci identity. Představme si, že člověk celý svůj život zastával svou společenskou roli efektivně. Studoval, pracoval, založil rodinu, vychovával děti, současně budoval kariéru a hromadil majetek. V dospělosti byl především rodičem, vychovatelem, živitelem rodiny a úspěšným pracovníkem. Jakmile však děti opustí domov a člověk tedy dokončí svou základní a nejdůležitější úlohu, nastává fáze kariérní stability. Vedoucí dílny, učitel, lékař, profesionální řidič

s oceněním za pět milionů ujetých kilometrů bez nehod, skvělá uklízečka, generální ředitel, úspěšný podnikatel... Z těchto jednotlivců se najednou stává pouze "důchodce". Člověk, kterého si při slyšení tohoto slova představíme jako šedovlasou osobu sedící na lavičce v parku, krmící holuby starým pečivem. Mladší generace pravděpodobně vidí důchodce jako někoho, kdo v době vyplácení důchodů způsobuje fronty u pokladen v supermarketech se slevovými letáky v ruce. S tímto posunem identity přichází také společenská změna. Mění se lidé, s nimiž člověk běžně přicházel do styku v každodenním životě. Mění se také zaměření zájmů. Člověk, který do svého odchodu do důchodu odkládal mnoho věcí kvůli nedostatku času, nyní čelí otázce, co dělat s jeho přebytkem. Honba za kariérou je minulostí, stres odpadá, a dochází k zpomalení životního tempa. Zároveň se mění postoj k minulosti, přítomnosti a budoucnosti. Nyní je k dispozici dostatek času na podrobné vzpomínky na minulost, intenzivní prožívání přítomnosti a konkrétní plánování budoucnosti. Z mého pohledu je nejvýraznější změnou to, co si člověk ještě přeje od života. Velké životní plány byly postupně naplněny, a teď je třeba se zaměřit na to, co se od člověka život stále vyžaduje, jak může nadále přinášet prospěch světu a okolí. Mohou se také objevit úvahy o tom, co ještě člověk chce dokončit, aby byl jeho život naplněn. (Křivohlavý in Weisová 2022).

Se seniorským věkem dochází ze společenského hlediska k výrazné změně charakteru rodiny a bydlení, ke změnám ekonomické aktivity, změnám vzdělanosti, a také životní a kulturní úrovně. Na základě výše uvedených aspektů dochází ke změně chování a postojů jak z pohledu seniora na společnost, tak ze strany společnosti na seniory.

Shrnutí

Tato kapitola pojednává o senioritě z různých perspektiv, včetně biologického, sociálního, ekonomického a psychologického hlediska. Z biologického hlediska je senior definován jako starší člověk, často respektovaný člen společnosti. Kalendářní věk je obvyklým měřítkem pro určení seniorského statutu, přičemž současná definice rozlišuje mezi mladými seniory (65-74 let), seniory (75-84 let) a velmi starými (85+ let). V dnešní společnosti se seniorům dostává stále větší pozornosti. Mnoho z nich se aktivně účastní různých činností, které dříve byly spjaty

spíše s mladšími věkovými skupinami, jako jsou cestování, sport nebo móda. To svědčí o proměně vnímání stáří a věku. Ekonomicky je přechod do seniorského věku spojen s přechodem z pracujícího života na penzi. Zatímco důchodový systém v České republice je relativně dobře rozvinutý, roste počet seniorů v populaci, což vyžaduje další úpravy systému. Zdravotní a sociální aspekty seniority jsou zásadní, protože se s věkem zhoršuje zdraví a může se snižovat soběstačnost. To vede k potřebě zdravotní a sociální péče, což může mít významné finanční dopady. Psychologicky dochází ke změnám identity a postojů k životu. Senioři se musí vyrovnat se změnou své sociální role a hledat nové zájmy a cíle v životě. Celkově se postavení seniorů ve společnosti mění v souladu s těmito různými faktory a perspektivami. Je důležité, aby společnost rozuměla těmto změnám a byla připravena na podporu seniorů v jejich nových životních fázích.

2.2 Ageismus

Ageismus neboli věková diskriminace je ideologie založená na sdíleném přesvědčení o kvalitativní nerovnosti jednotlivých fází lidského životního cyklu. Projevuje se skrze proces systematické, symbolické i reálné stereotypizace a diskriminace osob a skupin na základě jejich chronologického věku, anebo na jejich příslušnosti k určité generaci (Vidovičová, 2024).

Termín ageismus byl poprvé použit v roce 1969 americkým psychiatrem Robertem Butlerem, prvním ředitelem Nation Institute on Aging v USA, k popisu negativních postojů, předsudků a diskriminace vůči starším lidem (Tošnerová, 2002).

Ageismus představuje osobní odpor a nechuť ke stárnutí, nemocem, invaliditě a strachu z bezmoci, zbytečnosti a smrti. Lze na něj pohlížet jako na proces systematické stereotypizace a diskriminace lidí z důvodu věku nebo těch kteří se vyrovnávají s procesem stárnutí. Obecně jsou jedinci, kteří jsou automaticky vnímáni jako staří, kategorizováni jako senilní, zastaralí a zatvrzelí. Ageismus u mladších lidí zvýrazňuje odlišnosti, které spatřují ve starších lidech, to však může v budoucnu vést k tomu, že starší generaci bude odpírána svoboda a příležitosti a bude tak plně ovládána mladší generací. Tyto skutečnosti staví ageismus analogicky k rasismu

a sexismu, všechny tři používají stereotypy k ponižování členů nějaké skupiny. Ageismus se však od ostatních dvou – ismů liší tím, že každý se může stát starším člověkem, bude-li žít dostatečně dlouho. Ageismus nebyl dosud až tak široce studován, je to relativně nový a citlivý koncept. Ve skutečnosti však některé studie poukázaly na to, že ageismus je možná častější než sexismus a rasismus. Navíc běžná populace, včetně většiny vědců, tento negativní stereotyp již dlouhou dobu akceptuje jako danou normu. Společnost ví poměrně mnoho o jiných předsudcích a zažitých stereotypech, ale o diskriminaci na základě věku je informací relativně málo. Například výraz důchodce je považován za zastaralý, neuctivý a urážlivý, přesto je stále běžně používán a jen málo lidí tento termín zaměnilo za slovo senior, nebo za fráze „starší dospělý“ nebo „starší člověk“ (VIDOVIČOVÁ, 2008).

V roce 2016 byla Světová zdravotnická organizace (WHO) pověřena vedením celosvětové kampaně proti věkové diskriminaci, v kontextu identifikace ageismu jako výrazné překážky pro efektivní uplatnění politik veřejného zdraví. Věková diskriminace představuje závažný a rozšířený problém lidských práv s dalekosáhlými dopady na veřejné zdraví a životní pohodu, mající vážné ekonomické důsledky pro jednotlivce i společnost. WHO společně s Úřadem komisaře OSN pro lidská práva (OHCHR), Úřadem OSN pro rozvojové záležitosti (UNDESA) a Fondem OSN pro obyvatelstvo (UNFPA) vypracovaly Globální zprávu o věkové diskriminaci (Global report on Ageism) a dne 18. března 2021 WHO představila Globální zprávu o věkové diskriminaci Organizaci světových národů (OSN). Zpráva v úvodu definuje podstatu vnímání věkové diskriminace starších lidí a její rozsah. Bylo zjištěno, že věková diskriminace celosvětově zahrnuje stereotypy, předsudky a diskriminační chování směřující jak ke skupině seniorů obecně, tak k jednotlivcům. Projevuje se ve společnosti i v institucích, včetně těch, které poskytují zdravotní a sociální péči. Předsudky vůči starším lidem má každý druhý člověk, častější je toto vnímání v zemích s nižšími nebo středními příjmy. Každý třetí člověk v Evropě uvedl, že se stal terčem věkové diskriminace, kterou nejčastěji vnímali u lidí ve věku 15 – 24 let. Z průzkumů dále vyplývá, že největší sklon diskriminovat mají mladší muži s nižším vzděláním. Nejvíce ohrožení tímto chováním jsou lidé závislí na péči, dále lidé žijící v zemích

s nízkým věkem dožití ve zdraví, nebo pracující v odvětví moderních technologií (Global report on Ageism, 2021).

Ageismus je celosvětový problém, který souvisí s globálním stárnutím společnosti. Tento stav se v současnosti zdá nezvratitelný, a proto je zapotřebí zaměřit se na nápravu a upevňování vztahů mezi generacemi včetně rozšíření obecného povědomí o generačních rozdílech a potřebách.

Na základě Globální zprávy o věkové diskriminaci a z ní vyplývajícího varování před závažným dopadem ageismu vznikla téhož roku Španělská mezigenerační studie na téma Přesvědčení, stereotypy o seniorech a prarodičích a metakognice k řešení ageismu. Průzkum byl proveden dotazníkovým šetřením 326 španělských studentů biologie a medicíny na základě dříve provedených studií, ze kterých vyplývalo, že vysokoškoláci jsou skupinou, která zaujímá nejrozšířenější a nejnegativnější ageistické postoje stereotypy a předsudky, které mají za následek zvýšené riziko diskriminace a sociálního vyloučení starších lidí bez ohledu na význam mezigeneračních vztahů prarodičů a vnoučat. Výsledky zprávy z provedeného výzkumu předchozí studie ukázaly, že španělská populace má obecně ambivalentní pohled na starší dospělé. Objevovaly se pozitivní rysy jako je vřelost a laskavost, ale zároveň byly pozorovány i negativní stereotypy, jako nekompetentnost a nespolehlivost starších lidí. Autoři své závěry vysvětlovali různými stereotypními obrazy stáří převzatými z médií a nedostatkem interakcí se staršími dospělými. Výsledky nového výzkumu některé tyto závěry potvrdily. Výzkum prokázal, že mezi dotazovanými respondenty ženy vykazují méně diskriminačních postojů než muži. Dalším zajímavým zjištěním bylo, že většina respondentů si ageismus neuvědomovala. Většina respondentů se, při uvědomění si diskriminace, zamýšlela i v aplikovatelné formě nad praktickým předáním informací vedoucích k převzetí odpovědnosti a zvýšení povědomí o prevenci ageismu. Obecně si studenti mysleli, že starší lidé jsou moudří, tiší a experimentovaní. Ve skutečnosti však pozitivnější vnímání stárnutí pozitivně korelovalo s vyšší kvantitou kontaktu se staršími dospělými, což odpovídá domněnce, že ageismus často pochází z nedostatečného porozumění procesu stárnutí. V tomto ohledu výzkum prokázal, že vztah respondentů s prarodiči je pro porozumění seniorům velice důležitý. Druhým cílem této studie bylo lépe

porozumět tomu, jak studenti medicíny vidí osoby staršího věku, co k nim cítí a jakou roli v těchto aspektech hrají rodinné vazby, pokud se otázky týkají jejich prarodičů. Více předsudků respondenti vykazovali při dotazování na seniory obecně než při dotazování na své prarodiče. Dotazování také prokázalo, že účastníci považovali své prarodiče za velmi důležité ve svém životě. Závěr studie ukázal, že samotné dotazníkové šetření podpořilo ve studentech aktivní přemýšlení o starších lidech a prarodičích a pomohlo účastníkům uvědomit si nevědomý ageismus (Muntsant, Ramírez-Boix a kol., 2021).

Ageismem a mezigeneračními vztahy mezi vnoučaty a prarodiči, stejně jako mezigeneračními postoji mladých lidí k starším lidem obecně se zabývali také asijsí vědci. V roce 2023 uskutečnili čínští vědci výzkum na téma porozumění faktorům, které ovlivňují postoje mladých lidí k seniorům s cílem zlepšení mezigenerační solidarity a snížení ageismu. Tento výzkum byl proveden právě na základě pozorovaného dramatického nárůstu stárnutí populace a široce rozšířeným negativním postojům ke starším lidem. Studie zkoumala kontakt mladých lidí s jejich prarodiči a postoje ke starším lidem na obecné i individuální úrovni. Výzkumný vzorek zahrnoval 146 čínských vysokoškoláků a byl proveden metodou anonymního dotazníkového šetření. Účastníci vyplnili dotazník týkající se kontaktu se svými prarodiči (kvantita a kvalita kontaktu), který ukázal dobré vztahy vnoučat a jejich prarodičů a pozitivní postoje k nim, ale také mezi skupinové rozdíly, vyloučení a negativní postoje ke starším lidem ve věku 65 let a starším obecně. Účastníci byli také vyzváni, aby v závěru zhodnotili jejich implicitní postoje ke starším lidem. Zjištění ukázala, že jak kvantita, tak kvalita kontaktu s prarodiči dokazovala lepší obecné postoje ke starším lidem. Účinky kontaktu byly silnější, když byli prarodiče vnímáni jako typičtí senioři. Kvantita kontaktu (nikoli kvalita) byla individuálně spojena s příznivějšími postoji pouze tehdy, když byli prarodiče vnímáni jako velice staří senioři. V obecných postojích ke kontaktu se seniory byly viditelné mezi skupinové rozdíly a dezintegrace. Ze závěrů výzkumu vyplynulo, že je velice důležité podporovat mezigenerační kontakt v rodině. Pozitivní účinky kontaktu s prarodiči mohou sloužit jako odrazový můstek pro snížení předsudků vůči seniorům ve věkově segregovaných moderních společnostech (Liao, Zhuoga, Chen, 2023).

Z obou výše uvedených výzkumů vyplývá, že je velice důležité udržovat častý a kvalitní mezigenerační kontakt a pěstovat dobré vztahy vnoučat se svými prarodiči. Kvalitní mezigenerační rodinné vztahy se následně odrážejí do vztahu a pozitivního přijímání starších lidí a seniorů celospolečensky.

Shrnutí

Kapitola se zabývá věkovou diskriminací, známou jako ageismus, a mezigeneračními vztahy, zejména v kontextu postoje mladých lidí k seniorům. Zdůrazňuje, že ageismus je celosvětovým problémem s dalekosáhlými dopady na veřejné zdraví, ekonomiku a životní pohodu jednotlivců. Globální zpráva o věkové diskriminaci, vydávaná Světovou zdravotnickou organizací a dalšími organizacemi, poukazuje na význam povědomí o věkové diskriminaci a potřebu boje proti ní. Další studie se zaměřují na vztah mezi vnoučaty a prarodiči a jeho vliv na postoje mladých lidí k seniorům. Ukazuje se, že kvalitní a častý kontakt s prarodiči může vést k pozitivním postojům ke starším lidem. Jako důležitá se jeví nutnost podpory mezigeneračních vztahů v rodině jako prostředku k boji proti ageismu a zlepšení vztahů mezi generacemi. Boj proti ageismu vyžaduje široký přístup, který zahrnuje jednak osvětu a povědomí o problému, ale také podporu mezigeneračních vztahů a zvyšování porozumění mezi generacemi.

2.3 Postavení a role seniora v rodině

Role seniora jako prarodiče se v posledních letech zásadně proměnila. S vyšší pravděpodobností prodlužující se doby dožití se změnil charakter práv a povinností prarodičů v rodině. Jak se můžeme dočíst v předchozí kapitole, vztahy v rodině nejvíce ovlivňuje ubývající autorita starší generace. Také znalosti a životní zkušenosti dnes nejsou již tolik ceněné a nevyrovnejí se svým množstvím a obsáhlostí informací a rychlosti digitálního světa. Prarodiče jsou většinou na svých rodinách nezávislí, žijí samostatně. Dnešní senioři jsou také biologicky o 10 let mladší než ještě před 2 generacemi a úměrně tomu také výkonnější a produktivnější. Představují tak i z ekonomického hlediska časově, finančně i zájmově atraktivní skupinu. Po odchodu

do důchodu zbývá početné skupině seniorů mnoho sil a elánu pro realizaci vlastních aktivit. S přihlédnutím k výše uvedenému lze bez obav říci, že dnešní „babičky a dědečkové“ mohou svým vnoučatům nabídnout stejné aktivity jako např. před 30 lety rodiče svým dětem (i60.cz, 2018).

Avšak tyto aktivity jsou omezovány povinnostmi, které se s prodlužující délkou života stávají častějšími, a to péčí mladších seniorů o svoje dosud žijící a ve většině případů nesoběstačné přestárlé rodiče. V této péči je rodina nezastupitelná. V případě péče rodina představuje pro opečovávaného jistotu a zázemí, pomáhá seniorům v rozvoji aktivit ve stáří. Rodina obecně pro seniory často symbolizuje nejceněnější oporu a pohodový přístav bezpečí. Dobře fungující rodina je ve vyšším věku zárukou psychické, fyzické i hmotné pomoci a v případě nutnosti také zárukou zajištění péče v době nemohoucnosti. Tehdy je pro seniora klíčové zajistit péči, která staví jeho důstojnost a samostatnost na první místo. Rodina hraje důležitou roli v zachování autonomie seniora (Zavázalová a kol., 2013).

Postavení seniora ve společnosti a v rodině především musí být smysluplné. Potřeba smysluplnosti patří k základním lidským potřebám. Smysluplnost ve stáří se jeví jako kladný protipól proti zoufalství a beznaději. Ve stáří člověk touží dojít naplnění, potvrzení dosavadní životní svojí cesty, pochopení smyslu vlastního prožitého života, vyrovnání s minulostí. V mnoha kulturách a společnostech má senior v rodině speciální postavení a zodpovědnost. Senioři mohou být považováni za hlavu rodiny, zprostředkovatele moudrosti a zkušeností. Jejich role může zahrnovat poskytování rady, podpory a péče o mladší generace. Senioři mohou také hrát klíčovou roli při předávání rodinných tradic, historie a hodnot. Z pohledu užitečnosti a prospěšnosti rodině můžeme zvážit následující aspekty: Zkušenosti a moudrost, kterou senioři nabývají během svého života. Tyto zkušenosti mohou být pro mladší generace cenným zdrojem rad a podpory při řešení životních situací i rozhodování se a v profesním a osobním růstu mladších členů rodiny mohou být jedněmi z klíčových přínosů seniora. Udržování spojení s minulostí a zachovávání kulturní identity jsou důležité aspekty, které prarodiče mohou podporovat. Mohou zastávat roli mentorů pro mladší generaci. Přítomnost prarodiče může přispívat k vytváření rodinné jednoty. Společné aktivity, trávení času a sdílení životních událostí mohou posílit pouta mezi

generacemi. Velice důležitou a neopomenutelnou rolí prarodiče v rodině je služba druhým. Vitální prarodiče mohou poskytovat péči o ty členy rodiny, kteří jsou v nějakém smyslu závislí nebo potřebují podporu. To může zahrnovat péči o vnoučata, poskytování pomoci v domácnosti nebo podporu pro členy rodiny s omezenou schopností sebezpečí. Nedocenitelnou se může stát podpora v krizových situacích. Lidé staršího věku s bohatými životními zkušenostmi mohou být pro rodinu oporou v náročných situacích nebo krizích. Jejich moudrost, klid a zkušenosti obvykle bývají cennými zdroji podpory a stability. V některých případech mohou senioři poskytovat finanční podporu pro mladší generace, zejména v oblastech vzdělávání, bydlení nebo při nečekaných naléhavých výdajích. Senior může přinášet do rodiny tvořivost prostřednictvím uměleckých aktivit, řemeslných projektů, psaní, hudby nebo jiných projevů kreativity. Pro některé seniory může být víra a duchovní rovina důležitým prvkem života. Poskytování prostoru pro vyjádření a sdílení těchto hodnot může posílit duchovní spojení v rodině. Rodina zároveň může společně sdílet duchovní aktivity, které jsou pro ně důležité (Ondrušová, Krahulcová a kol., 2019).

V některých kulturách se očekává, že rodina bude poskytovat péči a podporu seniorům v jejich pozdním věku. V naší zemi na poskytnutí této péče pamatují právní předpisy. Občanský zákoník § 915 říká, že dítě se musí postarat o své rodiče, pokud nejsou schopni se o sebe postarat sami, případně o své prarodiče. To obecně znamená, že jejich důchod je tak nízký, že nestačí k pokrytí základních potřeb. Životními potřebami je ve smyslu tohoto zákona myšlen standard, který si dopřávají sami potomci v podobě stravy, bydlení, ošacení, návštěv kulturních zařízení, a dokonce i dovolených. Povinnost zajistit stejnou úroveň rodičům a prarodičům platí v případě, že o tyto požitky projeví zájem. V případě, že vyživovací povinnost je uplatňována vůči prarodičům, jde už pouze o povinnou výživu (Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník).

Neopomenutelným postavením seniora v rodině je jeho pozice jakožto opečovávaného. Rodina v tomto směru může primárně přispět k dobrému zdravotnímu stavu seniora udržováním zdravého životního stylu a podporou pravidelného pohybu. Rodina ale může pouze pomoci vytvářet preventivní opatření a poskytovat oporu pro případ potřeby, což může přispět k celkové pohodě

a pohybové funkčnosti seniora. Starší generace může dále ocenit pomoc při každodenních aktivitách, péči o zdraví a psychickou pohodu. To může zahrnovat zajištění základních zdravotních potřeb, sociální interakce a celkové spokojenosti. Respektování a podpora těchto aspektů mohou významně ovlivnit postavení seniora v rodině a přispět k jeho celkové kvalitě života. Posilování těchto pozitivních prvků může mít významný vliv na rodinnou dynamiku a pohodu (Ondrušová, Krahulcová a kol., 2019).

Každá rodina je jedinečná a přínosy seniora se mohou lišit podle konkrétních okolností. Celkově lze říci, že role seniora v rámci rodiny může být velmi rozmanitá a důležitá. Jejich služba druhým nejen přináší praktickou pomoc, ale také posiluje pouta v rodině a přispívá k celkové pohodě rodinného prostředí. Obecně můžeme říci, že starší členové rodiny mohou přinášet mnoho pozitiv, hodnot a prospěšnosti, které přispívají k celkové pohodě a rozvoji rodiny. V každém případě je však vždy vztah k seniorovi v rodině ovlivněn kulturními, společenskými a individuálními faktory.

Shrnutí

Vzestup průměrné délky života a změny v sociálních strukturách vedou k transformaci role seniorů v rodině. Je důležité porozumět, jak samotní senioři vnímají svou pozici a roli v rodinném kontextu. Moderní senioři mohou vnímat svou roli v rodině odlišně od předchozích generací. S prodlužující se dobou dožití a větší samostatností se mnozí senioři cítí aktivnější a nezávislejší. Může to vést k očekávání větší autonomie a účasti ve společenském životě. Senioři mohou považovat svou roli v rodině za důležitou a smysluplnou. Jejich životní zkušenosti, moudrost a podpora mohou být cennými zdroji pro kvalitu života mladší generace. Poskytování péče a podpory vnoučatům a dalším členům rodiny může být pro ně zdrojem radosti a naplnění. Senioři mohou mít různé očekávání ohledně své role v rodině. Někteří mohou chtít být aktivní a zapojení, zatímco jiní mohou preferovat klidnější životní styl. Je důležité brát v úvahu individuální potřeby a preference každého seniora. Také mít očekávání ohledně péče a podpory ze strany svých rodinných členů. Zajištění důstojné péče v případě potřeby může být pro seniory klíčové pro zachování jejich pohody a kvality života. Pro seniory je důležité, aby jejich role v rodině respektovala jejich důstojnost a autonomii.

Očekávání a požadavky na jejich účast v rodinném životě by měly být v souladu s jejich individuálními potřebami a preferencemi. Celkově je důležité brát v úvahu pohled seniorů na vlastní postavení a roli v rodině, aby bylo možné lépe porozumět jejich potřebám a přispět k jejich celkové pohodě a kvalitě života. Respektování jejich individuality a poskytnutí podpory podle jejich potřeb může vést k harmonickým a naplňujícím vztahům v rámci rodiny.

2.4 Mezigenerační vztahy a možné mezigenerační konflikty

Rozdíly v názorech na životní hodnoty přinášejí problémy při společném soužití více generací. (Zavázalová a kol., 2001).

V letošním roce, dle důchodového systému České republiky, budou odcházet do důchodu lidé narození v roce 1960. Tito lidé se stanou seniory v pravém slova smyslu a přidají se tak k jedincům narozeným třeba i v roce 1924, protože stoletý stařec dnes, díky vysokoúrovňové zdravotní péči, kterou Česká republika poskytuje, není žádnou raritou. Pro možnost porozumění vztahům mezi generacemi a často pozorovaným mezigeneračním konfliktům, se pokusíme definovat specifika lidí narozených v určitých historických obdobích.

Každá z dosud žitých generací je označována pro ni specifickým slovním spojením:

Tichá generace lidí narozených v letech 1925-1945. Jedná se o jedince, kteří se narodili mezi dvěma světovými válkami. Rodina zastávala tradiční model. Sňatky byly uzavírány velmi brzy a stejně tak velmi brzy přicházely na svět děti. Rozvody v té době takřka neexistovaly, nebo velice ojediněle. Otec byl živitelem rodiny, matka v domácnosti pečovala o děti. Děti narozené v té době jsou označovány jako „*Děti velké deprese*“, musely poslouchat na slovo a v rodinách často sehrávaly nevýznamnou roli. Děti byly pilnými studenty, protože vzdělání bylo odměnou, kterou si nezasloužil každý. V důsledku striktní autoritativní výchovy tito jedinci stejným způsobem vychovávali svoje děti, vnoučata a přenáší tento výchovný vzor také na další generace. Jedinou technologií, se kterou se tato generace ve svém dětství setkala, byl telegraf a telefon, z médií rádio a tiskoviny. Dnes je těmito lidem 79-99 let,

z pohledu dnešní doby se jedná o praprarodiče, případně prapraprarodiče. Moderní výchovné vzory v seniorech narozených v uvedeném období vyvolávají úzkosti, mladí rodiče jsou z jejich pohledu nezodpovědní a vnoučata nedisciplinovaná (Freedman, 2005).

Baby boomers jsou narozeni mezi roky 1946-1964. Lidem narozeným v této době se říká „*Šťastné děti*“ nebo „*Tichá generace*“. Byli počati a narozeni po druhé světové válce, kdy zcela logicky po předchozích ztrátách jak demografických, tak ekonomických došlo k velké populační explozi. Během tohoto boomu se jenom v USA narodilo 76 milionů dětí. Dodnes se jedná o nejpočetnější skupinu populace. Život této generace byl silně ovlivněn mocenským rozdělením světa, v západní části světa ekonomickým růstem, érou hippies a sexuální revolucí, která vedla k opozici proti tradičnímu pojetí rodiny, dominanci otců a autoritě obecně. V opačné části světa ve východní Evropě život ovlivňoval především komunismus, totalita a nedostatkové zboží. Jedná se o generaci, která je tvrdě materialistická, ale také idealistická. Vyrůstali a produktivní období zažívali v době, kdy pracovní týden měl šest dnů, jsou navyklí na tvrdou práci ve prospěch společnosti. Jako zaměstnanci byli velmi loajální, přesčasy považovali za něco zcela normálního a neměli potřebu být za ně zvlášť odměňováni. Ženy byly stejně zaměstnány jako muži, děti této generace jsou institucionálními dětmi, vychovávanými od útlého dětství jeslemi, mateřskou školou a základní školou zejména k tehdejší ideologii. Bez ohledu na úplnost rodiny trávily tyto děti hodně času o samotě doma. Rodiče této generace pilně pracovali, a protože trpěli pocitem viny, že nemají na děti tolik času, zaujímali vůči dětem postoj, že jim chtějí dát to, co oni sami mít nemohli, to se týkalo primárně vzdělání. Jejich děti tak měly možnost dosáhnout vyššího vzdělání než jejich rodiče. Tato generace je nejvíce ovlivněna vývojem technologií, která u nich započala rozmachem a dostupností knih, časopisů, magnetofonů a kazetových přehrávačů, fotoaparátů, černobílých televizorů. V době, kdy ještě byli produktivní se stihli seznámit také s výpočetní technikou a internetem, ve zralém věku se nebojí seznamovat se sociálními sítěmi, přesto jejich nejčastějšími komunikačními kanály jsou telefon a e-mail. Dnes je těmto lidem 60-78 let, aktuálně se jedná o prarodiče či praprarodiče. Lidé této generace mají hluboko zvnitřněné

pracovní návyky, poctivost, zodpovědnost a důslednost a z dnešní generace jsou frustrováni, protože s nimi tyto návyky nesdílí. (Baby boomers, 2017).

Generace X narozená od roku 1965 do roku 1979, u nás označována jako „*Husákovy děti*“. Jsou to jedinci, často vychovávaní rozvedenými pracujícími matkami. Rodiče této generace byli více zaměstnaní než v předchozích letech, pokračuje tedy trend návratu dětí do prázdných domovů, díky tomu zároveň můžeme říci, že se jedná o nezávislou a soběstačnou generaci. Na druhou stranu můžeme konstatovat, že se jedná o první generaci, kterou pomáhala vychovávat televize. Jsou sebevědomí, otevřenější a technicky zdatnější než předchozí generace. Někdy se jí přezdívá také „*Ztracená generace*“, protože v sobě mají sklon k rebelství a zároveň k poctivé práci vedoucí k zajištění se a bohatství. Vydělávat peníze a vlastnit majetek je pro ně velice důležité. V kombinaci s vysokou odpovědností k výkonu svého povolání, kde jsou na ně kladeny vysoké pracovní a finanční nároky, se tedy jedná o dobře finančně zabezpečené jedince. V současnosti jsou společně s následující generací nejsilnější produktivní skupinou na trhu práce. Z technologického hlediska se již nesetkávají s tak rychlým vývojem, ale spíše s jeho zdokonalováním. Setkali se s walkmаны, barevnými televizory, videorekordéry a videokamerami. V zaměstnání i v soukromém životě dnes běžně pracují s počítači, notebooky, tablety i smartphony, orientují se v prostředí internetu, jsou aktivní na sociálních sítích, přesto se velice rádi navracejí k tiskovinám a tištěným knihám. Dnes je těmto lidem 45-59 let, ve vztahu k následujícím žijícím generacím se jedná o rodiče a prarodiče. Lidé této generace kladou velký důraz na dobré pracovní i osobní vztahy a na rodinu, rodinný život je pro ně životním milníkem.

Generace Y s roky narození 1980 až 1997, jinak označováni také jako „*Mileniálové*“. Požadují smysluplnou práci, která je naplňuje. Nemají problém zaměstnání změnit, protože chtějí neustále získávat nové zkušenosti. Zároveň si přejí mít vyvážený pracovní a osobní život. Mají podnikatelského ducha. Rodinu plánují mnohem později, než předchozí generace, mnohdy jsou rozhodnutí rodinu nemít. Pokud se však pro rodinu rozhodnou, neznamená to pro ně jakkoli se omezit v pracovním růstu. Již mládí se setkali s internetovými službami jako je e-mail, během jejich života byly spuštěny streamovací služby, PC hry a sociální sítě. Co se týče technologií, nemají

problém se přizpůsobit jakékoli novice, technologie využívají ve svůj prospěch v osobním i pracovním životě, jedná se o první technicky a počítačově vyspělou generaci. Lidem této generace je v současnosti 27-43 a až na výjimky se jedná o svobodné jedince, nebo rodiče. Kladou důraz na svobodu, za životní poslání považují užít si života s dostatkem finančních prostředků.

Generace Z narozená mezi roky 1997-2012, je prozatím poslední generací, o které můžeme nalézt více informací. Jedná se o internetovou generaci. Vztahy těchto jedinců se odehrávají z největší části v online prostoru. S digitálními technologiemi se narodili, vyrůstali s nimi a považují je za součást svého života. Rodičům nevadí, že jejich děti tráví čas v online prostoru, protože v něm sami pracují a částečně žijí. V online světě umí vyhledat jakoukoli informaci. Tato generace je s ohledem na přístup k informacím však mnohem otevřenější ve sdílení. Nebojí se říci svůj názor, věci, které starším generacím vadí, odsuzují je, nebo se s nimi těžce smířují (jako je genderová rovnováha nebo LGBT+) přijímají otevřeně a nepřemýšlejí nad nimi jako nad něčím zvláštním, hodným zavržení, či nadměrného přemýšlení. Přátelství navazují napříč světem, nevadí jim, že se s přáteli nemohou setkat fyzicky. Tento přístup ke světu je činí rasově a etnicky mnohem liberálnějšími. Jsou velice dobře jazykově vybaveni. Televizi sledují, ale raději sledují streamovací služby a sociální sítě. Lidem této generace je v současnosti 12-26 let, jedná se tedy o děti školou povinné, studenty středních, či vysokých škol, nebo na počátku svého profesního života. Z pohledu rodinné role se jedná o děti, vnoučata a pravnoučata. V životě je pro ně důležité být úspěšný a co nejdéle nezávislý, proto je zaměstnanecký poměr neláká. Někteří jsou však díky technologiím již na základní škole finančně úspěšnější než jejich rodiče (Berg, 2020).

Generace Alfa lidé narození od 2010, anglicky bývají označováni jako „*Generation glass*“. Toto označení je odvozeno od skleněných dotykových obrazovek, ke kterým se narodili, kterými jsou od svého narození prezentováni světu a u kterých vyrůstají. Očekává se, že díky technologiím a globálnímu digitálnímu rozvoji světa bude tato generace nejvzdělanější generací vůbec. Z pohledu rodinné hierarchie o pravnoučata, nebo praprawnoučata.

V souvislosti s výše uvedeným jsou mezigenerační rozdíly jasně patrné na první pohled. Je evidentní, že při tak markantních rozdílech v přístupu společnosti k rodině, práci, výchově, vzdělávání a s rozvojem digitálních technologií, musejí nastat konflikty. Čím vzdálenější si generace jsou, tím větší jsou rozdíly a nepochopení. Na mezigenerační vztahy však můžeme pohlížet také jako na fascinující aspekt naší společnosti, který nám umožňuje propojovat minulost, přítomnost a budoucnost. Starší generace mohou přinášet do vztahů bohaté zkušenosti a moudrost, které mladším poskytují cenné rady a podporu. Mladší generace zase přináší nové myšlenky, technologie a perspektivy, které mohou obohatit životy starších lidí.

Shrnutí

Mezigenerační vztahy a případné konflikty mezi generacemi jsou zřejmé při pohledu na rozdíly v hodnotách, životním stylu a přístupu k technologiím. Každá generace má své specifické charakteristiky a zkušenosti, které formují jejich postoje a chování. Mezigenerační konflikty mohou vznikat z rozdílů v hodnotách, pracovním stylu, komunikačních preferencích a postojích k technologiím. Například starší generace může vnímat mladší jako zbrklé či nezodpovědné, zatímco mladší generace může považovat starší za zastaralé nebo odmítající nové technologie. Nicméně, mezigenerační vztahy mohou být také zdrojem vzájemného obohacení a podpory. Starší generace může předat mladším cenné životní moudrosti a zkušenosti, zatímco mladší generace může přinést nové perspektivy a technologické know-how. Klíčem k harmonickým mezigeneračním vztahům je respektování rozdílů a otevřená komunikace mezi generacemi.

3 MEZIGENERAČNÍ VZTAHY A PÉČE

V předchozích kapitolách jsme se seznámili s vývojem společnosti, rodiny i jedinců individuálně. V následující kapitole se zaměříme na činnosti, které mohou mít pozitivní vliv na vývoj jedince a v důsledku toho na vývoj celé společnosti.

Aniž bychom se o to více snažili či měli pedagogický záměr, dochází mezi generacemi ke spontánní výměně dovedností a znalostí, pokud k tomu dostanou příležitost. Starší generace pak často využívají této příležitosti ke sdílení svých životních příběhů a tradic, čímž předávají kulturní dědictví mladším. Mladší generace často pomáhají starším lidem s technickými výzvami a novými technologiemi, což zvyšuje jejich digitální gramotnost.

Stát se snaží přizpůsobit veřejné politiky tak, aby zajišťoval prosperitu společnosti a důstojné podmínky pro život všech generací. Ministerstvo práce a sociálních věcí (dále MPSV) je odpovědné za koordinaci politiky přípravy na stárnutí v České republice. MPSV připravuje strategické dokumenty, pořádá pravidelná zasedání Rady vlády pro seniory a zabezpečuje různé evropské projekty. Zaměřuje se také na osvětové aktivity týkající se stárnutí a stáří, jako například Manuál přípravy na stáří pro občany, nebo Strategický rámec na přípravu stárnutí společnosti 2021 – 2025. Tyto a jiné důležité dokumenty odborně zpracovávají mimo jiné témata celoživotního učení, prevence sociální izolace, podpory mezigeneračních vztahů a diskriminace. Z výše uvedených dokumentů vyplývá například, že sociální izolace a osamělost seniorů je významným problémem, a to zejména kvůli změně v rodinné struktuře. Podpora sdílení péče o děti a další závislé členy rodiny mezi ženami a muži je jedním z doporučení pro rodinnou politiku. Aktivní stárnutí je prevencí proti sociální izolaci a zhoršování zdravotního stavu. Snaha o podporu aktivního trávení volného času a účast na životě komunity má pozitivní vliv na kvalitu života seniorů, kteří se však často potýkají s ageismem a diskriminací. Důležitou roli v tomto směru hrají mezigenerační centra a dobrovolnictví. Je také podstatné podporovat poradenské aktivity, služby pro seniory a jejich rodiny a zlepšit legislativu týkající se dobrovolnictví. Vzdělávání hraje v této oblasti klíčovou roli, a je třeba překonat představu, že je to pouze doménou dětství a mládí. Délka vzdělávání se neustále prodlužuje, znalosti rychle zastarávají v důsledku inovací, technologických změn

a rostoucí globální konkurence. Je důležité zkoumat, jaké druhy a směry vzdělávání si lidé vybírají a jak tento výběr ovlivňuje jejich život včetně pracovní kariéry. Například segregace podle pohlaví má dopad na finanční ohodnocení žen a jejich postavení ve společnosti, což ovlivňuje i jejich důchody a riziko chudoby ve vyšším věku. Při vzdělávání a celoživotním učení je důležité klást důraz na odbourávání genderových stereotypů a rozvoj talentu v závislosti na individualitě nikoli na pohlaví. Vzdělávání seniorů v České republice je prováděno prostřednictvím institucí, jako jsou Univerzity třetího věku, Akademie třetího věku a Virtuální univerzity třetího věku, které nabízejí různé formy vzdělávání a kurzy. Další příležitosti k vzdělávání poskytují soukromé vzdělávací agentury, knihovny, kulturní domy, střediska a kluby seniorů. V České republice chybí rozvinutý systém celoživotního učení, který by podporoval základní občanské a informační kompetence, které jsou zásadní právě pro udržení osobní autonomie ve vyšším věku (Ministerstvo vnitra ČR, 2013).

Výše uvedené záměry a strategie by měly vést k maximálnímu využití potenciálu seniorů a tím jejich zapojení se do participace na chodu společnosti, přesněji řečeno na společenském, ekonomickém, kulturním, duchovním i občanském dění. Stěžejní roli v tom hraje celoživotní učení, které je nezbytné k udržení pracovních schopností, zvyšuje zdravotní gramotnost a tím zodpovědnost za svoje zdraví a psychickou pohodu. Umožňuje zapojení se a participaci na společenském dění a také posiluje mezigenerační solidaritu. To vše společně zvyšuje kvalitu života. Součástí celoživotního vzdělávání je jak základní vzdělávání, které usiluje o nutnost zaměřením se na posilování principu úcty ke stáří a mezigenerační solidarity, tak průběžný proces získávání a rozvoje vědomostí, znalostí a dovedností, kterým se učíme v průběhu celého života (Ondrušová, Krahulcová a kol., 2019).

3.1 Výhody a nevýhody mezigenerační péče pro seniory

Prarodičovství je historický i kulturní fenomén. Prarodiči se lidé stávali od nepaměti ve všech společnostech i dobových liniích, avšak ne všichni lidé se v průběhu svého života stanou prarodiči. Možnost stát se prarodičem se nám otevírá až s narozením vnoučete. To, jakým prarodičem se staneme, závisí na předešlých vztazích s dětmi a také na tom, jakými nám oni, jako prostřední generace dovolí být. V předchozích

kapitolách jsme se mohli dočíst o prodlužující se délce života. Dnešní prarodiče nejen že žijí déle než jejich rodiče, ale prodlužuje se také doba, kterou prožijí nezatížení závažnými zdravotními obtížemi. Tato skutečnost zároveň prodlužuje dobu, kterou prarodiče mohou strávit se svými vnoučaty a intenzivně se zapojovat do výchovy. Doba, po kterou se dnes prarodiče mohou věnovat svým vnoučatům je prakticky stejná, jakou mohli dříve věnovat svým dětem. Jedná se tedy o velice významné časové období, ve kterém mají možnost vybudovat si vnoučaty dlouhodobý vztah. Vztahy mezi členy rodiny ale nemůžeme posuzovat pouze z demografického hlediska. Na vztahy prarodičů a vnoučat mají velký vliv společenské představy o prarodičovství, to, jak je role prarodiče vnímána, jaké jsou její vhodné podoby. V současné společnosti je období prarodičovství spojováno s tzv. Třetím věkem. Lidé třetího věku disponují velkým množstvím volného času, poměrně dobrým zdravotním stavem a nezávislostí na trhu práce. Třetí věk otevírá možnosti osobního naplnění a seberealizace. Aktivita a koníčky umožňují seniorům naplnit představu o sobě samém a pomáhá mu vytvářet pozitivní obraz stárnutí, což je prospěšné pro vymezení se proti negativním stereotypům stárnutí. Senioři vnímají prarodičovství jako důležitou součást svého života, zároveň však nejsou ochotni podřídit svůj aktivní životní styl péči o vnoučata. Prarodiče, kteří se dobrovolně vzdávají tohoto trendu na úkor svých vnoučat, často čelí stigmatizaci (Marhánková, Štípková, 2018).

V roce 2022 provedli američtí vědci studii provedenou na základě rešerší 117 článků jako závěrů celosvětově provedených výzkumů publikovaných na vědeckých portálech, věnující se tématu Prarodičovství, zdraví a pohoda. Do této studie byly zahrnuty rodiny kde:

- 1) prarodiče vychovávali svoje vnoučata v roli opatrovníků,
- 2) třígenerační rodiny žijící spolu,
- 3) prarodiče žijící odděleně, kteří se podílejí na životě svých vnoučat.

V prvním případě bylo dřívějšími závěry výzkumů prokázáno, že prarodičovství je spojeno se zhoršeným zdravím a duševní pohodou. Ve druhém případě se jednalo o smíšené výsledky, ve kterých nepřevažoval pozitivní nebo negativní závěr. V posledním případě byly závěry ve většině spojeny s obecným prospěchem. Základními kritérii pro vědce zůstalo to, zda prarodiči jsou jedinými pečovateli, nebo

zda je péče rovnoměrně rozdělena mezi rodiče a prarodiče a nakonec, zda prarodiče jsou s vnoučaty pouze v občasném kontaktu. V nové studii bylo zjištěno, že většina prarodičů se aktivně zapojuje do života svých vnoučat a více než polovina prarodičů zajišťuje pravidelnou péči o vnoučata. Prarodiče v roli každodenních pečovatelů uváděli horší zdravotní stav ve srovnání s jejich protějšky z dalších dvou zkoumaných skupin, přičemž jako jednu z možností, proč ke zhoršení zdraví dojde, uváděli zátěž spojenou s novou rolí opatrovníka a s tím spojeným břemenem péče o vnouče. Při dlouhodobém opatrovnictví se naopak ukázalo, že prarodiče více dbají na prevenci svého zdraví. U prarodičů ve třígeneračních domácnostech byly potvrzeny závěry předchozích studií a to, že život v takové domácnosti je pro prarodiče prospěšný a zároveň škodlivý. Tento závěr vědci rozšířili o poznání, že vliv na to, který důsledek převáží, mají kulturní podmínky a také uspořádání společného bydlení prarodičů se svými dětmi a vnoučaty. Prarodiče žijící odděleně od svých vnoučat jsou v současné době nejpočetnější skupinou pečujících prarodičů, zejména v západních zemích. Tito prarodiče se svými vnoučaty sice nežijí, ale poměrně často jim poskytují různé druhy podpory. Nejčastější poskytovanou a seniory zároveň očekávanou a velmi ceněnou, je emoční podpora a sdílení. Senioři svým dětem dnes také poskytují pomoc ve formě hlídání vnoučat, praktickou pomoc s domácností, finanční výpomoc. Prarodiče se zapojují do života svých vnoučat mnoha způsoby a nejběžnějším měřítkem jejich zapojení je pomoc prarodičů v péči o děti. Mnohdy také poskytují bydlení starším vnoučatům. Jako nejpřínosnější se v kontextu této studie jeví mírné zapojení prarodičů do péče a výchovy, zatímco negativní efekty mohou nastat, pokud nedojde k žádnému zapojení prarodičů, nebo když je zapojení maximální. (např. když jsou prarodiče primárními pečovateli svých vnoučat). V celkovém kontextu došli vědci k závěrům, že prarodiče mají obecně prospěch ze zapojení se do života svých vnoučat, ve většině se však shodli, že péče především o malé děti je náročná, zejména pro starší dospělé, kteří nemají tolik sil. Podle této perspektivy by tak aktivní prarodičovství mohlo seniory přetěžovat a vést tak ke zhoršení jejich zdraví a duševní pohody prarodičů. Na závěr se vědci zabývali politickými důsledky otázky, zda čas strávený s vnoučaty může podpořit zdraví nebo pohodu a prodloužit tak život ve zdraví. Politici by ve svých rozhodováních měli zohlednit, že senioři v roli nových nebo pokračujících pečovatelů a polovina seniorů žijících v třígeneračních

domácnostech jsou nejzranitelnější skupinou v oblasti potenciálního zhoršení fyzického i duševního zdraví (Danielsbacka, Křenková, Tanskanen, 2022).

Jinou problematikou prospěšnosti mezigeneračních vztahů se zabývá německá studie. Závěry výzkumu na téma osamělosti seniorů a jejího řešení a předcházení formou náhradního prarodičovství z německé oblasti Bádensko-Württemberska byly prezentovány v roce 2021. Studie byla provedena na základě postupně se snižujících sociálních kontaktů seniorů v důsledku odloučení od rodiny, nebo úmrtí partnera. Osamělost ve stáří a podpora rodin v různých životních situacích jsou dvě vysoce a společensky aktuální témata. Aby se senioři z výše uvedené oblasti v této fázi života vyrovnali s možnými pocity osamělosti, mohou se zapojovat do dobrovolnické práce, a tak zůstat sociálně integrovaní. Jednou z možností dobrovolnictví je stát se náhradním prarodičem. Projekt náhradního prarodičovství je založen na mezigenerační podpoře a k podpoře zdraví. Projekty s dobrovolnými náhradními prarodiči se zabývají oběma body: Na jedné straně otevírají starším lidem příležitosti přijmout nový úkol, aktivní sociální participaci a sociální integraci. Na druhou stranu rodiny, zejména ty s malými dětmi, dostávají bezplatnou a nízkoprahovou podporu při zvládnání každodenního života. Uvedená studie zkoumá roli, jakou hraje osamělost v motivaci lidí přijmout a udržet si práci náhradní babičky nebo náhradního dědečka. Kvalitativní výzkum byl proveden metodou rozhovoru se čtyřmi zapojenými seniory. Zjištění vyplývající z výsledků průzkumu: Osamělost se ukazuje jako ústřední motiv pro převzetí a udržení role náhradního prarodiče. Zejména čas s náhradními vnoučaty je vnímán pozitivně. Práce v náhradní rodině vytváří spokojenost a podporuje pocit spokojenosti. Náhradní prarodiče jsou vděční za možnost dělat něco smysluplného, mohou se aktivně zapojit do rodiny a jsou připraveni se začlenit do rodinných struktur. Projekt dává seniorům příležitost najít nové rodinné vazby a navázat sociální kontakty, také s dalšími náhradními prarodiči. Sociální integrace seniorů je bohužel někdy omezena pouze na čas, který senior tráví s dětmi v roli pečovatele. Závěrem studie tedy je že:

- 1)** Prostřednictvím projektu náhradních prarodičů lze rozšířit sociální kontakty starších lidí a navázat nová rodinná spojení.

- 2) Projekt náhradního prarodičovství je vhodný pro snížení pocitu osamělosti, pokud jsou starší lidé dlouhodobě integrováni do rodinných struktur a aktivit a lze tak budovat důvěrný vztah.
- 3) Projekty tohoto typu podporují sociální participaci mezi staršími lidmi, zvyšují subjektivní pohodu a stimulují mezigenerační výměnu.
- 4) Mezigenerační podpora zdraví může pomoci snížit pocity osamělosti u starších lidí a zároveň může být zvláště nápomocná rodinám nebo osamělým rodičům se sociálním znevýhodněním. Projekty, jako je projekt náhradních prarodičů, by proto měly být více nabízeny, podporovány a propagovány (Haag, Niederberger, 2022).

Shrnutí

Kapitola se zabývá důležitými aspekty mezigeneračních vztahů a péče, zejména v kontextu prarodičovství a jeho vlivu na zdraví a pohodu seniorů. Zdůrazňuje výhody i nevýhody zapojení prarodičů do péče o své vnoučata a uvádějí vědecké poznatky a studie z různých zemí. Ukazuje na důležitost role prarodičů ve výchově a péči o vnoučata, přičemž diskutuje o tom, jak tato role může být prospěšná, ale zároveň náročná na zdraví a pohodu seniorů. Jsou zmíněny výzkumy a studie, které zkoumají vliv prarodičovství na zdraví a pohodu seniorů, a to jak v kontextu rodinných vztahů, tak i v širším sociálním kontextu. V kapitole nalezneme také nástin konceptu náhradního prarodičovství a jeho potenciálních přínosech pro obě generace, včetně snížení pocitu osamělosti a podpory sociální integrace seniorů. Závěry studie použité v kapitole jsou následně aplikovány na politické rozhodování a zdůrazňují důležitost podpory projektů, které podporují mezigenerační výměnu a zlepšují kvalitu života seniorů. Kapitola reflektuje aktuální trend výzkumu a péče o seniory v kontextu mezigeneračních vztahů, kdy je důležité brát v úvahu jak výhody, tak i rizika spojená s aktivní účastí seniorů ve výchově a péči o mladší generace.

3.2 Děti potřebují prarodiče

Většina dnešních rodičů se musí postarat o základní životní potřeby rodiny, vydělat peníze, zajistit bydlení, stravu, vzdělání. Zaměřují se nabudování kariéry a nechtějí se vzdávat nastaveného společenského standardu, na děti jim v denním programu zbývá čas pouze s ohledem na povinnosti. Problematika sladění soukromého a pracovního života rodičů především malých dětí do tří let je v současnosti velice diskutovaným dominantním směrem bádání v rámci sociálních věd (Hasmanová Marhánková, Štípková, 2018).

Z vnímaného nesouladu rodinných povinností, priorit a potřeb mohou profitovat prarodiče, kteří mohou zajistit vnoučatům to, co jim rodiče z výše uvedených důvodů nemohou dopřát. Prarodiče mají většinou ryze produktivní věk za sebou, a pokud ještě pracují, nejsou již tolik zaměřeni na svoji kariéru. Někteří prarodiče mají se svými vnoučaty užší vztahy než se svými dětmi právě proto, že při jejich vývoji museli zajistit základní potřeby a na obecný rozvoj nezbývalo mnoho času. To, co nemohli dopřát svým dětem, nyní vynahrazují svým vnoučatům. Jedná se především o čas, který plně věnují pouze jim, aniž by byli čímkoli jiným rozptylováni (Hauserová – Schönerová, 2021).

Prarodiče jsou nositeli rodové tradice. Jsou pamětníky nejen toho, co sami zažili, toho, co slyšeli oni od svých předků a o nich. Pamatují si vtipné rodinné příběhy i tragédie, společensky významné dobré i špatné věci, které se udály. Pro vnoučata je předání těchto informací prarodičem zpravidla bližší, srozumitelnější, poučnější a lépe zapamatovatelné než učivo dějepisu (Matějček, Dytrych, 1997).

Vyprávění příběhů ze života prarodičů není pouhým předáváním informací, je zprostředkováním sdělení plných historických faktů, emocí, postojů, vysvětlení a poučení. Každé takové předání sdělení obsahuje pravidla a jejich respektování, případně porušení a sankcionování. Zahrnuje také mezilidské vztahy, jejich navazování, udržování a pečování o ně, nebo rozcházení. Nalezneme v nich také názory druhých, tehdejší přístup společnosti, nebo dosud neznámé výrazy, na které pak vnouče doptá, když jim nerozumí a zase o trochu si tak rozšíří svoje znalosti. Děti se při poslechu těchto vyprávění učí mnohdy všemi smysly. Přítomnost prarodičů

a jejich funkce při výchově a vzdělávání dětí je ztělesněním historické relativity a není spojena pouze s předpokladem vyprávění historek. Vyprávěním příběhů může být dítěti předáváno kulturní dědictví, ovšem samotná existence prarodičů, jejich způsob života, komentování společenských událostí dokládá, že jsou ztělesněním historie a pojítkem mezi minulostí, přítomností a budoucností (Hauserová – Schönerová, 2021).

Člověk je společenský tvor vyžadující skupinovou a emocionální sounáležitost. Je vědecky dokázáno, že nedostatek úcty, náklonosti a lásky v dětství zapříčiňuje to, že někteří nejsou schopni předávání těchto projevů v dospělosti. Důvodem může být absence lidí ztělesňujících emocionalitu, velkorysost, lásku a důkazy o ní v období, kdy ji člověk potřebuje. Negativa vztahů mezi prarodiči a vnoučaty prakticky neexistují, ačkoli by jím mohl být například čas omezený pouze na hlídání, kdy prarodičům není umožněno trávit dostatek času pro realizaci společných aktivit prarodičů s vnoučaty o samotě (Hauserová – Schönerová, 2021).

Sociální svazky a vzory představují jedno z neopomenutelných pozitiv, které prarodiče do vztahu s vnoučaty přinášejí. Pozorování vzájemných vztahů mezi prarodiči nebo mezi prarodiči a jejich dětmi, sledování komunikace, formuje člověka již od dětského věku. Vzorce, které vypozeruje v dětství ve svojí rodině, si pak přenáší do svého dalšího života, učí se tak porozumění. Děti tyto vztahové vzorce přinášejí zkušenosti, které mohou uplatňovat v mezilidských vztazích a širokou sítí možných kontaktních osob. V předchozích kapitolách jsme se seznámili se strukturou moderní rodiny. V době, kdy se rozvádí každé druhé manželství či páry s dětmi žijí v nesezdaných svazcích, při vzrůstajících počtech rodin s jedním rodičem nebo stejnopohlavních párech s dětmi mohou být prarodiče neocenitelnými vzory příslušných genderových rodinných rolí a tradičních hodnot. Ve vztahu mezi rodiči a jejich dětmi mohou prarodiče sloužit jako mediátoři, nositelé přiměřenosti a ti kdo nabízí zastání (Hasmanová Marhánková, Štípková, 2018).

Pozitivní vliv prarodičů závisí na tom, jak přijímají sami sebe a na jejich integritě. Pokud jsou sebejistí a vyrovnaní, jsou schopni předat tyto vlastnosti svým vnoučatům a zároveň jim poskytnout pocit bezpečí a jistotu toho, že život se dá zvládnout.

Nejdůležitějším a nejtěžším úkolem výchovy je pomoci dětem nalézt smysl života (Hasmanová Marhánková, Štípková, 2018).

Národní centrum pro otcovství (dále NCF), nezisková organizace založená v roce 1990 v reakci na „*znepokojivý problém v mnoha rodinách: nedostatek angažovaného otce*“ v Americe, poskytující celosvětovou podporu otcům i institucím v článku s názvem volně přeloženým jako 8 důvodů proč vaše děti potřebují prarodiče, uvádí řadu pozitivních vlivů, které hrají důležitou roli v životě vnoučat. Prarodiče symbolizují rodinnou jednotu a představují spojení s minulostí a tradicemi. Stodola, starý kuchyňský stůl nebo dokonce oblečení prarodičů představují více než jen fyzické předměty - jsou to symbolem hlubokých rodinných vazeb. Představují živé propojení mezi různými generacemi. Jejich životní příběhy, alba a vzpomínky jsou poklady, které předávají dalším generacím. Jejich účast a přítomnost v životě rodiny jsou neocenitelné, protože udržují propojení s minulostí a připomínají význam rodinných vazeb. Prarodiče také slouží jako středisko rodinných setkání a tradic. V dnešní době, kdy se členové rodiny často rozptylují a žijí na různých místech, je jejich role ještě důležitější. Dokáží sjednotit rodinu při svátcích nebo jiných příležitostech, ať už to znamená upravit plány tak, aby se všichni mohli setkat, nebo připravit tradiční pokrmy, které spojují generace. Jejich domov se stává symbolem pohodlí a spojení, kde se rodina cítí jako doma. Jsou klíčovými postavami v rodinném životě, které představují spojení s minulostí, tradicemi a posilují rodinné vazby napříč generacemi. Jejich přítomnost a podpora jsou nepostradatelné pro udržení rodinné jednoty a identity. Prarodiče mají tendenci být objektivnější, mohou nabídnout cenný pohled na růst a vývoj vnoučat a upozornit na potenciální problémy, které rodiče snadno přehlédnou. Jsou také obvykle uvolněnější než rodiče, mají tendenci více vnímat hry a zábavu jako prostředek pro radostné sdílení času s vnoučaty. Mají také bohaté zkušenosti s tím, jak se vyrovnat s tlakem a stresem každodenního života. Jsou si vědomi, že skutečná hodnota spočívá v mezilidských vztazích, a toto poznání předávají dál svým vnoučatům. V důsledku méně formálního vztahu mezi prarodiči a vnoučaty mohou být děti otevřenější k naslouchání a k položení hlubších otázek. V neposlední řadě mohou prarodiče praktickými způsoby usnadnit život svým dětem a vnoučatům, ať už jde o péči o ně nebo finanční pomoc (The National Center for Fathering, 2019).

Shrnutí

Kapitola se zabývá významem role prarodičů v životě jejich vnoučat. Většina rodičů se v dnešní době musí zaměřit na zajištění základních potřeb rodiny na úkor času stráveného s dětmi. To může vést k nedostatku pozornosti a péče o ně. V tomto kontextu hrají prarodiče důležitou roli, protože mohou poskytnout dětem lásku, péči a podporu, kterou od svých rodičů nedostávají. Prarodiče jsou nositeli rodové tradice a mohou svým vnoučatům předávat důležité historické, kulturní a rodinné informace. Jejich přítomnost v životě dětí posiluje rodinné vazby a pomáhá udržet propojení mezi generacemi. Díky své zkušenosti a objektivitě mohou prarodiče také nabídnout cenné rady a podporu při řešení problémů. Jejich přítomnost je také spojena s nižším stresem a větším důrazem na mezilidské vztahy. Celkově se prarodiče ukazují jako nenahraditelní součást života jejich vnoučat, přinášející lásku, podporu a moudrost přesahující jednu generaci.

3.3 Mezigenerační komunikační bariéry.

„Žijeme v permanentní revoluci, protože evoluční tempo jsme prostřednictvím umělé inteligence překonali.“ (Kartous, 2019, s. 180)

V roce 2022 byl prezentován výzkum ruských vědců na téma vzájemných postojů různých generací. Práce je zaměřena na studium současného postoje generace „digitálního dětství“ ke stárnoucímu člověku ve srovnání s očekáváním seniorů. Výzkum probíhal v oblasti Petropavlovsko-Kamčatské. Zúčastnilo se ho 40 respondentů ve věku 57-80 let a 122 respondentů zastupujících mladší generaci, děti ve věku 8 -10 let a jejich rodiče ve věku 27 – 61 let. V první fázi výzkumu byli osloveni rodiče dotazníkovým šetřením, které mělo ukázat názor na skutečný stav vztahu mezi jejich dětmi a prarodiči a na důležitost (ne)účasti prarodičů na výchově jejich vnoučat. Ve druhé fázi proběhl výzkum metodou rozhovorů s dětmi a seniory. Ve třetí fázi byly zkoumány možnosti, jak reflektovat (ne)souhlas starší generace s dětskými názory. Výsledky byly vyhodnoceny na Likertově škále. Z dotazníkového šetření s rodiči dětí vyplynulo, že rodiče mají pocit nedostatečného zapojení se do péče a výchovy vnoučat a že pozorují deficit v oblasti přímé komunikace mezi svými

děťmi a jejich prarodiči. Jako důvody uváděli vzdálenost domácností, setrvání prarodičů v zaměstnání a také autoritu seniorů a z ní vyplývající neshody s rodiči dětí. Názor rodičů na to, jak by měla vypadat participace prarodičů na výchově dětí, jež zdůvodňovali současnou normou vztahů, a realitou moderního života ukázal, že si představují, že postačí finanční podpora vnoučat prarodiči spolu příležitostnými volnočasovými aktivitami prarodičů s vnoučaty. Výsledek rozhovorů s dětmi ukázal, že děti považují za smysluplný vztah s prarodiči pouze v oblasti předávání zkušeností a učení se. V ostatních attributech, jimiž byly respekt, láska, pomoc a tolerance děti vidí své prarodiče jako fyzicky neschopné, nejisté a nepřizpůsobivé modernímu životu. Celkově mají děti ke svým prarodičům neutrální, spíše shovívavý postoj s uplatněním formálních společenských pravidel. Rozhovory s prarodiči byl potvrzen očekávaný postoj porozumění a respektu, přesněji uznání životních zkušeností, hledání kompromisů, interakce a připravenost vcítit se a respektovat emoční stavy seniorů, což odpovídá standardu dodržování a chování podle společenských pravidel. Co se týče postoje vnoučat k prarodičům z pohledu prarodičů, vidí je spíše jako blahosklonný soucit, primárně v situacích, kdy potřebují vyjádřit svůj nesouhlas. Ze závěrů výsledků výzkumu se můžeme dočíst, že pokud budou vnoučata ochotna přijmout potřebu svých prarodičů předat jim širokou paletu svých životních zkušeností, budou-li prarodiče ochotni uznat jedinečnost zkušeností mladší generace. To může být zdrojem komplementarity a solidarity mezi generacemi a základem kulturní adaptace. V závěru zprávy z výzkumu vědci souhlasí s předchozími uskutečněnými výzkumy, které prokazují, že mezigenerační vztahy jsou mnohostranným, multidimenzionálním fenoménem zahrnujícím různé systémy mezilidských vztahů a uznávají, že výzkum jednotlivých aspektů fenoménu mezigeneračních postojů omezuje možnost komplexního posouzení mezigeneračních vztahů (Glozman, Naumova, 2022).

Zvláštnosti vztahů mezi předky a potomky vždy byly a zůstávají jedním z aktuálních výzkumných problémů psychologické vědy. Je známo, že lidská společnost existuje a rozvíjí se díky interakci generací. Lze s jistotou říci, že lidská civilizace přežila z velké části díky možnosti předat novým generacím zkušenosti nashromážděné předchozími generacemi. Dnešní svět se rychle mění, životní tempo se díky globalizaci a digitalizaci

zrychluje. Digitální dětství se začíná stávat historickou epochou dětského vývoje. Informační technologie jsou schopny působit jako činitel socializace dítěte, jsou tedy velkým konkurentem tradičních institucí socializace. Dospělý přestává být jedinečným zprostředkovatelem kultury, klesá intenzita komunikace dítěte s dospělými i s ostatními dětmi a účinnost tradičních postupů péče a výchovy se stává nejednoznačnou. Současně dochází k odklonu od dřívější jasně představy o stáří, moderní je dnes koncept aktivního stárnutí a moderního stáří, kdy s přibývajícím věkem lze subjektivní pohodu udržovat nebo dokonce zlepšovat. S tím je však spojené velké riziko (Biggs, Haapala, 2016).

Mezigenerační konflikty, mohou vyplývat z nenaplněných očekávání. Jednou z výrazných komunikačních bariér je tedy nepochopení. Dokonce se může zdát, že různé generace jsou schopny svoje očekávání pojmenovat a sdělit, avšak vysílaná informace jednou generací je přijata a pochopena další generací v jiném sociálním kontextu, nebo zcela nepochopena. Zde se dostává ke slovu jedna z důležitých komunikačních bariér a tou je jazyk. Jazyk je považován za jednu z nejvýše postavených kulturních univerzálií. Je zásadním prostředkem komunikace a není jím myšleno to, v které zemi žijeme a jakou řečí hovoříme. Basil Bernstein v roce 1971 prezentoval veřejnosti svůj koncept jazykových kódů. Tato teorie dokazuje přímou souvislost mezi společenskou třídou a jazykem, kterým si v ní vzájemně předáváme informace. Nejen společenská třída ale také doba, ve které žijeme, má přímý vliv na jazyk, kterým komunikujeme, jak si předáváme informace a jak je chápeme (Havlík, Koťa, 2011).

O zmatení jazyků jako o jednom z rizik možného pádu moderní společnosti hovoří v Kapitole Přechodem k mladé generaci, v knize Riziková společnost: na cestě k jiné moderně z roku 2004, Ulrich Beck. Beck ve svojí knize píše dokonce o zhroucení jazyka. Jazyky se vyvíjejí a vytrácejí. Informace, které jsou zaznamenány v jazycích, jak je dnes známe, nebudou za tisíce let pro další generace vůbec čitelné, podobně jako je dnes pro nás nečitelné uspořádání Stonehenge, nebo egyptské pyramidy (Beck, 2004).

K neustálému vývoji jazykového kódu, nebo ke zmatení jazyků přispívá mimo celosvětovou migrační krizi a příliv cizojazyčných uprchlíků především mobilita,

jak geografická, tak každodenní mezi domovem a zaměstnáním. Velký podíl má také vzrůstající vzdělanost obyvatelstva, média a moderní formy komunikace. V důsledku toho se stále vyvíjí jak pracovní, tak soukromý rodinný kód. I my jako laici můžeme pozorovat u mladší generace používání anglicismů, významových zkratk, nebo IT termínů v běžné mluvě. K vysvětlení používaných IT termínů je na internetu k nalezení dokonce IT slovník, který je pravidelně upravován a inovován, protože vývoj IT jazyka zdá se, probíhá nejrychleji ze všech možných komunikačních způsobů. Jazyk se v důsledku toho jeví jako největší mezigenerační bariéra.

Shrnutí

V této kapitole se dozvídáme, že s rychlým rozvojem digitálních technologií dochází k proměně způsobů komunikace mezi generacemi. Mladší generace, vyrůstající v digitálním prostředí, mohou mít odlišné způsoby vyjadřování a porozumění než jejich prarodiče. Tato proměna komunikačních forem může vést k nedorozuměním a komunikačním bariérám. Mezigenerační konflikty mohou vzniknout z rozdílných očekávání. Starší generace může mít určitá očekávání ohledně role a účasti prarodičů ve výchově a péči o vnoučata, zatímco mladší generace může mít odlišné představy o tom, jak by měly být tyto role naplněny. Různé generace mohou používat odlišný jazyk nebo komunikační styly, což může vést k nedorozuměním a komunikačním bariérám. Například moderní technologie a anglicismy mohou být běžným prvkem v komunikaci mladší generace, zatímco starší generace se s těmito termíny nemusí plně ztotožňovat. S rozvojem společnosti a technologií se mění i jazykový kód a způsoby komunikace. Starší generace může mít potíže s porozuměním nových termínů a trendů, což může vést k rozdílným interpretacím a nedorozuměním. Mezigenerační komunikační bariéry jsou výzvou pro budování harmonických vztahů mezi generacemi. Respekt k odlišným způsobům komunikace a porozumění mezi generacemi mohou pomoci překonat tyto bariéry a posílit mezigenerační vztahy.

3.4 Komunikace jako důležitý faktor při překonávání bariér

„Už to tak je, že ani v nejlepších rodinách se bez některých konfliktů neobejdeme. ... Jde jen o to, aby takové konflikty nebyly příliš časté, příliš hluboké, a hlavně aby vedly k dobrému. Konflikty nás provázejí po celý život. Dobře zvládnuté konflikty ... jsou výbornou školou života a můžeme se z nich vydatně učit“ (Matějček, Dytrych, 1997, s. 57).

V kapitole 2.4 jsme se seznámili s generacemi, mezigeneračními vztahy a možnými konflikty. Nyní se na tuto problematiku podíváme blíže s konkrétními návrhy postupů řešení konfliktů a předcházení jim.

„Připravujeme děti na svět, který nenávratně zmizel. Vezeme děti na parním stroji do virtuální reality a tvrdíme jim, že je to pro ně prospěšné“ (Kartous, 2019, s. 0).

Mezigenerační bariéry prohlubují tradiční hierarchická rodinná uspořádání a z nich vyplývající komunikační úskalí. Mnozí prarodiče svojí přítomností, nepřiměřeným chováním přebíráním zodpovědnosti a sebeprosazováním ničí vztah mezi rodiči. Staví se mezi partnery, vyžadují pozornost, nenechají rodiče ani vnoučata v klidu, nerespektují jejich soukromí. Mají autoritářský postoj, snaží se řídit ostatní, jsou hyperprotektivní a dominantní. Tyto nároky plynou z neuspokojení jejich základních emočních potřeb, z jejich nesprávného či přehnaného vyjadřování nebo ze správného vyjadřování v nesprávný čas. Mnohdy je velice těžké mít vůli, hledat a nalézt rovnováhu nadbytečného nevměšování se, být však k dispozici rodičům i vnoučatům v nelehkých úkolech a životních úskalích. Právě rodinná adaptace a vypořádání se s emočními podněty jako je strach, smutek, hněv, překvapení, žárlivost a radost učí další generaci emoční inteligenci a probouzí v ní schopnost zvládat frustrace. Například **strach** prožívají prarodiče mnohem silněji než rodiče, protože jsou poučení vlastními prožitými životními zkušenostmi. Prarodiče pak v důsledku svého strachu mohou trpět přehnanou ochranou svých vnoučat před nebezpečím a sami sebe před obavou. Rodiče z toho důvodu mohou omezovat čas, který dovolí svým dětem strávit s prarodiči, nebo styk mezi nimi zcela eliminují. Správným komunikačním řešením v případě strachu prarodičů by bylo důvěřovat svým dětem, že jejich vnuky / vnoučata

ochrání, nekritizovat je za, z jejich pohledu nedostatečnou ochranu, a naopak ujišťovat je o jejich rodičovských schopnostech, chválit za výchovné úspěchy a nezapomínat se s nimi podělit o obavy, které sami zakoušeli jako rodiče při jejich výchově a sdílet pocity, které prožívali při těchto těžkostech. Takový postoj je projevem sebedůvěry prarodiče a důvěry v rodiče a vnoučata, který může být opětován. Další z emocí, která způsobuje často největší komunikační bariéru, je **smutek**. Změny, které nese život, s sebou přináší mnoho situací, ve kterých může být pro prarodiče velice těžké rozvíjet správný vztah k vnoučatům. Napětí mezi prarodičem a rodičem dětí, mohou stupňovat rozdílné názory v otázkách víry či výchovných hodnot a postupů. Rozchod rodičů pak pro prarodiče může být největším smutkem. Následkem rozpadu partnerství mnohdy nečekaně dochází k bolestnému odloučení od vnoučat, aniž by na tom prarodiče či vnoučata měli jakýkoli podíl nebo mohli tuto situaci nějak ovlivnit. Všechny uvedené důvody mohou mít za následek úplné přetrhání kontaktů. Díky vstřícnosti a kompromisům obou stran se mohou vztahy oživit, avšak mnohdy zanechají bolestné jizvy a po zbytek života pochybnosti a narušenou důvěru. **Hněv a rozčilení** představuje další mezigenerační komunikační bariéru. V běžném životě se s touto emocí setkáváme až příliš často. Hněv se projevuje různě, gesty, slovy, pokud propukne, dá se jen stěží zastavit a následky bývají horší než jeho příčina. Může být oprávněný, ale také může v druhém vyvolat pocit nespravedlnosti. Obyčejně k němu dochází při nenaplnění našich očekávání nebo našich potřeb. Obzvláště malé děti, které jsou unavené, mají hlad, nebo se nudí, v dospělých často vyvolávají rozčilení ve chvílích, kdy mají plnit jejich požadavky. Děje-li se toto v případě vztahu prarodičů a vnoučat nemůžeme očekávat, že vnoučata budou mít chuť trávit s nimi čas. Svoje prarodiče budou navštěvovat z donucení nebo z povinnosti ale nikdy již s láskou a radostí. Nejlepším řešením by bylo předcházet hněvu, abychom se pak nemuseli cítit provinile, že jsme neovládli svoje emoce. Pokud už k rozčilení dojde, je dobré umět pojmenovat příčinu této emoce a umět si říci dost například představou, jak moc druhému člověku ublížíme projevy našeho hněvu (Cesari Lusso, 2011).

Všechny negativní emoce mají fyzický ekvivalent, proto mohou být namísto jejich potlačování doprovázeny a respektovány, dají se pak lépe překonat. Základní

pravidlem, které by mělo vést ke zmírňování konfliktů a bariér je empatie. Nezaměřovat se na vlastní negativní pocity a nezlehčovat pocity druhých, nehodnotit a neposuzovat. Mít úctu a umět respektovat, umět se vcítit do pocitů druhého člověka. Neudílet nevyžádané rady (Mayer-Rönne, Manutscheri, 2023).

Každá generace vyrůstala v jiné době, pod vlivy rozdílných okolností, jejichž kulturní pozadí ji formovalo. Z toho důvodu je každá generace tak výrazně odlišná od jiné. Pozorujeme-li vývoj rodiny, vidíme, kam se ubírá vývoj společnosti, protože vývoj vztahů v rodinách je odrazem toho, v které společnosti rodina žije. Současná společnost se vyznačuje odcizením a mladá generace na to reaguje nerespektováním institucí, autoritativní řízení je pro ně nepříjemné. Nesnášejí povrchnost, pátrají po smyslu a hledají možná řešení. Žijí podle hesla „tím že změním sebe, změním okolí, skupinu, tým, firmu, rodinu... Ve společnosti i v rodině požadují minimální hierarchii a spolupráci. Jsou přesvědčeni, že v současnosti už nestačí hledat řešení aktuálních situací v minulosti, je zapotřebí učit se z toho co se děje teď a tady. Od starších generací vyžadují otevřít srdce a opustit minulost. Mladí lidé díky svému přístupu mohou působit jako buřiči. Pokud chce starší generace mladým lidem dnešní doby porozumět, nesmí se bát opustit zajeté koleje. Sebepoznání a flexibilita jsou dvě zásadní dovednosti dnešní doby. Senioři mohou k porozumění přispět tím, že mladou generaci mohou učit úctě, protože ta je cestou k otevřenosti a skrze ni lze změnit atmosféru v rodině i ve společnosti. Základy stavění mostů mezi generacemi tak jsou: poznávat se navzájem, pracovat se záplem, neškatulkovat, nesoudit, preferovat a očekávat. Vzájemné naslouchání, nejen slyšení, může být způsobem, jak utvářet realitu budoucnosti. Cílem může být dosáhnout homogenní bezgenerační společnosti, kde všichni dospělí si budou rovni, kde jedinými omezeními člověka budou případné choroby, bez ohledu na věk (Berg, 2020).

Shrnutí

V textu jsou diskutovány různé aspekty mezigeneračních konfliktů a bariér v rodinných vztazích, spolu s možnými způsoby jejich řešení. Tradiční hierarchické struktury v rodině mohou vést k nedorozuměním a konfliktům, zejména pokud prarodiče zasahují do rodičovských rolí a nedodržují soukromí či nerespektují autoritu

rodičů. To může vést ke zhoršení vztahů mezi generacemi. Negativní emoce, jako je strach, smutek a hněv, mohou vést k rozdílným interpretacím a komunikačním bariérám mezi generacemi. Například strach prarodičů může vést k přehnané ochraně vnoučat, což může být problematické pro rodiče a děti. Klíčovým faktorem při překonávání mezigeneračních konfliktů je schopnost vcítit se do pocitů druhých a projevit respekt k jejich názorům a pocitům. Nedávat nevyžádané rady a být otevřený k porozumění odlišným perspektivám může pomoci v budování lepších vztahů. Každá generace vyrůstala v jiné době a pod vlivem odlišných okolností, což může vést k rozdílným hodnotám a přístupům. Důležité je pochopení těchto rozdílů a ochota učit se od sebe navzájem, což může vést ke vzájemnému respektu a porozumění. Základem pro budoucnost může být vytvoření společnosti, ve které nejsou výrazné rozdíly mezi generacemi a kde je klíčová otevřenost, respekt a spolupráce. To může přispět k lepšímu porozumění a harmonickým vztahům mezi generacemi. Celkově lze říci, že porozumění, empatie a respekt jsou klíčové pro překonání mezigeneračních konfliktů a vytvoření harmonických vztahů v rodině a společnosti. Vzájemné naslouchání a otevřenost k odlišným perspektivám mohou pomoci vytvořit prostředí, kde jsou všichni jedinci respektováni a oceněni bez ohledu na jejich věk či pozici v rodině.

II EMPIRICKÁ ČÁST

4 Metodologie

Mým původním záměrem bylo provést výzkum dotazníkovým šetřením, tedy za pomoci kvantitativní metody. V únoru roku 2023 jsem prostřednictvím Olešnického zpravodaje, pravidelného každoměsíčního periodika zveřejnila výzvu o možnosti zúčastnit se plánovaného výzkumu.

Výzva občanům starším 65 let trvale žijícím v Olešnici

V období od dubna do září 2023, bude realizován anonymní výzkum, jehož výsledky budou součástí magisterské diplomové práce studentky Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

Pro tuto studii je zapotřebí získat odpovědi od co možná **nejvyššího** počtu osob ve věku 65+ s trvalým bydlištěm v Olešnici.

Je Vám více než 65 let? Pak prosím zavolejte či pošlete SMS, nebo prozvoňte telefonní číslo **605 409 021** a já se Vám obratem ozvu zpět s podrobnými informacemi.

Za zájem o účast ve výzkumu předem děkuji.

Bc. Barbora Weisová, DiS.

Obr. 1 Výzva občanům starším 65 let

Zdroj: Barbora Weisová

Výzva zveřejněná na straně 6 Olešnického zpravodaje je přílohou č. 1 této práce, kompletní Olešnický zpravodaj únor 2023 je k dispozici online na webových stránkách Města Olešnice <https://www.olesnice.cz/olesnicky-zpravodaj?page=1>. Na tuto výzvu zareagovali 3 senioři, kterým jsem představila svůj výzkumný záměr a kteří na základě představených údajů souhlasili se zařazením do evidence zájemců. Tito 3 zájemci byli znovu osloveni v období realizace výzkumu v únoru 2024. Z výsledků tohoto předvýzkumu tedy vyplynulo, že kvantitativní metoda, nebude pro realizaci výzkumu vhodná, dotazníkové šetření nebude moci být realizováno, tedy že kvalitativní metoda výzkumu bude účely této práce vhodnější.

5 Výběr výzkumné metody a technika sběru dat

Abychom byli schopni adekvátně reagovat na předem stanovenou výzkumnou otázku, je nezbytné najít vhodnou strategii sběru informací. To znamená určit, jak dosáhneme výsledku, kterým je stanovený cíl. V rámci tohoto procesu dáváme přednost určitým metodám výzkumu na základě jejich výběru a použití (Švaříček, Šedová, 2007).

Kvalitativní přístup využijeme především u marginalizovaných skupin, které jsou spíše na okraji společenského dění. Dotazník je v tomto případě obtížně použitelný. Kvalitativním výzkumem zjišťujeme důvody, ptáme se proč? Potupujeme od jednotlivostí k obecným soudům, vytváříme a formulujeme hypotézy. Data pak získáváme kódováním. Cílem kvalitativního rozhovoru je pochopit, jak zkoumaní lidé interpretují určité skutečnosti. Analýza potom vysvětluje, proč tito lidé vnímají skutečnost právě tak, jak ji vnímají (Janák, 2017).

Pro můj výzkum jsem si vybrala kvalitativní přístup, který vyžaduje prohloubený a intenzivní kontakt s jednotlivcem, často v běžných nebo rutinních situacích, které odrážejí jejich každodenní život nebo zkušenosti. (Hendl, 2023).

Kvalita je v tradici kvantitativního výzkumu založena na reliabilitě, validitě a objektivitě. Reliabilita (spolehlivost) vyjadřuje míru přesnosti měření dané vlastnosti. Reliabilní měření je takové, které dává při opakovaném použití stejné výsledky, nezmění-li se stav objektu. Validita představuje něco jako pravdivost či hodnověrnost. Validní měření je takové, které měří skutečně to, co jsme zamýšleli měřit. Zatímco reliabilita je termín, který lze použít pouze na techniky měření, pojem validity se používá jak na měření, tak na posouzení hodnoty výsledné informace. Objektivní znamená nezkreslené, subjektem výzkumníka neovlivněné měření určitého jevu. Výzkumník musí v průběhu celého výzkumného procesu vystupovat jako nestranný a čestný pozorovatel, resp. analytik (Janák, 2017).

S ohledem na stanovený cíl se kvalitativní přístup jeví jako vhodný pro získání odpovědí na mnou předem připravené otázky. Jako techniku sběru dat jsem vybrala polostrukturovaný rozhovor s otázkami umožňujícími rozvinutou odpověď, což se mi zdá jako nejvhodnější volba zejména s ohledem na cílovou skupinu. Domnívám se,

že tato technika je nejlepší pro zodpovězení otázek týkajících se pohledu olešnických seniorů na mezigenerační vztahy. Díky relativně nízkému počtu respondentů při kvalitativním dotazování očekávám dostatek informací s nízkou reliabilitou, ale vysokou validitou (Baum, Gojová 2014).

6 Výzkumný problém a cíl výzkumu

Definování výzkumného problému je klíčovou fází výzkumu. Problém, který chceme zkoumat má většinou podobu otázky, odpověď na ni je, podle výsledků výzkumu hypotézou nebo teorií kterou chceme něco řešit, nebo predikovat. Nejlepším výsledkem zdařile formulovaného výzkumného problému je jeho následná aplikovatelnost. Výzkumný problém je upřesňován výzkumným cílem. Výzkumník si obvykle stanovuje jeden hlavní cíl a několik cílů dílčích (Hricová, Ondrášek, 2023).

Výzkumným problémem této práce je analýza mezigeneračních vztahů a konfliktů v rodině, zejména s ohledem na roli seniorů v péči o vnoučata. Tento problém zahrnuje zkoumání dynamiky mezigeneračních interakcí, možných konfliktních situací a bariér v komunikaci mezi generacemi v rámci rodiny. Dále se zaměřuje na identifikaci možných příčin mezigeneračních konfliktů a způsobů jejich řešení, včetně respektu, empatie a otevřené komunikace. Výzkumný problém také zahrnuje analýzu vlivu moderních technologií na mezigenerační komunikaci a identifikaci strategií pro budování harmonických vztahů mezi generacemi v rámci moderní společnosti.

Hlavním cílem mého výzkumu je zkoumat mezilidské vztahy olešnických seniorů a jejich vnoučat.

Dílčími cíli výzkumu je:

1. Identifikovat vývoj interakcí mezi olešnickými seniory a jejich vnoučaty.
2. Zhodnotit proměnu vztahu olešnických seniorů s jejich vnoučaty v průběhu času.
3. Posoudit, jak se osobní autonomie olešnických seniorů promítá do jejich vztahu s vnoučaty.

Hlavní výzkumná otázka mého výzkumu zní:

Jak se vliv péče olešnických seniorů o vnoučata odráží na dynamice mezigeneračních vztahů v rodině?

7 Výzkumný vzorek

Základním kritériem pro výběr výzkumného vzorku byl věk 65+, místní příslušnost, tedy dlouhodobé, nebo trvalé bydlení v Olešnici a ochota ke konverzaci. Pohlaví, počet dětí ani vnoučat, nebyly při výběru respondentů důležité, vyplynuly však z průběžného dotazování.

Výběr výzkumného vzorku pro tuto práci vychází ze statistických dat a z osobnostních předpokladů osob seniorského věku. Podle nejčerstvějších informací z matriky města Olešnice žilo v Olešnici k datu 31.12.2023 celkem 386 seniorů starších 65+. Výběr respondentů probíhal na základě předem uskutečněného předvýzkumu a výběr dalších respondentů probíhal metodou Snowball sample, to znamená výběr na principu sněhové koule, kdy jsem se na základě kontaktu s již oslovenými respondenty dostala k dalším respondentům. Celkově bylo pro samotnou realizaci výzkumu osloveno 12 respondentů. Výzkumný vzorek o velikosti 12 respondentů, je vzhledem k celkovému počtu seniorů starších 65 let trvale žijících v Olešnici, pro účel této diplomové práce tedy zcela dostatečný.

Ze statistických údajů vyplývá, že ve věku vyšším než 65 let narůstá rozdíl mezi počtem žen a mužů. Ženy se dožívají vyššího věku, přežívají svoje manžele o mnoho let. Tato skutečnost se odráží také v mém výzkumném vzorku ke je převažující počet žen nad muži. Posledním kritériem byly osobnostní předpoklady, tedy komunikativnost, sdílnost, otevřenost a chuť si povídat mnohdy také o pro někoho velmi osobních věcech. Toto kritérium splnili všichni dotazovaní respondenti.

Rozhovory jsem uskutečnila v sedmi případech v samostatně rezervovaném salonku místní restaurace, dalších pět pak v místě bydliště každého respondenta. Rozhovory jsem realizovala v průběhu jednoho měsíce, ve dnech:

- 1) 27. 2. 2024
- 2) 27. 2. 2024
- 3) 2. 3. 2024
- 4) 2. 3. 2024
- 5) 11. 3. 2024
- 6) 11. 3. 2024

- 7) 13. 3. 2024
- 8) 13. 3. 2024
- 9) 18. 3. 2024
- 10) 18. 3. 2024
- 11) 20. 3. 2024
- 12) 21. 3. 2024

7.1 Senior v Olešnici

Z dat Českého statistického úřadu vyplývá evidentní nárůst počtu obyvatel ve věku 65+ z 268 ke konci roku 2010, na 360 obyvatel ve věku 65+ k 31. prosinci 2020, což je navýšení z 15,5% na 21,6% ze všech obyvatel Olešnice. Jedná se tedy o nárůst 1,2% a to je více než je celorepublikový průměr (Město Olešnice, 2021).

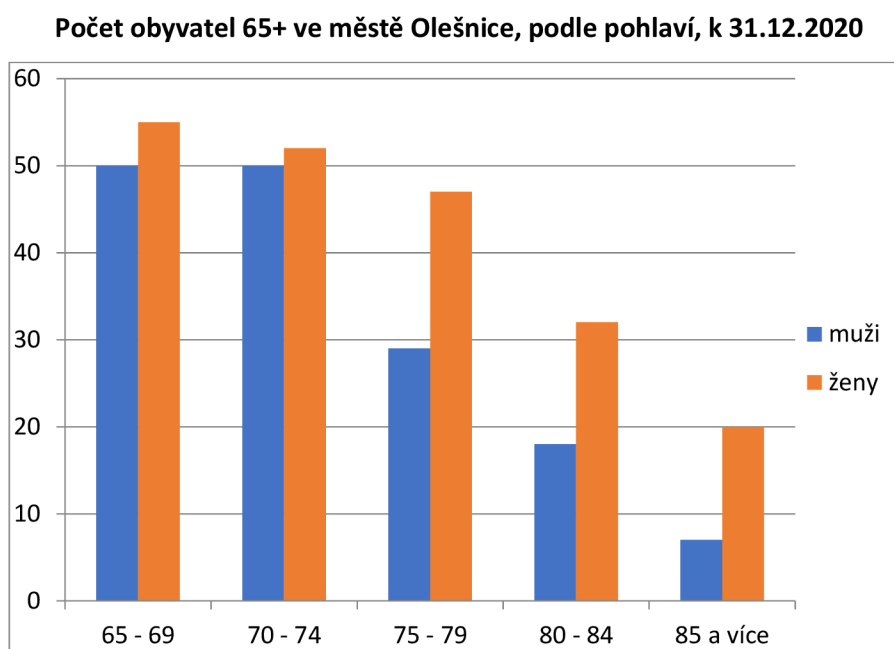

Obr. 4 Věková struktura obyvatelstva města Olešnice k 31.12.2020

Zdroj: Strategie rozvoje města Olešnice 2020 – 2025, Český statistický úřad

Další údaje v dokumentu Strategie rozvoje města Olešnice 2020 – 2025 pak potvrzují celorepublikový trend většiny měst a obcí v České republice a to, že počty žen, převyšují počty mužů. V Olešnici žije v rámci celkového počtu obyvatel o 29 více žen než mužů. V kategorii obyvatel 65+ je to pak dokonce o 52 více žen než mužů. Poměr žen vůči mužům se s rostoucím věkem zvyšuje. Převaha žen nad muži v rámci

provádění výzkumu tedy bylo možno očekávat. Z celkového počtu 12 zúčastněných respondentů se výzkumu zúčastnilo 8 žen a 4 muži.

Obr. 5 Počet obyvatel 65+ ve městě Olešnici, podle pohlaví, k 31.12.2020
Zdroj: Strategie rozvoje města Olešnice 2020 – 2025, Český statistický úřad

7.2 Soubor okruhů otázek pro výzkumný vzorek

Sestavení otázek kvalitativního výzkumu tak, aby výsledná analýza měla, co nejvyšší validitu by mělo probíhat tak, aby v úvodu byly otázky méně důležité, spíše ověřovací. Otázky hlavní, podstatné pro získání validních odpovědí se objevují uprostřed, nebo ke konci dotazování (Hricová, Ondrášek, 2023).

Při sestavení otázek jsem kladla důraz na to, aby co nejvíce odpovídaly dříve stanovené hypotéze a výzkumnému cíli. Počáteční otázky ověřují informovaný souhlas, věkovou a místní příslušnost respondenta a také to, zda jsou prarodiči, což jsou podmínky nutné pro zařazení do výzkumného vzorku. Následují otázky obecnějšího rázu ověřující navázání vztahu s vnoučaty a intenzitu těchto vztahů. Dále se pokouším proniknout do hloubky mezigeneračních vztahů a na konci ověřuji naplnění potřeb seniorů, jejich dostatečnost, či nedostatečnost.

Soubor otázek použitých při realizaci výzkumu uvádím v příloze č. 2 této práce.

Kompletní přepisy rozhovorů jsou přílohou č. 3 této práce.

8 Organizace a průběh výzkumu

Výzkum byl organizován v návaznosti na výsledky výzkumu realizovaného v roce 2022 jež byl součástí mojí bakalářské práce. První etapou realizace mého výzkumu bylo sestavení dvaceti otázek tak, aby co nejlépe odpovídaly cíli mého výzkumu. Při vytváření otázek jsem postupovala podle předem nastudované literatury zabývající se gerontopsychologií a gerontopedagogikou, realizovaných výzkumů v zahraničí i příkladů dobré praxe v České republice. Všechny otázky jsou sestaveny tak, aby respondenti odpovídali na konkrétní dotaz podle svých subjektivních zkušeností. Aby byly odpovědi na otázky co nejupřímnější, jsou všechny otázky pokládány anonymně. Pro můj výzkum nejsou důležitá jména, rodinný stav ani to, zda respondent je či není ve starobním důchodu, respondenti musejí splnit podmínku místní příslušnosti a seniorského věku.

8.1 Časový harmonogram výzkumu

Únor 2023

- ✓ Studium dosavadních výzkumů v ČR i zahraničí na téma DP
- ✓ Výběr literatury vhodné pro psaní diplomové práce
- ✓ Průzkum zájmu o podílení se na výzkumu - předvýzkum

Březen 2023

- 1) Studium dosavadních výzkumů v ČR i zahraničí na téma DP
- 2) Výběr literatury vhodné pro psaní diplomové práce
- 3) Na základě výsledků průzkumu volba sběru dat a výběr výzkumu

Duben – Září 2023

1. Studium dosavadních výzkumů v ČR i zahraničí na téma DP
2. Výběr literatury vhodné pro psaní diplomové práce
3. Oslovení respondentů

Říjen – Prosinec 2023

- 1) Psaní teoretické části diplomové práce
- 2) Sestavení otázek dotazníku, případně sestavení otázek strukturovaného rozhovoru

Leden 2024

- Odevzdání teoretické části diplomové práce
- Realizace výzkumu

Únor – Březen 2024

- Tvorba empirické části DP
- Realizace výzkumu
- Analýza dat
- Shrnutí a prezentace výsledků výzkumu

Duben 2024

1. Odevzdání Diplomové práce

9 Etické zásady a limity výzkumu

Etickými zásadami rozumíme etická a morální pravidla výzkumu. Etické otázky neovlivňují pouze nejcitlivější fázi sběru dat. Principy etiky by měly být zachovány v celém kvalitativním výzkumu. Mezi důležité zásady etického jednání při výzkumu dle Kajanová, Dvořáčková, Stránský (2017) patří níže uvedené tučně zvýrazněné informace:

Respondenti, kteří souhlasili s rozhovorem, byli před zahájením dotazování informováni o průběhu a okolnostech výzkumu. Seznámila jsem je se **svobodou odmítnutí**, kdy má účastník právo ukončit svoji spolupráci kdykoli v průběhu projektu. Každý z respondentů byl informován o možnosti rozhovor odmítnout, probíhající rozhovor ukončit, nebo na položenou otázku neodpovědět.

Před započítáním rozhovoru jsem každého respondenta seznámila s možností **zpřístupnění práce účastníkům výzkumu**. Všichni účastníci mají právo na seznámení s výsledky výzkumu. Všechny respondenty jsem informovala o možnosti seznámit se s výsledky výzkumu a nabídla jim možnost seznámit se s finální verzí méj diplomové práce.

Informovaný souhlas může být udělen pasivně, to znamená, že od respondenta není vyžadován podpis písemného Informovaného souhlasu. Souhlas respondenta byl v tomto případě udělen ústním souhlasem a tento souhlas byl zaznamenán na záznamník.

Ne všichni lidé jsou ochotni sdělit informace ze svého soukromí s vědomím, že budou zveřejněny, byť anonymně. Právo na **soukromí** bylo respondentům také vysvětleno, všichni respondenti byli obeznámeni se skutečností, že dotazování je **anonymní** a ve svojí výzkumné práci budu dbát na to, aby nemohla být identita respondenta odhalena ani ze souvislostí. Také tato informace byla zaznamenána na záznamník (Weisová, 2022).

10 Analýza a interpretace dat

Cílem výzkumu, který se opírá o zakotvenou teorii, je formulace teoretického rámce pro zkoumání jevů v konkrétní situaci, na niž se zaměřuje pozornost badatele. Tato pozornost je zejména věnována chování a interakcím jednotlivců, které jsou sledovány, a procesům v příslušném prostředí (Řiháček, Čermák, Hytych a kol., 2013).

Pro analýzu svého výzkumu jsem tedy zvolila Zakotvenou teorii, anglicky Grounded theory (dále GT). Zakotvená teorie neoznačuje specifickou teorii, určitou strategii výzkumu a zároveň způsob analýzy získaných dat. GT spočívá ve vzájemném prolínání kroků a fází k nimž je zapotřebí se v procesu analýzy opakovaně vracet. GT zahrnuje tři stupně kódování:

1. **Otevřené kódování** jinak řečeno tvorba konceptů, pomocí kterého dělíme text na významové jednotky, subkategorie a ty následně sdružujeme do kategorií. Otevřené kódování je klíčovým aspektem analýzy, který se soustředí na identifikaci a kategorizaci konceptů prostřednictvím pečlivého zkoumání dat. Tento počáteční a základní krok je nezbytný pro provedení další analýzy a následné komunikace. Během procesu otevřeného kódování jsou data systematicky dekonstruována a důkladně zkoumána. Porovnáváním se identifikují podobnosti a rozdíly mezi nimi. Taktéž jsou položeny otázky týkající se jevů, které data reprezentují. Během tohoto procesu se zkoumají a reflektují naše i cizí hypotézy o daném jevu, což může vést k novým poznatkům a objevům. Proces kódování probíhá tak, že po prvním pročitání poznámek vytvoříme několik pojmových označení, aniž bychom přesně věděli, co přesně nám pojmy mají říci. Postupem času, porovnáváním a kladením otázek začínají tyto pojmy získávat jasnější formu. Takto vytváříme kategorie, pod které zařazujeme různé vlastnosti a dimenze. Poté následují teoretické poznámky, které nám pomáhají formulovat otázky související s danou kategorií (Strauss, Corbinová, 1999).
2. **Axiální kódování** je druhým stupněm kódování. Zde je cílem popsat hypotetické vazby mezi kategoriemi, kdy kategorii je možno chápat jako jev, nejedná se však o pouhé konstatování, je zapotřebí jev rozvést. Při axiálním kódování začínáme spojovat kategorie do souvislé struktury. Každá kategorie v této vysvětlující teorii

má své pevné místo a musí harmonicky zapadat do celkového rámce. Cílem axiálního kódování je navrhnout a ověřit vztahy mezi kategoriemi v souladu s daným paradigmatem a pokračovat ve zkoumání rozdílů v jejich vlastnostech prostřednictvím jednotlivých dimenzí těchto vlastností.

Základními otázkami může být:

Jaké faktory ovlivňují tento jev?

Jaké strategie nebo běžné interakce jsou zde pozorovatelné?

S jakými výsledky?

Jak se situace mění při změně podmínek?

V této fázi kódování se zaměřujeme na detailní definici kategorie prostřednictvím faktorů, které ji formují, kontextu, ve kterém existuje, strategií jednání a interakce, které jsou používány k jejímu zvládnutí, ovlivňování či provádění a následků těchto strategií (Strauss, Corbinová, 1999).

3. **Selektivní kódování** představuje poslední fázi naší analýzy. Jeho cílem je integrovat pojmy kolem centrální kategorie a rozvíjet kategorie, které je třeba dále detailněji prozkoumat. Definice selektivního kódování zní: "*popisné vyprávění o stěžejním jevu zkoumání*". K dosažení tohoto cíle postupujeme následujícím způsobem:

1. Rozvineme kostru příběhu.
2. Vztahujeme pomocné kategorie k centrální kategorii v souladu s paradigmatem.
3. Kategorie jsou propojeny na dimenzionální úrovni.
4. Tyto vztahy jsou ověřovány na základě dostupných dat.
5. Doplnujeme kategorie, které vyžadují další specifikaci nebo rozvinutí.

Selektivní kódování představuje proces hledání ústředního konceptu. Jedná se o kategorii, kolem níž se ostatní kategorie integrují, je snadno a smysluplně propojitelná s ostatními a je analyticky nejbohatší. Trvá zpravidla nejdéle. Na základě ústředního konceptu, tedy centrální kategorie je vystavěna kostra příběhu, příběh je pak vytvářen posupným doplňováním informací, popisem a výkladem vztahů mezi kategoriemi a konfrontací s původními údaji. Centrální kategorie by měla být jen jedna (Hricová, Ondrášek, Urban, 2023).

10.1 Popis postupu analýzy a analýza dat

Výzkumný postup při použití GT může být sledem jednotlivých kroků, ve skutečnosti se však jednotlivé fáze mohou překrývat. Při analýze se vracíme do předchozích fází, abychom doplnili data nebo hledali kategorie v již zanalyzovaném textu.

Analýzu můžeme rozdělit do tří fází:

1. tvorba konceptů – otevřené kódování,
2. hledání teoretických vztahů mezi koncepty – axiální kódování,
3. volba ústředního konceptu a formulace teorie – ústřední koncept.

Před zahájením kódování jsem nejprve z každého rozhovoru vyčlenila první 3 otázky a odpovědi na ně, které sloužili pouze pro ověření validity respondenta.

Jednalo se o:

- 1) **Informovaný souhlas** – respondenti (R)1 – (R)12 vyjádřili výslovný souhlas s informacemi, které jim byly předány.
- 2) **Věk** – všichni respondenti (R)1 – (R)12 splnili podmínku věku, tedy 65+
- 3) **Místo bydliště** – respondenti (R)1 – (R)12 trvale žijí v městě Olešnice.

10.2 Otevřené kódování

Kódování probíhalo vyhledáváním v odpovědích od otázky č. 3 dále. V počátku mého výzkumu jsem v odpovědích jednotlivých respondentů našla desítky pojmů, které jsem seskupila dle předem stanovené důležitosti podobné s podobnými. Tak vznikly následující kódy. Pro lepší přehled a snadnější seskupování do kategorií jsem kódy zanesla do tabulky:

Tab. 1 Otevřené kódování (vlastní zdroj)

(R1) ŽENA, 74	Rodinné vztahy Frekvence setkávání Zapojení do péče a výchovy Druhy společných aktivit Přenos životních zkušeností Dynamika vztahů Hodnotový přístup Očekávání a potřeby
----------------------	---

	<p>Rovnoměrnost interakcí Překážky a výzvy Potenciál pro zlepšení</p>
(R2) MUŽ, 77	<p>Rodinné vztahy Frekvence setkávání Úloha výchovy Aktivity s vnoučaty Rodinné interakce Rozdíly v hodnotách a zvyklostech Organizace prázdninových aktivit Vliv rodinných rolí Přenos hodnot a zkušeností</p>
(R3) MUŽ, 75	<p>Rodinné vztahy a interakce Společný čas s vnoučaty Aktivity s vnoučaty Vzájemná participace a výchova Společný čas bez rodičů Aktivní zapojení Důvody neaktivního trávení volného času Čas pro sebe</p>
(R4) ŽENA, 89	<p>Rodinné vztahy a interakce Společný čas s vnoučaty Aktivity s vnoučaty Vzájemná participace a výchova Společný čas bez rodičů Forma trávení společného času Podněcování aktivit Vyhledávání kontaktu Vzájemné učení Účast na výchově a vzdělávání Příčiny omezení společného času Dostatečnost společného času Nabídka aktivit</p>
(R5) MUŽ, 75	<p>Rodinné vztahy a interakce Společný čas s vnoučetem Aktivity s vnoučetem Vzájemná participace a výchova Společný čas bez rodičů Forma stráveného času Podněcování aktivit Vyhledávání kontaktu Předávání zkušeností Vzájemné obohacení Účast na výchově a vzdělávání Pravidelnost participace Forma účasti Příčiny omezeného společného času</p>

	<p>Možnosti zlepšení Dostatečnost společného času Možné aktivity pro zlepšení</p>
(R6) ŽENA, 66	<p>Rodinné vztahy a interakce Společný čas s vnoučetem Zapojení do péče a výchovy Společný čas bez rodičů Forma stráveného času Aktivní trávení času Podněcování aktivit Vyhledávání kontaktu Předávání zkušeností Obohacení ze strany vnoučete Participace na výchově Participace na vzdělávání Pravidelnost participace Úroveň participace Příčiny omezeného společného času Možnosti zlepšení Percepce dostačujícího času</p>
(R7) ŽENA, 80	<p>Rodinné vztahy a interakce Společný čas s vnoučaty Zapojení do péče a výchovy Společný čas bez rodičů Forma stráveného času Aktivní trávení času Podněcování aktivit Podněcování aktivit rodiči Vyhledávání kontaktu Předávání zkušeností Obohacení ze strany vnoučat Participace na výchově Participace na vzdělávání Pravidelnost participace Příčiny omezeného společného času Možnosti zlepšení Percepce dostatečného času</p>
(R8) ŽENA, 71	<p>Rodinné vztahy a interakce Společný čas s vnoučaty Zapojení do péče a výchovy Společný čas bez rodičů Forma stráveného času Aktivní trávení času Podněcování aktivit Podněcování aktivit rodiči Vyhledávání kontaktu Předávání zkušeností</p>

	<p>Obohacení ze strany vnoučat Participace na výchově Participace na vzdělávání Pravidelnost participace Aktivity ve formě hlídání Příčiny omezeného společného času Percepce dostatečného času</p>
(R9) ŽENA, 68	<p>Rodinné vztahy a interakce Trávení času s vnoučaty Zapojení do péče a výchovy Čas bez rodičů Forma stráveného času Aktivní trávení času Podněcování aktivit Podněcování aktivit rodiče dětí Vyhledávání kontaktu Předávání zkušeností Obohacení ze strany vnoučat Participace na výchově Participace na vzdělávání Pravidelnost participace Aktivity ve formě hlídání Příčiny omezeného společného času Návrhy na zlepšení společného času Percepce dostatečného času</p>
(R10) ŽENA, 65	<p>Rodinné vztahy a interakce Zapojení do péče a výchovy Čas bez rodičů Forma stráveného času Podněcování aktivit Interakce rodičů dětí Vyhledávání kontaktu Předávání zkušeností Obohacení ze strany vnoučat Participace na výchově Participace na vzdělávání Pravidelnost participace Aktivní strávení času Příčiny omezeného společného času Návrhy na zlepšení společného času Percepce dostatečného času</p>
(R11) MUŽ, 65	<p>Rodinné vztahy a interakce Zapojení do péče a výchovy Čas bez rodičů Forma stráveného času Aktivní strávení času Podněcování aktivit</p>

	Interakce rodičů dětí Vyhledávání kontaktu Předávání zkušeností Obohacení ze strany vnoučat Participace na výchově Participace na vzdělávání Pravidelnost participace Aktivní strávení času Příčiny omezeného společného času Návrhy na zlepšení společného času Percepce dostatečného času
(R12) ŽENA, 80	Rodinné vztahy a interakce Zapojení do péče a výchovy Čas bez rodičů Forma stráveného času Aktivní strávení času Podněcování aktivit Interakce rodičů dětí Vyhledávání kontaktu Předávání zkušeností Obohacení ze strany vnoučat Participace na výchově Participace na vzdělávání Pravidelnost participace Aktivní strávení času Příčiny omezeného společného času Návrhy na zlepšení společného času Percepce dostatečného času

10.2.1 Výsledky otevřeného kódování

Na základě provedeného otevřeného kódování jsem se pokusila seřadit kódy dle podobnosti a vzniklo tak 9 kategorií, které rozpracovávám níže.

Ukázka poznámkování otevřeného kódování je přílohou č. 4 této práce.

1) Rodinné vztahy

V této kategorii můžeme sledovat, kolik potomků respondenti mají a do jaké generace patří. (R)1 „...mám 4 děti, 8 vnoučat vlastních...a syn vyženil 5...“

U některých respondentů lze také pozorovat dělení dětí na vlastní a nevlastní. (R)2 „... děti máme 4, vnoučat 8 a pravnoučata myslím 4, ale to jsou takový nevlastní“.

(R)3 „Mám děti, mám vnoučata.“

(R)4 „...mám dva vnuky a jednu pravnučku a jednoho pravnuka a na cestě je další pravnuček.“

(R)5 „...jedno vnouče.“

(R)6 „...dvě dcera a vnouče jedno.“

(R)7 „...mám 2 děti a čtyři vnoučata.“

(R)8 „...dvě děti...a mám pět vnoučat.“

(R)9 „Vnoučata mám čtyři.“

(R)10 „Děti mám čtyři, vnoučat sedm.“

(R)11 „Mám děti i vnoučata.“

(R)12 „Mám čtyři děti, 10 vnoučat a osm pravnučat.“

2) Dynamika vztahů a vzájemná interakce

Tato kategorie ukazuje, jak se mění dynamika vztahů s potomky v průběhu jejich věku a jak se vlivem toho mění interakce mezi nimi. (R)1 „...nemladší má 9 a nejstarší 24...když byli malí, tak mě pomáhali a snažili se a teď když mají ty mobily tak už ne...už mají svoje kroužky a aktivity...tak už o babičku nestojí“. ...když byli malí, tak jsem je hlídala, potom když tady občas přijeli na návštěvu s rodiči...“ „...asi do těch osmi let chodili se mnou rádi do lesa, to jsme si povídali...jak dostali mobily...do lesa chodit nechtějí“. „Teď v poslední době...oni přijedou k babičce relaxovat“.

Dělení dětí na vlastní a nevlastní se odráží na rozsahu jejich rodinných vztahů a interakcí. (R)2 „...hlavně s těmi nejmladšími vnoučaty trávíme tak zhruba jednou za 14 dní...s pravnučaty se prakticky nestýkáme. To je rodina syna.“ „No a s těma staršíma vnoučatama, ty už mají vlastní život.“

(R)3 tráví pravidelný čas s mladšími vnoučaty „...tak 3 hodiny denně...“, se staršími vnoučaty naopak vzájemná interakce prakticky neprobíhá „...už mají vlastní aktivity.“

(R)4 má živé interakce s vnoučaty i s pravnučaty. S vnoučaty, když byli malí, si hodně povídali, starší vnuk „...ten byl u nás od třech let pořád.“ „Vnuci, tomu jednomu je 40, tomu jednomu 35, už mají svoje.“ Pravnučata „...ty už budou mít letos 15.“ „Oni chodí do školy tady...když čekají na autobus, tak přijdou za mnou“. Probírají spolu i citlivá témata. „...já se vždycky ptám pravnučky a kdopak je teď ten milovník? Babi, teď žádný.“ Nejstarší vnuk „...ten tady byl od třech let pořád.“ Teď „...už jsou všichni velcí.“

(R)5 má jedno vnuče a tráví s ním poměrně dost času, když přijíždí na návštěvu každých 14 dní na několik dní. Vztah mezi prarodičem a vnučetem se začíná vyvíjet „...bude mět skoro tři roky, takže od těch dvou roků...“

(R)6 dcera s vnučetem žijí ve městě a pravidelně přijíždí na návštěvu jednou za 14 dní na pět dnů „...tak to jsme intenzivně celý den spolu.“ Vývoj vztahu vnímá od narození vnučete a plánuje na jeho vývoji pracovat i v budoucnu. „No jak bude dcera chodit do práce, tak já budu víc jezdit za nimi, to už mám tak naplánováno.“

(R)7 vnímá, že aktuálně je kontakt s vnučaty omezený, ale stále se navzájem navštěvují a mají se rádi. S prvním vnučetem si však vybudoval velice úzký a intenzivní vztah. „...jeho maminka...byla samoživitelka...prvně bydleli u nás...já jsem chodila každý den pro něj do školky.“ S ostatními vnučaty vnímá navázání vztahů zhruba od věku 3 let „...nebo možná i trošičku míň.“ Teď už jsou velcí „...ale nezapomínají na mě.“ „Ten nejstarší je v Brně, a když přijede za maminkou, přijdou za mnou na návštěvu. A ty další sem taky jezdí...jak se jim to hodí...už mají svoje zájmy a protějšky.“ Když jsou u rodičů, „...přijedou i za mnou, nemusím je lákat.“

(R)8 vnímá rozdíly mezi vztahy s vnučaty od syna a od dcery. „...od syna tam bohužel kontakt s těmi vnučaty není tak intenzivní, protože snacha to neumožňovala.“ V současnosti je „...i na jejich rozhodnutí, když teda chtějí přijet, tak se s nima vidám, mám je ráda a máme hezkej vztah...nechci je vynechávat...když přijedou, tak já vždycky jdu a obejmu je. Ten starší...vždycky zavíral oči...ted' už mě obejmě. Mladší ten se nechal...ted' už se to nějak překlápilo...stojí a nechce.“ „...od dcery...od jejich narození, kde jsem byla.“ „...s nima mám velmi intenzivní vztah...od malinka ty děti se mnou spaly...to se vyvine nejkrásnější a nejužší vztah.“ Respondentka je s vnučaty od dcery v kontaktu každé prázdniny po celé prázdniny. „...někdy přijedou i na víkend.“ Vztahové interakce jsou u této respondentky obousměrné. „Já vždycky říkám všem vnučatům, jsem tady pro vás, kdykoli budete potřebovat, můžete za mnou přijít. „Ten nejmenší... mě ted' řekl, až budu velký, budu farmář a ty, jestli budeš živá, tak tam se mnou budeš bydlet.“

(R)9 říká, že především se svými vnuky měla od malička velmi intenzivní vztah a v současné době se cítí nepotřebná. „...pokud byli menší, tak mě potřebovali...taky se zapojovali...dovršili určitýho věku a už mě nechtějí...přijdou na jídlo, pro penízky,

podívat se jestli dýcháme.“ „Děvčata ty jsou lepší...ony si chtějí vykládat...třeba hodinu konzultujeme po telefonu... Teď už přijdou jenom „...když budou sami chtít.“

Z odpovědí (R)10 vyplývá, že vztahy s dětmi a vnoučaty jsou založeny na ochotě a dohodě, respondentka je svým dětem a vnoučatům víceméně k dispozici. *“...ti co bydlí tady, tak tady bývají skoro denně, protože u nás přistavují... dcera, když jsou děcka nemocný, tak mně je tady nechává, protože do školky nemůžou.“ „...ten nejstarší, bude mít devět roků...přivede i kamarády.“ „Vždycky si řeknou, co by chtěli a potřebovali.“*

Z odpovědí (R)11 je jasné patrné, že složité vztahy s dcerou narušené od jejího mládí se odrážejí na jeho dnešním vztahu s vnučkami od ní. *„U těch starších ony jsou zvyklý stejně jako dcera, když byla malá.“* Stejný vzorec chování, který dříve uplatňovala dcera, nyní uplatňují vnučky. S těmito vnoučaty se respondent vídá pouze nárazově. *„S těma velkýma to spíše teď už vůbec.“* S malou vnučkou od syna je v kontaktu hodně *„...dá se říct asi dvakrát týdně...s tou malou si hraju hodně.“ „S tou malou je ten vztah takovej jako pěkněj.“*

U (R)12 pozorujeme velký věkový rozdíl mezi nemladším, 9 let, a nejstarším vnoučetem, 38 let. Přesto říká, že *„...u nás vlastně všechny vnoučata vyrostly.“* Se všemi vnoučaty má stále intenzivní vztah. *„...děcka za mnou jezdí pořád...volají mně všechny novinky...“* Pro některá vnoučata je v současné době také maminkou, protože jejich matky zemřely. *„...ona jí umřela maminka, tak ona je hodně na mě fixovaná.“*

3) Vyhledávání kontaktu a frekvence setkávání

Kategorie se snaží zobrazit vyhledávání kontaktu vnoučaty i seniory v současné době ať už jednostranně, nebo vzájemně, různými druhy komunikace. Specifikuje také četnost osobních setkání prarodičů s vnoučaty. (R)1 říká, že v současnosti ji vnoučata spíše nevyhledávají. Mladší vnoučata jezdí s rodiči pravidelně *„...plnoletý, tak ty vídávám jen při nějakých oslavách...tak příležitostně.“ „V současné době asi bych jim víc nenabízela.“*

(R)2 říká, že vnoučata je vyhledávají dle jeho názoru málo. *„...s těma staršíma vnoučatama, ty už mají vlastní život. V současné době za náma v podstatě nejezdí.“* Mladší vnoučata přijíždějí s rodičem *„...tak zhruba jednou za 14 dní, k nám přijedou*

na celý víkend.“ Snaží se také kontakt iniciovat skrze vlastní zájmy, jako je například vztah ke zvířatům. „S pravnoučatama se prakticky nestýkáme.“

(R)3 se k otázce kontaktu se staršími vnoučaty vyjádřil slovy „...to bývalo, ale už to není.“ Kontakt s mladšími vnoučaty je specifikován společným bydlením ve společné domácnosti, kdy se setkávají každodenně mnohdy neplánovaně. Více kontaktu nepodněcuje. „Myslím, že je to tak akorát, abychom si nelezli na nervy.“

(R)4 odpovídá, že společného kontaktu s vnoučaty mnoho nemají. „Ani když byli malí, protože ta možnost nebyla.“ O setkávání s pravnoučaty hovoří takto: „Přijedou, když mám narozeniny, nebo když je pouť...aji takhle o vánocích přijdou.“ Pravnoučata občas přicházejí na návštěvu při cestě ze školy, avšak pouze účelově. „Oni kolikrát tady čekají na ten autobus, tak s něma promluví, a to tady sedí...v ruce mají ty telefony...a já tady sedím jak blbec.“ O více kontaktu by stála, Myslí si, „...že bych jim řekla, dostanete pětistovku, přijďte...“ chodila by pravidelně.

(R)5 vnouče vyhledává, i když je prozatím poměrně malé. „...vyhledává. Ona už má skoro tři roky a je strašně čilá a chce. Takže nás vyhledává samostatně.“ „...vždycky se domluvíme telefonicky a dcera se zeptá, jestli může přijet, na jak dlouho, to se domluvíme vždycky. „Oni přijedou jednou za 14 dní...tak na čtyři, pět dní...poměrně dost spolu trávíme toho času, když přijede...maximálně toho času využíváme.“

(R)6 tráví s vnučkou intenzivní čas při několikadenních návštěvách dcery s vnučkou, která jezdí pravidelně jednou za 14 dní na několik dnů „...pokud můžou, není nemoc nebo něco podobného...“ O vyhledávání ze strany vnučky říká: „Určitě, ta hned ráno přijde a hned mě hledá a budeme si hrát.“ Do budoucna by chtěla intenzitu kontaktu udržet. „...jak bude dcera chodit do práce tak budu víc já jezdit...za nimi...to už tak mám naplánováno.“

(R)7 říká, že se svými vnoučaty tráví čas „...v současné době velmi málo...jenom se navštěvujeme...většinou o tom víkendu.“ Více kontaktu nevyžaduje. „Ne, není potřeba. Protože když můžou, tak vždycky rádi přijedou a já jsem taky ráda.“

(R)8 rozlišuje kontakt a frekvenci setkávání s vnoučaty od dcery a od syna. S vnoučaty od dcery je „...v takovém hodně intenzivním kontaktu.“ Od syna „...s nima taky trávím čas...je na jejich rozhodnutí...když teda chtějí přijet.“ Všechna vnoučata respondentku vyhledávají sama, více však hovoří o vnoučatech od dcery. „...sami mají zájem.“ Domnívá se, že kontaktu mají dostatek.

(R)9 říká, že v současné době je kontakt s vnoučaty méně častý, než tomu bylo dříve „...když byli malí tak se dá říci veškerý čas...“ trávili společně. „...ted' už je to podstatně míň.“ Rozlišuje vnuky, kteří bydlí ve stejném městě a vnučky které byly v jiném městě. Vnuci přicházejí na návštěvu spíše zjiště „...přijdou na jídlo, pro penízky, podívat se, jestli dýcháme...přijdou si jenom popovídat...“ S děvčaty je kontakt častější telefonicky „...my třeba hodinu konzultujeme po telefonu...“ i intenzivnější a se zájmem, pokud přijedou na návštěvu, nebo na prázdniny. Přála by si se všemi vnoučaty trávit více času „...ale jak říkám, oni už bohužel nemají zájem.“ Domnívá se, že u děvčat sama může v budoucnu více kontaktu podpořit „...u děvčat ano, ale kluci už těžko.“

(R)10 je s některými vnoučaty v kontaktu každý den, s ostatními pravidelně i nárazově, dle potřeb dětí. „...ti co bydlí tady v Olešnici, tak skoro denně...dcera...když jsou děcka nemocný...tak mně je tady nechává. To jak potřebují je, třeba k nám dát...spíš nárazově. Vždycky si řeknou, co by chtěli a potřebovali.“

Kontakt a frekvence setkávání u (R)11 jsou ovlivněny narušenými vztahy s dcerou, od které má starší vnoučata. Co se týče vyhledávání kontaktu ze strany vnoučat „Starší ne. Vůbec.“ Dříve se setkávali „občas, málo. Občas jsem s nima býval...ted' občas, když se tam stavím...spíš jako forma návštěvy u nich, občas nějaký výlet...tam mamka zavolá a jede se na výlet.“ Vzájemný kontakt lze pozorovat ve vztahu s mladší vnučkou od syna. „...by se dalo říct pravidelně...tam jezdíme docela často...byl jsem tam včera a jedeme tam v pátek.“ Náprava kontaktu se staršími vnučkami se zdá nemožná. „Já myslím, že u těch starších je to už tak narušený, že v podstatě ne.“ O mladší vnučce říká „Já myslím, že je se mnou ráda, takže když jí něco nabídnu, tak bude ráda.“

(R)12 je přesvědčena, že je v intenzivním a dostatečném kontaktu se všemi svými vnoučaty i pravnoučaty. „Volají mně všechny novinky...děcka za mnou jezdí pořád.“ S vnoučaty se setkává pravidelně „...rádi k nám přijedou a nejvíc volají...“ s pravnoučaty už nárazově. Více kontaktu nevyžaduje. „Já teda mám pocit, že jsou zde často a že si kolikrát říkám, lepší když jsme tady sami.“

4) Forma trávení společného času

Tato kategorie popisuje veškeré aktivity, které senioři se svými vnoučaty realizovali v minulosti, nebo v současné době realizují.

(R)1 vnoučata v mladším věku „...hlídávala.“ Pro vnoučata o letních prázdninách „...pořádávala tábor u babičky...nějaký výlet, na koupaliště...na zmrzlinu. ...na ty koupaliště jsme třeba jezdili na kole.“ Z dalších aktivit vybírá „...chodili se mnou rádi do lesa...to jsme si povídali...“

(R)2 se snaží vnoučata „...je třeba vzít do lesa...s nima zajdem třeba na koupaliště, když je to v létě...nebo mě pomáhají krmit králíky...“ O letních prázdninách „...chodíme na nějakéj vejlet...jsme si udělali nějakéj výšlap...na půl dne.“

(R)3 vnoučatům většinou čte „...pohádky a tak. Anebo si hrajem.“ Čas tráví také aktivně „...například nějakými procházkami...“ O podněcování aktivit říká, že některé podněcuje on, některé, spíše ty aktivní, podněcují rodiče dětí „...ty rodiče řeknou, vemte kolo a běžte jezdit...“

(R)4 trávila hodně společného času především se starším vnukem a to společně se svým manželem „...manžel, on byl myslivec...jezdil s ním na skůtru do lesa...aji tam spávali na chatě.“ Ona osobně s ním „...chodila hodně do lesa, manžel mu udělal takovou udici obyčejnou a on jakoby chytal ryby...“ Často spolu také zpívali, především „...kostelní písničky...“. Před spaním vnukovi zpívala ukolébavky. Hodně si spolu povídali „...nebo na procházku jsme šli...nebo on honil slepice po zahradce...“

(R)5 říká o formě trávení společného času: „Hodně nějaké hry, nějaké stavebnice a podobně.“

(R)6 popisuje společný čas takto: „Většinou hry. Ona má spoustu hraček, různých společenských her pro ty malé děti, tak to hrajeme nepřetržitě...ona si sama třeba vyžádá, co chce dělat.“

(R)7 z obvyklých aktivit vybírá například víkendové přespávání vnoučat v její domácnosti. U staršího vnoučete, se kterým počáteční část jeho života žili v jedné domácnosti „...to byly sporty, učení, prohlížení, knížek, čtení...pobyt venku...takový lehký sport, auto, kterým tady jezdil...učila jsem ho třeba plavat.“

(R)8 říká: „...od malinka se mnou ty děti spaly.“ A dále pak „...takže já vymyslím různé aktivity, jezdím s nimi na výlety...do kina, chodíme na vycházky...je to aktivně strávený čas, neustále je honím, jedna za sportem a za poznáváním přírody. V létě máme na zahradě bazén, takže i u toho bazénu si hrajou, každý dne se snažíme na vycházku, nebo hrajeme badminton...hrajeme deskové hry...luští osmisměrky... v zimě...jdeme

třeba na vycházku...rádi lyžovat, bruslit, nebo chodíme ven...kde si hrajou, když je sníh tak ve sněhu.“

(R)9 rozlišuje společný čas přítomný u vnuků „...přijdou na jídlo...vykládat...“ a u vnuček „...ty ještě koupaliště, vycházky...“ a na minulý. „...dřív...to jsme si hráli, chodili na vycházky, v létě bazén, v zimě lyže, brusle...čas jsme trávili venku.“

(R)10 říká „...hrajeme si...“ s malými dětmi říkají říkanky, se staršími dětmi si hrají se stavebnicemi, ale starší děti si hrají už více společně mezi sebou než s prarodiči „...nebo s dědou v dílně, když jsou tam ty větší.“

(R)11 si především s malou vnučkou „...si hraju...hodně...když jsou třeba prázdniny...to jsme furt v bazénu...furt vyhledáváme takový blbiny...my tam přijedeme a ona nás namaluje, nebo mě dá čelenku s mašličkou a růžový brejle.“ se staršími vnučaty „...spíše vůbec...občas nějaký výlet.“

Vnučata (R)12 od narození „...spali u nás.“ Forma trávení volného času byla „...vycházka nejvíc. Nakrmit, na vycházku, uspat a honem uvařit.“ Když vnučata hlídala u sebe doma „...tak jsem si s nima hrála...nebo vnučku...i na dovolenou vzali.“

5) Mezigenerační péče, výchova a vzdělávání

Tato kategorie shrnuje domněnky seniorů o tom, co považují za péči, kterými aktivitami je pro ně výchova a co považují za učení či vzdělávání.

(R)1 říká, že její manžel si myslí, že je při výchově svých vnučat přísná. Ona sama výchovu hodnotí z hlediska toho, jak byla vychována sama. Stejnou výchovu jakou sama zažila, se snaží aplikovat u svých vnučat „...protože oni přijedou k babičce relaxovat...v podstatě je obskakuju a obsluhuju a to se mě nelíbí. Proto alespoň v období, kdy má vnučata na starosti sama rozděljuje vnučatům povinnosti „...tak to máme ty služby a to je jako rozdělený a točí se to kolem dokola, aby každý nedělal pořád to samý, a funguje to.“ Je přesvědčena, že se podílí také na vzdělávání vnučat. „Určitě. Jednak jsme se zasadila, aby chodili na logopedii...potom když byli malí, tak jsme vykládali, četli pohádky a básničky jsme se učili, nebo písničky...ted' když už se naučili číst tak je nutím zase, aby aspoň u mě četli...myslím, že k tomu vzdělání, hlavně k té jazykové zásobě to čtení je určitě hodně potřeba.“ O samotné péči říká: „...no tak většinou že uvařím...“

(R)2 říká „...no tu výchovu...my se tam moc nezapojujeme, protože oni mají svoje rodiče...podílíme se víceméně nepřímo...ukazujeme, jak žijeme, tady v Olešnici.“

O podílu na vzdělávání se domnívá „...z mého hlediska, ani ne.“ K péči se vyjadřuje tak že zajišťují hlídání nebo „...já osobně se je snažím vzít k těm zvířatům, protože to se jim líbí, protože si je můžou pohladit...myslím si...že i to je pro ně dobrý.“

(R)3 ke vzdělávání „...většinou jim čtu...čtení je vzdělávání...“ K výchově se vyjadřuje tak, že „...mám takovej dojem.“

(R)4 rozlišuje výchovu a vzdělávání v minulosti a v současnosti. S ohledem na výchovu říká, že když byli malí „...vzpomínala jsem na ty moje mladý léta...samozřejmě bylo třeba, že jsem jim říkala, že si mají umývat ruce...nebo básničky jsem je učila...jenomže dneska...oni už nepřijmou, co jim řeknu...už se o výchově moc mluvit nedá.“ Zároveň ve vztahu s vnoučaty nerozlišuje aktivní čas, péči, výchovu či vzdělávání. „Pořád muselo být něco vymyšleného, protože oni byli dost...aktivní.“

(R)5 se domnívá, že se podílí na výchově a o vzdělávání říká „...no to patří k sobě...jedno s druhým...na sebe dost působí...“ K zajištění potřeb a péči o vnouče říká „...hlídání taky a ty potřeby zatím spíš ještě ne.“

K tématu výchovy (R)6 říká „...já myslím, že i při té hře ji vlastně vychováváme.“ Vzdělávání pak hodnotí slovy „Zatím je ještě malá, takže to co ona přijme, tak poskytujeme to vzdělávání, jenom na té úrovni do těch tří let...odpoledne čtu, před spaním čtu, u koupání asistuju...“ Zároveň je přesvědčena, že při veškeré společné aktivitě je „...určitě tam i ta výchova i to vzdělávání.“

(R)7 má všechna vnoučata dospělá, dříve však se podílela na výchově dle svých slov „Určitě. Určitě nenásilně...byli všichni z dobré rodiny, nebylo nějak potřeba je rovnat.“ Ke vzdělávání „...věčně jsme seděli, prohlíželi knížky, četli.“ O péči říká: „To nejde jenom hlídat. Ne, já jsem nebyla hlídač. Já jsem ráda dělala hlouposti s nimi a zajímavý věci...“

Vyjádření (R)8 k výchově a vzdělávání „nechtěla bych říct, že se úplně podílím...nesnažím se nabourávat...jejich koncept...dodržuji to, co si rodiče přejí...před začátkem školního roku abychom zopakovali...co je třeba, ale do výchovy se jim nepletu...“ Vzdělávání samotné však hodnotí tak že se do něj zapojuje „...velmi intenzivně. Ne vždycky k jejich vůli a radosti.“ „Třeba o prázdninách jsem je učila...“ Trvá také na určitých zásadách při učení „...když se učíš, neválej se po tom stole, dělej

to, dělej to...já jsem učila na učilišti...mám ráda, když to má nějakou úroveň, nějaký rád...“ K péči říká „...většinou každý den je nějaká aktivita...jednak jako já zaměstnávám hlavu a za další je potřeba je zabavit, protože oni pak nejsou protivní a nevymýšlí si...“

(R)9 k výchově říká „Dřív jsem se podílela, teď už to není tak...aktivní.“ K péči se vyjadřuje „*Ne, nebylo to nikdy jenom hlídání.*“ O vzdělávání nehovoří.

(R)10 si myslí, že na výchově se podílí „...i trochu jo.“ O vzdělávání říká „...*tak ty malý učím písmenka, barvičky...*“ společný čas tráví také jenom ve formě hlídání „...*no to taky. Když tam jsou tak vařím pro ně a všechno. Není ten čas vždycky jenom aktivní.*“

(R)11 se domnívá, že se vůbec nepodílí na výchově. O vzdělávání říká „...*to jo. S velkýma holkama jsem se učil, a smalou furt něco.*“ K péči „...*ne, nehlídal jsem nikdy.*“

(R)12 vnoučata hlídala, když děti jely na dovolenou, zároveň se domnívá, že když měla děti u sebe nastálo, odehrávaly se všechny výchovně vzdělávací aktivity ve vzájemné kombinaci „*to mně je dovezli...já jsem je hlídala...jsem se o ně starala...když jsem je zde měla na stálo...to se šlo ven, trhali jsme sedmikrásky...říkali jsme si pohádky, básničky jsem je učila...vedla jsem je k pořádku...a jak se mají chovat, nebo to se neodmlouvá, že babička musí mít vždycky pravdu...divili se že musí zdravit...*“

6) Životní zkušenosti a hodnoty

Kategorie odráží postoj prarodičů k vnoučatům a snahy o předání životních zkušeností vnoučatům na základě svých vlastních životních hodnot a postojů.

Z odpovědí (R)1 vyplývá důraz na zásady typu: pracovat se musí, a nic není zadarmo. „...*ten zájem o tu přírodu aby se trochu pěstoval, a aby taky věděli, co to obnáší...*“

Svým vnoučatům se snaží předat dle jejího názoru zásadní životní hodnoty. „*No tak su vychovávána...ke skromnosti...k pravdomluvnosti...co slíbíme, to musíme splnit a když to nemůžeme splnit, tak nic neslibovat.*“

(R)2 říká, že se snaží životní zkušenosti svým vnoučatům předávat „...*snažíme se, ale není to moc platný...my máme nějaký zavedený systém v rodině, jo ohledně stolování a chování a oni to mají trochu jinak.*“

(R)3 k předávání životních zkušeností říká: „*To ani takovej dojem nemám.*“

Životní zkušenosti a hodnoty se (R)4 snažila svým vnoučatům předávat, například o šetření peněz „...*a jak jsme jedli, že každé den k večeři buďto do kafe nadrobit*

chleba, nebo mlíko a brambory...dneska jim dáte šunku a oni ohrnou nos.“ Když byla vnoučata malá „...to jsme vykládali, jenže oni když už potom byli větší babi, to bylo kdysi a to nám neříkej.“

(R)5 se domnívá, že životní zkušenosti svému vnoučeti zatím moc nepředává, s ohledem na věk.

(R)6 životní zkušenosti „...předávám, ale ona je ještě malá, abych mohla filozofovat s ní a ta moudra jí předávat, ale tím že ji vedu i při té hře, tak bych řekla, že ano.“

(R)7 se k předávání životních zkušeností a hodnot vyjadřuje „...částečně jo, záleží na věku.“

(R)8 si myslí, že ano, že životní zkušenosti předává „...že úplně hned se to neprojevuje, ale vidím to na svých dětech...ze zkušenosti říkám, že nejlépe vychovává příklad. Takže když děti vyrostou v prostředí, kde rodiče pracují, sportují, tak se to pak přenáší do jejich života.“

(R)9 je přesvědčena, že se životní zkušenosti snaží předávat „...ale oni to berou trošku jinak.“ Myslí si, že předávání těchto zkušeností vnoučata zlehčují a podceňují. „...oni prostě, babi prosím Tě...“

(R)10 by životní zkušenosti předávala ráda „...ale jestli se to podaří, to se uvidí. Dojem mám, ale záleží na tom, jak to přijímají.“

(R)11 k předávání životních zkušeností říká: „To asi ne. Spíš ne.“

(R)12 si myslí, že životní zkušenosti předává především ve smyslu pravidel slušného chování. „...jsem je vedla k pořádku a vedla jsem je, že musí zdravit...nebo já nesnáším, když dítě hodí na zem papírek...tak to jsem je vedla snad. Anebo...umývat ruce ze záchodu, před jídlkem...“

7) Obohacení prarodičů vztahem s vnoučaty

Tato kategorie směřuje k rozkrytí posouzení, zda vynaložená investice do vnoučat se prarodičům nějakou měrou navrací zpět.

(R)1 je přesvědčen, že vnoučata jej obohacují zážitky a svými dovednostmi. „...občas mě poradí nebo poučí s počítačem nebo s mobilem chytrým...taky říkají nějaký vtipy...to je zajímavý. A ukazují třeba...jedna hraje na housle...jedna zase chodí do baletu nebo do nějaké gymnastiky...ta se taky pochlubí občas a její bratr...je sportovně velice šikovný. Některý hezky malují...“

- (R)2 se cítí obohacený „...jejich pohledem na svět a sledujeme...jak oni se vyvíjí.“
- (R)3 na otázku obohacení nedokázal odpovědět.
- (R)4 si myslí, že v současné době ji vnoučata nijak neobohacují. „To ani ne...ani myslím ne.“
- (R)5 obohacuje aktivita vnoučete. „Ta její aktivita, to je povzbuzující...i pro můj život.“
- (R)6 si myslí, že jej určitě obohacuje to že „...s odstupem času si uvědomujeme, o co jsme přicházeli, když jsme ve spěchu se starali o své vlastní děti. Ted' si to můžeme v klidu vychutnat, i tu společnost toho dítěte.“
- (R)7 se cítí obohacená „...moc.“ Přítomností vnoučat „...svýma vědomostmi, svým chováním ke mně a ještě bych mohla pokračovat...“
- (R)8 je přesvědčena že od svých vnoučat určitě dostává lásku. „Já to řeknu úplně jedním slovem. Lásku. To je nejvíc.“
- (R)9 se cítí obohacena novinkami, které jí vnoučata sdělují z oblastí, o které se sama nejvíce zajímají. „...u nejmladší to je móda.“ Starší vnučka „...ta velice překrásně maluje.“ Starší vnuk „...ten má rád zase motocykly...tak si o tom povídáme.“ Mladší vnuk „...má rád hry a tomu já moc nerozumím, počítačům.“
- (R)10 je obohacena přítomností svých vnoučat a radostí z možnosti být spolu. „Tak určitě...je toho hodně...nebyla bych ráda, kdyby tam nebyly s náma. Jsou to takoví mazlíci, takže lásku. Jsem ráda, že tam jsou.“
- (R)11 říká „Ta malá určitě lásku. Ty starší to nevím.“
- (R)12 má dobrý pocit z toho že se jí navrácí zpět výchova, kterou vnoučatům poskytla a jak o ně pečovala „...že mě mají rádi“ Domnívá se, že od vnoučat dostává ...takže asi lásku.“

8) Příčiny omezeného společného času

Kategorie slouží k popisu objektivních skutečností, které jsou překážkou v trávení společného času prarodičů a vnoučat.

(R)1 říká, že všechna vnoučata bydlí jinde. „A věk taky, že už jsou starší, už mají svoje...tak už o babičku nestojí.“ Zároveň je přesvědčena že společného času tráví dostatek. „No v současné době asi bych jim víc nenabízela...mě už to unavuje.“

Pro (R)2 je objektivní překážkou v trávení společného času vzdálenost bydliště a svůj věk „...protože třeba na nějaký to sportovní vyžití už jme dost staří.“

(R)3 k tématu říká: „*Ti starší už mají svoje aktivity.*“ O mladších vnoučatech říká, že je přesvědčen, že společného času tráví dostatek. „*Já si myslím, že je to tak akorát, abychom si nelezli na nervy, vzájemně.*“

(R)4 se snaží hodnotit příčinu omezeného společného času v době, kdy se cítila být aktivním prarodičem. „*Na to nebyl čas...*“ Když byla vnoučata ve věku, kdy se jim mohla více věnovat, byla plně zaměstnaná. „*...přijela jsem ve tři, teď jsem nevěděla co, jestli prvně vařit, nebo uklízet...potom jak jsem byla v důchodě, tak to už bylo lepší, ale to oni už zase vyhledávali ty svý vrstevníky.*“ Současně se domnívá, že čas, který s vnoučaty i pravnoučaty tráví je s ohledem k jejímu věku dostačující.

Pro (R)5 je problematikou častějšího osobního setkávání vzdálenost, ale společný čas si umí dohodnout. Také si myslí, že společného času tráví dostatek a jej maximálně využívají.

(R)6 říká, že objektivním důvodem proč netráví více společného času je vzdálenost, kterou však nepovažuje za stěžejní a je to pro ni překážka kterou není problém zdat. O množství trávení společného si myslí že „*...je dostačující.*“

(R)7 si myslí, že více společného času netráví „*...protože už jsou velcí a nebydlí tady v Olešnici a mají už...svoje přátele, práci, školu...*“ Říká: „*já bych je mohla vidat každý den, ale oni mají svoje a na mě nezapomínají. Takže je všechno v naprostém pořádku.*“ Více trávení společného času dle jejího názoru není zapotřebí. „*Protože když můžou, tak vždycky rádi přijedou a já jsem taky ráda.*“

(R)8 se domnívá, že společného času tráví dostatek i přesto že vnoučata bydlí daleko a že je to tak správně.

(R)9 vidí jako problém netrávení společného času to, že „*...oni už odrostli...už mě tolik nepotřebují...už mají každý svý úplně jiný zájmy.*“ Chtěla by s vnoučaty trávit více společného času, avšak o aktivitách, které společně trávili dříve říká že „*...oni už tohle prostě neuznávají...bohužel už nemají zájem.*“

(R)10 o vnoučatech, která bydlí blízko říká „*Já si myslím, že tady jsou dost často.*“ Ti, kteří bydlí dál, jezdí jednou za 14 dní na návštěvy „*...a když se sejdou všichni...myslím, že jich mám dost.*“ Myslí si, že společný čas je dostatečný a naplněný pro ni i pro vnoučata.

(R)11 o trávení společného času říká „Vzhledem k tomu že pracuju...tak samozřejmě nejsou ty možnosti...jinak určitě vzájemně oba dva bychom spolu klidně trávili daleko víc času.“

(R)12 popisuje domněnku netrávení společného času následovně. „Su lenošná už.“ A také „...nejmladší vnouček je desetiletý a nejstarší vnučka má 38, tak ono už to žádný nepotřebujou.“ Zároveň uvádí „Já teda mám pocit, že jsou zde často a že si kolikrát říkám, lepší, když jsme tady sami.“ Trávení množství společného času považuje za optimální, domnívá se, že je to takhle správně.

9) Čas pro sebe

Kategorii času pro sebe jsem nenalezla u všech dotazovaných respondentů, avšak pro mnoho respondentů je trávení osobního času nebo odůvodnění nutnosti vlastního odpočinku důležitou součástí vlastní autonomie, tato kategorie se tak stává neopomenutelnou součástí tohoto výzkumu.

(R)1 „...když jsou u mě celý víkend, tak to už je na mě moc, já potom, když víkend uplyne, tak potom pondělí celý relaxuju a odpočívám...to je ten věk. A přitom su zdravá, nic mě nechybí, ale člověk už to nestíhá...to co jsem stíhala dřív...a taky fyzicka ubývá.“

Pro (R)3 je trávení vlastního osobního času velice důležité. „Já mám taky svoje aktivity a myslím, že se nemusím obětovat vnoučatům. Tak děti by chtěly pořád...a já su někdy rád, že se jich taky zbavím.“

(R)4 shrnuje čas pro sebe: „...ale člověk už je unavený...no je mě tolik kolik mě je...tady třeba sednu do toho křesla o jedné hodině a večer o sedmi chcu vstát a nemůžu.“

(R)6 říká, že když je vnučka přítomna, jsou spolu celý den od rána do večera. „A pak už si taky potřebuju odpočinout.“

(R)10 nehovoří o času pro sebe přímo, ale o množství společného času zmiňuje „Já si myslím, že to stačí. Že zas abych to taky vydržela.“

(R)12 říká „My už jsme na klid. Už člověk opravdu zjišťuje, že má věk. A pradědeček, už to na něho dolíhá...ten víc pospává, už je to takový...“

10.3 Axiální kódování

Z hlediska axiálního kódování jsme zkoumali otázky, které se týkaly určení typu vztahů. Analyzovali jsme, v jakém kontextu se vyskytuje daná kategorie vztahu ve vztahu k ostatním. Zaměřili jsme se na detailní popis jevu pomocí faktorů, které ho ovlivňují, kontextu, ve kterém se vyskytuje, strategií jednání a interakce, které se uplatňují, a důsledků těchto strategií (Strauss, Corbinová, 1999).

Ukázka axiálního kódování je přílohou č. 4 této práce.

1) Rodinné vztahy:

- ✓ Můžou být základem pro dynamiku vztahů a vzájemnou interakci.
- ✓ Ovlivňují formu trávení společného času.
- ✓ Jsou spojeny s mezigenerační péčí, výchovou a vzděláváním.
- ✓ Mohou být zdrojem životních zkušeností a hodnot.
- ✓ Můžou vést k vzájemnému obohacení.

2) Dynamika vztahů a vzájemná interakce:

- ✓ Ovlivňuje formu trávení společného času.
- ✓ Má vliv na mezigenerační péči, výchovu a vzdělávání.
- ✓ Může být spojena s životními zkušenostmi a hodnotami.
- ✓ Může vést k vzájemnému obohacení.

3) Vyhledávání kontaktu a frekvence setkávání:

- ✓ Má vliv na dynamiku vztahů a vzájemnou interakci.
- ✓ Ovlivňuje formu trávení společného času.
- ✓ Může být spojeno s mezigenerační péčí, výchovou a vzděláváním.
- ✓ Má vztah k příčinám omezeného společného času.

4) Forma trávení společného času:

- ✓ Ovlivňuje dynamiku vztahů a vzájemnou interakci.
- ✓ Je spojena s mezigenerační péčí, výchovou a vzděláváním.
- ✓ Může být spojena s životními zkušenostmi a hodnotami.
- ✓ Může vést k vzájemnému obohacení.

5) Mezigenerační péče, výchova a vzdělávání:

- ✓ Jsou součástí rodinných vztahů.
- ✓ Ovlivňují dynamiku vztahů a vzájemnou interakci.

- ✓ Jsou spojeny s formou trávení společného času.
- ✓ Jsou spojeny s životními zkušenostmi a hodnotami.

6) Životní zkušenosti a hodnoty:

- ✓ Ovlivňují rodinné vztahy.
- ✓ Ovlivňují dynamiku vztahů a vzájemnou interakci.
- ✓ Ovlivňují formu trávení společného času.
- ✓ Může vést k vzájemnému obohacení.

7) Obohacení prarodičů vztahem s vnoučaty

- ✓ Může být důsledkem rodinných vztahů.
- ✓ Může být důsledkem dynamiky vztahů a vzájemné interakce.
- ✓ Může být důsledkem formy trávení společného času.
- ✓ Může být důsledkem mezigenerační péče, výchovy a vzdělávání.

8) Příčiny omezeného společného času:

- ✓ Ovlivňují rodinné vztahy.
- ✓ Ovlivňují dynamiku vztahů a vzájemnou interakci.
- ✓ Jsou spojeny s vyhledáváním kontaktu a frekvencí setkávání.

9) Čas pro sebe:

- ✓ Může mít vliv na dynamiku vztahů a vzájemnou interakci.
- ✓ Může být důsledkem vyhledávání kontaktu a frekvence setkávání.
- ✓ Může být ovlivněn příčinami omezeného společného času.

10.3.1 Výsledky axiálního kódování

Na základě kauzálních jevů, na sebe vzájemně působících vlastností, příčin, důsledků a vzájemné podobnosti kategorií a subkategorií jsem se pokusila sestavit následující model.

Kategorie 1,2,3,6 jsou společně ovlivňovány trávením společného času. Sledující vztahy mezi prarodiči a vnoučaty. Tuto subkategorii jsem nazvala **Rodinná pouta a interakce**. Respondenti zde popisují počet svých potomků, generační příslušnost a vzájemné vztahy.

V kategoriích 3,7,9 jsou prezentovány různé perspektivy a zkušenosti, například že někteří prarodiče se snaží udržovat častý kontakt a setkávání s vnoučaty, zatímco

jiní vnímají sníženou frekvenci kontaktu. Tato subkategorie byla nazvána **Rodinná propojenost**.

V další fázi kódování byla subkategorie Rodinná pouta a interakce vyhodnocena jako základní kategorie pro kategorii rozšířenou o důležité intervenující podmínky Rodinná propojenost, která se jeví jako vhodnější pro účely této výzkumné práce.

Společným prvkem je zde **Rodinná propojenost**. Existuje variabilita ve způsobu, jakým vnoučata vyhledávají své prarodiče. Z hlediska vnoučat je zjevné, že někteří mají aktivní zájem o kontakt s prarodiči a iniciují setkávání, zatímco jiní se zdají být méně zapojení nebo vyhledávají kontakt pouze v určitých situacích, například při oslavách nebo zvláštních událostech. Existuje také rozdíl mezi staršími a mladšími vnoučaty, přičemž někteří respondenti uvádějí, že mladší vnoučata jezdí na návštěvy pravidelněji než starší. Ohledně obohacení života prarodičů díky vnoučatům existuje rozmanitost názorů. Někteří respondenti uvádějí, že jejich vnoučata přinášejí do jejich života nové zážitky, radost a pocit lásky. Jiní se však cítí méně obohaceni a nevidí výrazný přínos od svých vnoučat. Kategorie osobního času pro sebe je také důležitá, zejména z hlediska vlastního odpočinku a péče o vlastní zdraví. Někteří respondenti zmiňují, že s přibývajícím věkem potřebují více času na odpočinek a regeneraci, což může ovlivnit jejich schopnost udržovat častý kontakt s vnoučaty. Celkově lze vidět, že dynamika vztahů mezi prarodiči a vnoučaty je komplexní a ovlivňována mnoha faktory, včetně vzájemného zájmu, frekvence setkávání, obohacení života a péče o vlastní potřeby a zdraví.

Pro lepší přehlednost uvádím stěžejní subkategorii v následující tabulce.

Tab. 2 Axiální kódování – Rodinná propojenost (vlastní zdroj).

Fáze	Popis
Příčinné podmínky	Četnost kontaktu a setkávání s vnoučaty, míra zapojení
Jev	Rodinná propojenost
Kontext	Variabilita vyhledávání kontaktu mezi vnoučaty a prarodiči; aktivní snaha o kontakt; kontakt omezený na příležitosti; proměny četnosti interakce v čase
Intervenující podmínky	Přínos do života seniorů
Strategie jednání a interakce	Zachování podstaty interakce z důvodu vlastního rozvoje, pocitu sounáležitosti; nabytí a sdílení pocitů důležitosti, pochopení, zážitků a lásky; omezený vliv na přínos vztahů s vnoučaty, nižší míra prospěšnosti a očekávání
Následek	Zachování vytvořených vztahů, pout a perspektiv; možnost sdílení a propojení s rodinou; zachování vlastní autonomie seniorů s ohledem na věk a potřebu více času pro sebe

10.4 Výsledky selektivního kódování

Selektivní kódování je proces, při kterém je identifikována jedna hlavní kategorie, jež je systematicky propojována s ostatními kategoriemi. Tím vzniká kostra příběhu. Při tomto kódování jsme se zaměřili na popis subkategorie Rodinná propojenost.

Ústředním konceptem této analýzy je udržování vztahů mezi prarodiči a vnoučaty v kontextu různorodých interakcí a podmínek. Tato problematika zahrnuje frekvenci setkávání, aktivitu ve vyhledávání kontaktu, vliv věku vnoučat a prarodičů, geografickou vzdálenost, společné zájmy a tradice. V rámci této problematiky lze identifikovat několik klíčových aspektů:

1. Rozmanitost ve vyhledávání kontaktu: Některá vnoučata projevují aktivní snahu udržovat kontakt s prarodiči, zatímco jiná se setkávají spíše při určitých příležitostech či událostech.
2. Dynamika setkávání s ohledem na věk: S přibývajícím věkem, vlastními zájmy a povinnostmi vnoučat se může frekvence setkávání snižovat.

3. Přínos vztahu: Názory prarodičů na přínos kontaktu s vnoučaty se liší - někteří prarodiče vnímají tento vztah jako zdroj radosti a obohacení, zatímco pro jiné je důležité zachovat si i osobní čas pro odpočinek a péči o své zdraví.
4. Podpora rodinné soudržnosti: Vztahy mezi prarodiči a vnoučaty fungují jako most, který propojuje různé generace a umožňuje přenos hodnot, tradic a historie rodiny.

Příčinnými podmínkami této subkategorie je četnost kontaktu a setkávání s vnoučaty a míra zapojení. Různé osobnostní charakteristiky vnoučat vedou k rozdílné aktivitě ve vyhledávání kontaktu s prarodiči. Některá vnoučata jsou iniciativnější, zatímco jiná mají jiné životní priority. Velký vliv má také věk vnoučat. Mladší vnoučata jsou aktivnější ve vyhledávání kontaktu s prarodiči, zatímco starší vnoučata s ohledem na svoji autonomii, zájmy a povinnosti, kontakt s prarodiči vyhledávat nemohou nebo nechtějí, což podstatně ovlivňuje frekvenci jejich setkávání. Geografická vzdálenost, vztahy s dětmi, společné zájmy a tradice jsou důležitými faktory, které mají individuální vliv na četnost setkávání.

Variabilita ve vyhledávání kontaktu mezi vnoučaty a prarodiči je ovlivněna mnoha faktory, včetně osobních preferencí, životních okolností a změn v průběhu času. Tyto faktory mohou vést k různorodosti v intenzitě a povaze vztahů mezi generacemi. V rámci kontextu variabilního vyhledávání kontaktu mezi vnoučaty a prarodiči lze pozorovat několik klíčových aspektů. Některá vnoučata projevují aktivní snahu o udržování kontaktu s prarodiči. Iniciativně navštěvují prarodiče, volají jim. Tato aktivní snaha může být motivována silnými vztahy, touhou po sdílení zážitků nebo prostě láskou k prarodičům. U některých vnoučat je kontakt s prarodiči omezen na určité příležitosti nebo události, jako jsou svátky, rodinné oslavy nebo dovolené. V těchto případech je setkávání s prarodiči spíše spojeno s tradičními rodinnými rituály než s pravidelnými návštěvami. Četnost interakcí mezi vnoučaty a prarodiči podléhá změnám v průběhu času. Například mladší vnoučata jsou v období dětství častěji v kontaktu s prarodiči, zatímco se věkem a přibývajících zájmy a povinnostmi se frekvence setkávání snižuje. Naproti tomu, prarodiče v důchodovém věku mají více volného času a jsou častěji ochotni nechat se navštěvovat nebo být ve spojení s vnoučaty.

Co se týče přínosu do života prarodičů i zde existuje rozmanitost názorů. Někteří respondenti uvádějí, že přítomnost vnoučat přináší do jejich života nové zážitky, radost a pocit lásky. Pro mnohé prarodiče je kontakt s vnoučaty zdrojem naplnění a štěstí, a mohou tak prožívat obohacení a radost ze společně stráveného času. Nicméně, existují i ti, kteří se necítí takto obohaceni a nevidí výrazný přínos od vztahu se svými vnoučaty. Pro tyto seniory je pak důležité udržovat svůj osobní čas pro sebe, zejména s ohledem na odpočinek a péči o vlastní zdraví, což na druhou stranu ovlivňuje jejich schopnost udržovat častější kontakt s vnoučaty. S přibývajícím věkem vzrůstá potřeba více času na odpočinek a regeneraci, což také ovlivňuje dynamiku vztahů mezi prarodiči a vnoučaty. Různé vnímání přínosu ze strany prarodičů závisí také na jejich vlastních životních zkušenostech, hodnotách a očekáváních. Prarodiče mohou vnímat vnoučata jako zdroj nových zážitků a radosti, nebo naopak mohou pociťovat, že přínos vnoučat není tak výrazný, jak si představovali.

Strategie jednání a interakce mezi prarodiči a vnoučaty je pro udržení podstaty interakce z důvodu vlastního rozvoje a pocitu sounáležitosti klíčová. Zároveň je důležité nabytí a sdílení pocitů důležitosti, pochopení, zážitků a lásky. Nicméně vliv těchto interakcí na přínos vztahů s vnoučaty může být omezený, a může existovat nižší míra prospěšnosti a očekávání.

Následky zachování vztahů mezi prarodiči a vnoučaty jsou významné a rozmanité. Jedním z klíčových aspektů je zachování vytvořených vztahů, pout a perspektiv. Prarodiče a vnoučata často sdílejí jedinečnou a hlubokou pouto, které může být zdrojem podpory a porozumění v různých životních situacích. Tato propojenost může přinášet radost, stabilitu a pocit sounáležitosti oběma stranám. Dále je důležité zdůraznit možnost sdílení a propojení s celou rodinou. Vztahy mezi prarodiči a vnoučaty mohou fungovat jako most, který spojuje rodinné generace a umožňuje přenášení hodnot, tradic a historie rodiny. To může posílit soudržnost rodiny a podpořit vzájemné porozumění a respekt. Zároveň je klíčové respektovat autonomii seniorů, zejména s ohledem na jejich věk a potřebu více času pro sebe. Prarodiče by měli mít možnost rozhodovat o tom, jakým způsobem tráví svůj čas a jak často se setkávají s vnoučaty, aniž by se cítili pod tlakem či omezení v jejich osobní svobodě. Udržování vztahů mezi prarodiči a vnoučaty má pozitivní důsledky pro obě generace

a přispívá k stabilitě rodinných vazeb, porozumění a respektu mezi členy rodiny. Udržování rovnováhy je klíčové pro duševní a emocionální blahobyt všech zúčastněných stran. Zajišťuje kontinuitu a stabilitu rodinných vazeb, poskytuje podporu a porozumění v různých životních situacích a umožňuje seniorům udržovat svou autonomii a individuální životní styl.

10.5 Prezentace výsledků a interpretace dat

Hlavním cílem mého výzkumu bylo zkoumat mezilidské vztahy olešnických seniorů a jejich vnoučat. K tomuto cíli jsem se nažila dojít za pomoci tří typů kódování zakotvené teorie, otevřeného, axiálního a selektivního.

Otevřeným kódováním tedy procesem tvorby konceptů, jsem rozdělila text na významové jednotky a kategorizovala je. Tento krok byl nezbytný pro další analýzu dat. Během otevřeného kódování jsem systematicky zkoumala data, hledala podobnosti a rozdíly a kladla si otázky ohledně reprezentovaných jevů. Tímto způsobem jsem vytvořila kategorie, do kterých jsem zařadila různé vlastnosti a dimenze zkoumaného jevu. Teoretické poznámky, zvýraznění, podtrhávání mi pomohly formulovat otázky týkající se daných kategorií.

- 1) Rodinné vztahy - tento údaj poskytuje obecný přehled o tom, jak respondenti popisují své rodinné vztahy a počet potomků v různých generacích.
- 2) Dynamika vztahů a vzájemná interakce - vztahy mezi prarodiči a vnoučaty jsou komplexní a mohou se vyvíjet v průběhu času v závislosti na různých faktorech, jako jsou věk vnoučat, vzájemné zájmy a rodinné situace.
- 3) Vyhledávání kontaktu a frekvence setkávání - v této kategorii jsou popsány různé způsoby a frekvence kontaktu mezi prarodiči a jejich vnoučaty.
- 4) Forma trávení společného času - v této kategorii je popsáno rozmanité spektrum aktivit, které senioři s vnoučaty provádějí společně.
- 5) Mezigenerační péče, výchova a vzdělávání – v této kategorii je ze všech vyjádření respondentů patrný důraz na péči, výchovu a vzdělávání jako důležité prvky mezigeneračních vztahů a příležitostí k obohacení a společnému růstu.

- 6) Životní zkušenosti a hodnoty - V této kategorii se prarodiče vyjadřují k předávání svých životních zkušeností a hodnot svým vnoučatům.
- 7) Obohacení prarodičů vztahem s vnoučaty - V této kategorii prarodiče reflektují na to, zda je jejich vynaložená investice do jejich vnoučat nějakým způsobem obohacuje.
- 8) Příčiny omezeného společného času – V této kategorii prarodiče uvádějí domnělé či objektivní příčiny, omezenosti společného času stráveného s jejich vnoučaty.
- 9) Čas pro sebe – zdůrazňuje důležitost času pro sebe jako nezbytnou součást autonomie.

Axiální kódování bylo druhým krokem v procesu kódování. Zde jsem se zaměřila na popis hypotetických vazeb mezi kategoriemi a rozvíjení jevů. Cílem bylo spojit kategorie do soudržné struktury a najít jejich místo v celkovém rámci. Provedla jsem analýzu vztahů mezi kategoriemi a zkoumala rozdíly v jejich vlastnostech a dimenzích. Klíčové otázky, na které jsem se zaměřila, zahrnovaly faktory ovlivňující jev, pozorovatelné strategie a interakce, výsledky těchto interakcí a změny v situaci za různých podmínek. Tímto způsobem jsem definovala kategorie:

1. Rodinná pouta a interakce,
2. Rodinná aktivita a společný čas,
3. Rodinná harmonie,
4. Rodinná sounáležitost,
5. Rodinná dynamika,
6. Rodinné perspektivy,
7. Rodinná propojenost,

u nichž jsem zkoumala faktory, kontext, strategie a následky spojené s daným jevem. Na základě kauzálních jevů, na sebe vzájemně působících vlastností, příčin, důsledků a vzájemné podobnosti kategorií a subkategorií jsem se pokusila sestavit model, na základě kterého jsem vyhodnotila jako zásadní kategorii Rodinná propojenost.

Poslední fází mojí analýzy bylo Selektivní kódování, tedy proces hledání ústředního konceptu, kolem kterého se ostatní kategorie integrují. Tato centrální kategorie je snadno propojitelná s ostatními a obsahuje nejvíce analytických informací. Cílem

selektivního kódování bylo sestavit popisný příběh o hlavním zkoumaném jevu. Postupovala jsem tak, že jsem rozvíjela strukturu příběhu, vztahovala pomocné kategorie ke stěžejní kategorii v souladu s paradigmatem, propojovala kategorie na dimenzionální úrovni, ověřovala vztahy na základě dostupných dat a doplňovala kategorie, které potřebovaly specifikovat nebo rozvinout. Na základě ústřední kategorie byla vybudována struktura příběhu, který byl postupně rozvíjen popisem a výkladem vztahů mezi kategoriemi a konfrontací s původními daty. Za ústřední koncept selektivního kódování jsem zvolila udržování vztahů mezi prarodiči a vnoučaty v kontextu různorodých interakcí a podmínek, které zdůrazňuje klíčové aspekty zkoumané problematiky. Subkategorie Rodinná propojenost byla analyzována skrze faktory, jimiž jsou frekvence setkávání, aktivita ve vyhledávání kontaktu, vliv věku vnoučat a prarodičů, geografická vzdálenost, společné zájmy a tradice. Analýza byla zaměřena na příčinné podmínky subkategorie - četnost kontaktu a zapojení se. Identifikovala dílčí faktory jako osobnostní charakteristiky vnoučat, věk, geografická vzdálenost a vztahy s dětmi, které ovlivňují variabilitu ve vyhledávání kontaktu mezi generacemi. Výsledkem selektivního kódování se stala důležitost udržování vztahů mezi prarodiči a vnoučaty, které přináší stabilitu rodinných vazeb, porozumění a respekt mezi členy rodiny, protože udržování rovnováhy mezi sociální interakcí a časem pro sebe je klíčové pro duševní a emocionální blahobyt všech zúčastněných stran.

11 Závěr výzkumu

Výzkumným problémem této práce byla analýza mezigeneračních vztahů a konfliktů v rodině, s důrazem na roli seniorů v péči o vnoučata. Zkoumání tohoto problému zahrnovalo zkoumání dynamiky mezigeneračních interakcí, možných konfliktních situací a bariér v komunikaci mezi generacemi v rámci rodiny. Dále jsem se zaměřila na identifikaci možných příčin mezigeneračních konfliktů a způsobu jejich řešení, včetně respektu, empatie a otevřené komunikace. Zkoumání výzkumného problému zahrnovalo také analýzu vlivu moderních technologií na mezigenerační komunikaci a identifikaci strategií pro budování harmonických vztahů mezi generacemi v rámci moderní společnosti.

Na základě výsledků uvedených kódování se mi podařilo dosáhnout všech tří stanovených dílčích cílů:

1. Identifikovat vývoj interakcí mezi olešnickými seniory a jejich vnoučaty

Vývoj interakcí mezi olešnickými seniory a jejich vnoučaty závisí na několika klíčových faktorech. Frekvence kontaktu a setkávání se s vnoučaty je ovlivněna osobnostními charakteristikami vnoučat, jako je jejich iniciativnost nebo zájmy. Geografická vzdálenost, vztahy s dětmi a společné zájmy zde také hrají důležitou roli. Mladší vnoučata jsou často aktivnější ve vyhledávání kontaktu s prarodiči, zatímco starší vnoučata mají často jiné priority a povinnosti. Četnost interakcí mezi vnoučaty a prarodiči je také ovlivněna změnami v průběhu času. Mladší vnoučata jsou v období dětství častěji v kontaktu s prarodiči, s věkem a přibývajícím zájmy frekvence setkávání klesá. Prarodiče v důchodovém věku mají více času a jsou více než dříve ochotni být v častějším kontaktu s vnoučaty. Důsledky vybudovaných vztahů mezi prarodiči a vnoučaty jsou rozmanité. Sdílení tradic a historie rodiny posiluje rodinnou soudržnost a vzájemné porozumění, zároveň je však nutné respektovat autonomii seniorů a jejich potřebu individuálního času a rozhodování. Zdá se, že udržování vztahů mezi prarodiči a vnoučaty má pozitivní důsledky pro obě generace a přispívá k emocionální stabilitě a rodinné. Zajištění rovnováhy mezi kontaktem a osobním časem seniorů je klíčové pro udržení harmonie v rodině.

2. Zhodnotit proměnu vztahu olešnických seniorů s jejich vnoučaty v průběhu času.

Proměna vztahu mezi olešnickými seniory a jejich vnoučaty v průběhu času je zřejmá a dle výsledků výzkumu má různé aspekty. Vztahy mezi generacemi se vyvíjejí podle mnoha faktorů, jimiž je stárnutí vnoučat i prarodičů, zájmy a životní situace obou stran. Míra kontaktu a setkávání se s vnoučaty se mění v závislosti na životních okolnostech a vývoji. Mladší vnoučata jsou v období dětství v častějším kontaktu s prarodiči, ale s postupem času a s narůstajícími zájmy a povinnostmi se frekvence těchto setkání snižuje. Naproti tomu stárnoucí prarodiče mají v důchodovém věku více volného času a jsou ochotni k častějším interakcím s vnoučaty. Dalším aspektem proměny vztahu je geografická vzdálenost, která ovlivňuje především četnost a povahu setkávání prarodičů s vnoučaty. Celkově lze tedy říci, že vztah mezi olešnickými seniory a jejich vnoučaty se vyvíjí a mění v závislosti na životních situacích, věkových faktorech, změnách ve vztazích a osobním rozvoji obou stran.

3. Posoudit, jak se osobní autonomie olešnických seniorů promítá do jejich vztahu s vnoučaty.

Zdá se, že osobní autonomie olešnických seniorů hraje klíčovou roli ve vztahu s jejich vnoučaty. Z výsledků výzkumu vyplývá, že senioři chtějí využívat svého práva rozhodovat o tom, jak tráví svůj čas a jak často se setkávají s vnoučaty. Považují za důležité mít možnost aktivně se podílet na rozhodování o frekvenci a povaze setkávání s vnoučaty. Z výsledků výzkumu dále vyplývá, že každý senior má odlišné preference a priority, které mají podstatný vliv na budování vztahu s vnoučaty. Osobní autonomie seniorů, dle provedeného výzkumu, zahrnuje také zajištění dostatku času pro vlastní odpočinek a regeneraci. Udržení rovnováhy mezi trávením času s vnoučaty a péčí o své zdraví je důležité pro celkovou pohodu seniorů. Vzhledem k těmto faktorům je důležité respektovat osobní autonomii olešnických seniorů a zároveň najít způsoby, jak integrovat jejich potřeby a preference do vztahu s vnoučaty. Komunikace, respekt a porozumění jsou klíčovými prvky pro udržení harmonie a vzájemného respektu mezi generacemi.

Podařilo se mi také zodpovědět hlavní výzkumnou otázku:

Jak se vliv péče olešnických seniorů o vnoučata odráží na dynamice mezigeneračních vztahů v rodině?

Vliv péče olešnických seniorů o vnoučata má podstatný dopad na dynamiku mezigeneračních vztahů v rodině. Péče olešnických seniorů o vnoučata vytváří silné rodinné vazby a posiluje vztahy mezi oběma generacemi. Společné aktivity a čas strávený společně pomáhá budovat důvěru, porozumění a harmonii v rodině. Starší generace se snaží nenásilně předávat své zkušenosti, moudrost a porozumění mladší generaci prostřednictvím samotné péče o vnoučata. Péče olešnických seniorů o vnoučata přispívá k uchování tradičních hodnot, příběhů a kulturního dědictví v rodině. Předávání rodinných tradic a historie je dle závěrů výzkumu důležitým prvkem mezigeneračních vztahů. Starší generace hraje důležitou roli při zajištění stability a kontinuity v rodině prostřednictvím péče o vnoučata. Péče a podpora seniorů přispívá k celkové pohodě a pocitu bezpečí v rodinném prostředí. Péče olešnických seniorů o vnoučata však také přináší výzvy a omezení. Starší generace vzhledem ke svému věku a zdravotnímu stavu čelí fyzickým či emocionálním výzvám spojeným s péčí o mladší generaci, což má v některých případech dopad na jejich zdraví a pohodu.

Závěrem lze říci, že péče olešnických seniorů o vnoučata hraje důležitou roli v mezigeneračních vztazích. Je však důležité najít rovnováhu mezi péčí, vzájemným porozuměním a respektem tak, aby se tyto vztahy udržely v harmonii a stabilitě. Komunikace, otevřenost a osobní autonomie obou generací mohou být klíčovými prvky pro posilování těchto vztahů.

12 Diskuze

Nevzpomínám si, že by se s námi jako dětmi moji prarodiče cíleně učili, že by nám kontrolovali domácí úkoly, nebo se podíleli na systematické přípravě na vzdělávání. Velice dobře si však vzpomínám, že jsem byla vychovávána k úctě ke starším lidem a jakékoli autoritě už jenom tím, že jsme museli zdravít všechny, koho jsme potkali. Poprosit a poděkovat byla povinnost a nikoli jen základní slušnost. Vzpomínám si také, že veškeré cílené předávání zkušeností a moudrostí jsem bytostně nesnášela a považovala ho, zvláště v období puberty, za zbytečné poučování. Na tomto místě mohu naprosto souhlasit s jedním ze závěrů mého výzkumu, že vztah se vyvíjí v závislosti na věku, zájmech a povinnostech.

Když jsem byla malá, s oběma babičkami střídavě jsme trávila většinu volného času. Jedna z babiček žila ve stejné vesnici jako naše rodina, sice ne v jednom domě, ale svojí dominancí dokázala nahradit i vzdálenost mezi domy. Nebyla aktivní babičkou ve smyslu, že by s námi dětmi vyvíjela nějaké společné zájmové aktivity, výlety nebo hry, vyvíjela však neustálé aktivity v oblasti povinností a péče o domácnost, zahradu a hospodářství a ve volné chvíli, když byla všechna práce hotova se nám věnovala tak, že jsme hrály naučné hry jako Jméno – město, nebo psali cvičné Diktáty a pravopisná cvičení. Pro ni to byla forma hry, pro nás to bylo nesnesitelné. Naopak to, co ona považovala za práci, nebo někdy i za zdržování od jiných povinností jsem si už jako dítě užívala, bavilo mě to a dnes to dokážu ocenit. Umím totiž šít, plést, háčkovat, vyšívat. Naučily mě to, nezávisle na sobě, obě babičky. Vzpomínám také na to, jak přísně prarodiče a později i rodiče dbali na to, abychom my děti zavírali dveře, abychom „nepouštěly zimu do domu“, abychom zhasínali světlo, když odcházíme z pokoje, abychom nenechávali téct vodu z kohoutku při čištění zubů. Jako úplně malinké děti jsme se o prázdninách u babičky koupaly ve vaně jednou týdně, vždy v sobotu. Nejprve my děti, pak prarodiče. Voda z vany se pak použila na splachování záchodu. Po zbytek týdne jsme se tzv. oplachovali žínkou u lavoru s teplou vodou. Noviny, které prarodiče odebíraly, sloužily jako obal na to, co bylo zrovna zapotřebí zabalit, většinou sklizeň ze zahrádky. Současným životním trendem je praktikovaná ekologie. Lidé se dnes učí, jak šetřit přírodními zdroji, surovinami, neplýtvat, neznečišťovat přírodu. V základních školách je jedním z průřezových témat Rámcových vzdělávacích

programů environmentální výchova. Ze svého dětství mám několik vzpomínek. Naše rodina byla, co se týče potravin takřka soběstačná. Prarodiče na poli pěstovali brambory, řepu, obilí, mák, na zahrádce běžnou zeleninu. Na dvorku u domu pobíhaly slepice, v králíkárně si hověli králíci, po zahradě běhalo hejno brojlerů a hus, které si babička vychovala od malinkých kuřátek a housátek v kuchyni pod lampou která je zahřívala. Ve chlévě byl vepřík, někdy i dva. Všechny suroviny, které dalo pole, zahrada a dům se zpracovaly. Do opakovaně použitých konzerv. Zavařovacích sklenic a lahví, případně do mrazáku. Většinu postupů, které jsem se tehdy naučila, praktikuji dnes ve svojí domácnosti, jsem tím tedy ve skutečnosti velmi moderním environmentálním rodičem a jsem za to vděčná právě prarodičům. Až nyní v dospělosti a s odstupem času oceňuji při každodenních činnostech hodnoty, které mi babičky předaly a co všechno mě naučily.

Vzpomínám si také, jak jsem jako dítě milovala, když si k nám vnučatům, která jsme byly u ní na prázdninách, babička večer přilehla do postele a vyprávěla nám klasické pohádky. Nečetla, vyprávěla, a to bylo na tom nejkouzelnější. Žádná pohádka nebyla stejná, i když byla vyprávěna po dvacáté. Nebo jak druhá babička vyprávěla příběhy ze svého dětství. Stejný vztah s vnučaty má dnes navázán můj otec. Není vypravěč pohádek, ale je vypravěč mnohdy až neuvěřitelných příběhů ze svého dětství, dospívání, z povinné vojenské služby, nebo z cestování po Evropě a Asii, kterou jako řidič kamionu za 50 let své profese procestoval skrz naskrz. A vnučky (ano, má vnučata pouze ženského pohlaví), tyto příběhy hltají po dvacáté stejně, jako kdyby je slyšely poprvé. Já jako reprezentant mezigenerace si nevzpomínám, že by můj otec s námi dětmi strávil tolik času vyprávěním. Můj otec také není aktivní prarodič, ve smyslu plánování aktivit či organizování společného času s vnučaty, navíc je i ve svém věku daleko za věkem důchodovým aktivní „prduch“. Je velice hrdý na to, že ve svém věku je přiměřeně zdravý, zcela soběstačný a svoji osobní autonomii si velice dobře střeží. Společný čas jeho a vnuček je založen na občasných návštěvách iniciovaných námi rodiči, případně dnes již dospělou vnučkou. Je však ochoten, pokud má volno, vnučky vyzvednou ze školy, je-li to zrovna zapotřebí, přepravit je z bodu A do bodu B, či občas zajistit hlídání a obstarání základních potřeb. Pokud už tráví volný

čas o samotě s vnoučaty je tato doba vyplněna péčí o domácnost, poslechem hudby či hraním stolních her.

Ačkoli nebyly a nejsou naše mezigenerační vztahy založeny na společných zájmech a na intenzivním kontaktu, byly moje mezigenerační vazby s babičkou a mezigenerační vazby mých dětí s mým otcem pevné, založené na pevných emočních poutech, která zaručovala bezpečí a jistotu pomoci, stejně tak mezigenerační vztahy olešnických seniorů, jak dokládají výsledky mého výzkumu.

Závěr

Dobré mezigenerační vztahy jsou základem pevné a vyvážené společnosti. Důležitost těchto vztahů spočívá v jejich schopnosti přenášet znalosti, zkušenosti a hodnoty z jedné generace na druhou. Starší generace předávají moudrost a tradice, které by jinak mohly být ztraceny, zatímco mladší generace přináší nové nápady a energii do společnosti. Mezigenerační vztahy také hrají důležitou roli ve společnosti tím, že podporují porozumění mezi různými věkovými skupinami a pomáhají bojovat proti stigmatizaci a stereotypům. Tyto vztahy nám ukazují, že každá generace má co přinést a že spolupráce a sdílení mezi generacemi jsou klíčem k harmonické a prosperující společnosti.

V této práci jsme se podrobně zabývali mezigeneračními vztahy olešnických seniorů a jejich vnoučat. Komplexní analýza ukázala, že tato interakce má mnoho rozměrů a ovlivňuje nejen samotné účastníky, ale i celou rodinnou dynamiku. Mezigenerační vztahy jsou živé a proměnlivé, ovlivněné mnoha faktory, včetně osobnostních charakteristik, věku, zájmů a životních situací obou generací. Bylo zjištěno, že vztahy mezi olešnickými seniory a jejich vnoučaty se vyvíjejí v průběhu času a jsou ovlivněny změnami ve vztazích, přibývajících zájmy a vývojem životních situací. Mladší vnoučata jsou obvykle v častějším kontaktu s prarodiči v období dětství, ale s postupem času dochází ke snížení frekvence setkávání v důsledku narůstajících zájmů a povinností. Na druhé straně se ukázalo, že stárnoucí prarodiče v důchodovém věku mají více času a jsou ochotni být více zapojeni do interakcí s vnoučaty. Geografická vzdálenost hrála také významnou roli v četnosti a povaze setkávání prarodičů s vnoučaty. Dále bylo zjištěno, že osobní autonomie olešnických seniorů je klíčovým prvkem ve vztahu s jejich vnoučaty. Je důležité, aby senioři měli možnost rozhodovat o tom, jak tráví svůj čas a jak často se setkávají s vnoučaty. Každý senior má své vlastní preference a priority, které ovlivňují budování vztahu s vnoučaty. Důsledkem zachování autonomie je také dostatečný čas pro regeneraci a péči o vlastní zdraví, což je klíčové pro celkovou pohodu seniorů. Péče olešnických seniorů o svá vnoučata je zásadním faktorem v mezigeneračních vztazích, který ovlivňuje rodinnou soudržnost, porozumění a kontinuitu. Společné aktivity a čas strávený společně posiluje rodinné vazby a přispívá k emocionální stabilitě a harmonii v rodině. Přenos tradičních hodnot,

kulturního dědictví a rodinných příběhů prostřednictvím péče o vnoučata posiluje vztahy mezi generacemi a přispívá k uchování rodinné identity. Přestože péče o vnoučata může přinášet výzvy a omezení, v podstatě je to výzva, která přináší radost a posiluje rodinné vazby.

Péče olešnických seniorů o vnoučata má významný dopad na dynamiku mezigeneračních vztahů v rodině. Tato péče vytváří silné rodinné vazby a posiluje vztahy mezi oběma generacemi. Společné aktivity a trávení času společně pomáhá budovat důvěru, porozumění a harmonii v rodině. Starší generace prostřednictvím péče o vnoučata nenásilně předává své zkušenosti, moudrost a porozumění mladší generaci, což má pozitivní dopad na uchování tradičních hodnot, příběhů a kulturního dědictví v rodině.

Na závěr lze tedy konstatovat, že mezigenerační vztahy mezi olešnickými seniory a jejich vnoučaty jsou komplexní, dynamické a plné možností pro vzájemné porozumění a obohacení. Respektování individuality, otevřená komunikace a péče o osobní autonomii obou generací jsou klíčovými prvky pro udržení harmonie a vzájemného respektu v rodinném kontextu. Otevřenost, tolerance, trpělivost a láskyplný přístup jsou základními pilíři pro budování pevných a udržitelných mezigeneračních vztahů, které přinášejí radost a harmonii do rodinného života.

Zdroje:

Použitá literatura:

1. BAUM, Detlef, GOJOVÁ, Alice. Výzkumné metody v sociální práci, Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Fakulta sociální studií, 2014. ISBN 978-80-7464-390-3.
2. BECK, Ulrich. Riziková společnost: na cestě k jiné moderně. Post. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. ISBN 80-86429-32-6.
3. BERG, Monika van den. Jak se vzájemně chápat: generace X, Y, Z. Praha: Grada, 2020. ISBN 978-80-247-2139-2.
4. CESARI LUSSO, Vittoria. Prarodiče, rodiče a vnoučata: o emočních, vztahových a komunikačních úskalích. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0003-1.
5. DEVITO, Joseph A., 2008. *Základy mezilidské komunikace: 6. vydání*. Expert (Grada). Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2018-0
6. FREEDMAN, Russell. Children of the Great Depression. New York: Clarion Books, c2005. ISBN 06-184-4630-3.
7. GIDDENS, Anthony. Sociologie. Vyd. 1. Praha: Argo, 1999, s. 156-157. ISBN 8072031244
8. GOODY, J., Proměny rodiny v evropské historii: historicko-antropologická esej. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006, ISBN 80-7106-396-7
9. Global report on Ageism. Geneva, Switzerland: World Health Organization, 2021. ISBN 978-92-4-001687-3.
10. HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, Jaroslava a ŠTÍPKOVÁ, Martina. Prarodičovství v současné české společnosti. Sociologické aktuality. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2018. ISBN 978-80-7419-265-4.
11. HAUSER-SCHÖNER, Isabella. Děti potřebují prarodiče. Rádcí pro rodiče a vychovatele. Praha: Portál, 1996, revize 2021. ISBN 80-717-8105-3.
12. HAVLÍK, Radomír a KOŤA, Jaroslav. Sociologie výchovy a školy. Vyd. 3. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0042-0.
13. HELLINGER, Bert, 2007. *Rodinné konstelace: imperativy lásky*. Psyché (Triton). Praha: Triton. ISBN 978-80-7254-848-4.
14. HENDL, Jan, Kvalitativní výzkum, Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
15. HORSKÁ, Pavla. Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy. Pyramida. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-703-8011-X.
16. HRICOVÁ, Alena; ONDRÁŠEK, Stanislav a URBAN, David. *Metodologie v sociální práci*. Praha: Grada, 2023. ISBN 978-80-271-3636-0.

17. JANÁK, Dušan. Metody a techniky sociálního výzkumu. Studijní text. Opava: Slezská univerzita Opava. 2017.
18. KÁDNEROVÁ, Božena. Vychováváme vnoučata: (o vztazích dětí do 6 let a prarodičů). Knihy pro rodiče (SPN). Praha: SPN, 1977.
19. KAJANOVÁ, Alena, DVOŘÁČKOVÁ Olga, STRÁNSKÝ Pravoslav, Metodologie výzkumu v oblasti sociálních věd, České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2017. ISBN 978-80-7394-639-5.
20. KARTOUS, Bohumil. No future: vezeme děti na parním stroji do virtuální reality? Praha: 65. pole, 2019. ISBN 978-80-88268-30-7.
21. KELLER, Jan. Nedomyšlená společnost. Vyd. 4. Brno: Doplněk, 2003. ISBN 80-723-9091-0.
22. KIMPLOVÁ, Tereza; JOCHMANNOVÁ, Leona a SVOBODA, Jan. Psychologie rodiny. Psyché (Grada). Praha: Grada, 2023. ISBN 978-80-271-3064-1.
23. MÁROVÁ, Zdeňka. Být babičkou a mít babičku. Knihy pro rodiče (SPN). Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985.
24. MAŘÍKOVÁ, Hana. Proměny současné české rodiny. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2000. ISBN 80-85850-93-1.
25. MATOUŠEK, Oldřich. Rodina jako instituce a vztahová síť. 3., rozš. a přeprac. vyd. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. ISBN 80-864-2919-9.
26. MATĚJČEK, Zdeněk a DYTRYCH, Zdeněk. Radosti a strasti prarodičů, aneb, Když máte vnoučata. Praha: Grada, 1997. ISBN 80-716-9455-X.
27. MAYER-RÖNNE, Gundi a MANUTSCHERI, Carina. Nová role: babička: veselý, uvolněný a respektující vztah k vnoučatům. Praha: Portál, 2023. ISBN 978-80-262-2002-2.
28. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR. Projekt: Implementace politiky stárnutí na krajskou úroveň CZ.03.2.63/0.0./0.0./15_017/0006207, *STRATEGICKÝ RÁMEC PŘÍPRAVY NA STÁRNUTÍ SPOLEČNOSTI 2021–2025*. Česká republika, 2020.
29. MINISTERSTVO VNITRA ČR. Projekt: Komunikace úřadů se seniorskou populací CZ.03.4.74/0.0/0.0/15_019/0000125, *KOMUNIKACE S OSOBAMI OHROŽENÝMI SOCIÁLNÍM VYLOUČENÍM*. Česká republika, 2013.
30. MOŽNÝ, Ivo. Rodina a společnost. 2., upr. vyd. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2008. ISBN 978-80-86429-87-8.
31. MOŽNÝ, Ivo. Sociologie rodiny. Vyd. 2., upr. Základy sociologie. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. ISBN 80-864-2905-9.
32. MOŽNÝ, Ivo. Moderní rodina: (mýty a skutečnosti). Brno: Blok, 1990. ISBN 80-702-9018-8.

33. NEŠPOR, Zdeněk R., ed. SOCIOLOGICKÝ ÚSTAV AV ČR. Rodina. SOCIOLOGICKÝ ÚSTAV AV ČR. Sociologická encyklopedie [online]. 2018, 10. 11. 2018 v 20:18 [cit. 2023-09-19]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Rodina>
34. ONDRUŠOVÁ, Jiřina a KRAHULCOVÁ, Beáta. Gerontologie pro sociální práci. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019. ISBN 978-80-246-4383-0.
35. OLECKÁ, Ivana, IVANOVÁ, Kateřina, Metodologie vědecko-výzkumné činnosti, Olomouc: Moravská vysoká škola Olomouc, o.p.s., 2010. ISBN 978-80-87240-33-5.
36. ROSENBERG, Marshall B., 2022. *Nenásilná komunikace: řeč života*. Revidované a doplněné vydání. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-1785-5.
37. ŘIHÁČEK, Tomáš, Ivo ČERMÁK a Roman HYTYCH, 2013. Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-6382-2. 29. SOBOTKOVÁ, Irena. Psychologie rodiny. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-250-8. S. 219.
38. STRAUSS, Anselm, CORBINOVÁ Juliet. Základy kvalitativního výzkumu. Brno, Albert, Podané ruce 1999. ISBN: 80-85834-60-X.
39. SÝKOROVÁ, Dana. Senioři ve společnosti: strategie zachování osobní autonomie: výzkumná zpráva za 1. rok řešení výzkumného úkolu GAČR, reg. č. 493/02/1182. Boskovice: Albert, 2003. ISBN 80-732-6023-9.
40. ŠVAŘÍČEK, Roman A ŠEĐOVÁ, Klára, Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách, Praha, Portál 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.
41. TOŠNEROVÁ, T. Ageismus. Průvodce stereotypy a mýty o stáří. 1. vyd. Praha: Ambulance pro poruchy paměti, Ústav lékařské etiky 3. LF UK a FNKV Praha, 2002. 48 s. ISBN 80-238-9506-0
42. VIDOVIČOVÁ, L. Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti. 1. vyd. Brno: MU, 2008. 233 s. ISBN 978-80-210-4627-6
43. WEISOVÁ, Barbora. *AKTIVIZACE SENIORŮ VE MĚSTĚ OLEŠNICE*. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita. 2022.
44. ZAVÁZALOVÁ, Helena. Vybrané kapitoly ze sociální gerontologie. Praha: Karolinum, 2001, rev, 2013. ISBN 80-246-0326-8.

Právní předpisy:

1. Listina základních práv a svobod: Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb. a ústavního zákona č. 295/2021 Sb. In: Poslanecká sněmovna České republiky [online]. [cit. 2024-01-25]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>
2. Úmluva o právech dítěte: Sdělení č. 104/1991 Sb. Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o právech dítěte. In: Zákony

- pro lidi [online]. [cit. 2024-01-25]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1991-104>
3. Zákon č. 89/2012 Sb. Zákon občanský zákoník. In: Zákon pro lidi [online]. [cit. 2024-01-25]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>
 4. Zákon č. 40/2009 Sb. Zákon Trestní zákoník. In: Zákon pro lidi [online]. [cit. 2024-01-25]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40?text=Trestn%C3%AD+z%C3%A1kon%C3%ADk>
 5. Zákon č. 115/2006 Sb. Zákon o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících předpisů. In: Zákon pro lidi [online]. [cit. 2024-01-25]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-115>
 6. Zákon č.155/195 Sb., Zákon o důchodovém pojištění. In: Zákon pro lidi [online]. [cit. 2024-01-25]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1995-155>
 7. Zákon č. 329/2011 Sb., Zákon o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením a o změně souvisejících zákonů. In: Zákon pro lidi [online]. [cit. 2024-01-25]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2011-329>
 8. Zákon č. 111/2006 Sb., Zákon o pomoci v hmotné nouzi. In: Zákon pro lidi [online]. [cit. 2024-01-25]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-111>
 9. POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČESKÉ REPUBLIKY. Navržené změny 2/1993 Sb. Poslanecká sněmovna České republiky. 2024. [online]. [cit. 2024-01-25]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/tisky.sqw?idsb=3&je=1>

Internetové zdroje:

1. BABY BOOMERS, 2017. Investopedia [online]. A&E Television Networks, LLC. [cit. 2017-01-12]. Dostupné z: http://www.investopedia.com/terms/b/baby_boomer.asp
2. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Obyvatelstvo zahrnuté mezi pracovní sílu podle postavení v zaměstnání, ekonomické aktivity, nejvyššího dosaženého vzdělání, státního občanství a podle pohlaví. Online. Veřejná databáze. 2021. Dostupné z: [https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=SLD21SP012x&z=T&f=TABULKA&katalog=33519&str=v92&v=v73_null_null_null#w=.%20\[cit.%202024-01-20\]](https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=SLD21SP012x&z=T&f=TABULKA&katalog=33519&str=v92&v=v73_null_null_null#w=.%20[cit.%202024-01-20])
3. Elderly population, 2022. <https://www.oecd.org/> [online]. Francie: © Organisation for Economic Co-operation and Development [cit. 2022-04-04]. Dostupné z: <https://data.oecd.org/pop/elderly-population.htm#indicator-chart>
4. Redakce. I60.CZ. Od kdy jsme senioři? I60.cz Tahle země není jenom pro mladý [online]. 2018, 4. 2. 2018 [cit. 2023-09-18]. Dostupné z: <https://www.i60.cz/clanek/detail/18960/odkdy-jsme-seniori>

5. ROZDÍLY MEZI MANŽELSTVÍM A REGISTRACÍ. Online. Jsme fér, Manželství pro všechny. 2023. [cit. 2024-01-14]. Dostupné z: <https://www.jsmefer.cz/rozdily>
6. Sčítání 2021: Věková struktura, 2022. <https://www.czso.cz/csu/scitani2021> [online]. Česká republika: ČSÚ: Český statistický úřad: Sčítání 2021 [cit. 2022-04-04]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/scitani2021/vekova-struktura>
7. The National Center for Fathering, 2019. [cit. 2024-03-20]. Dostupné z: <https://fathers.com/>.
8. VIDOVIČOVÁ, Lucie. Ageismus. Online. Ageismus. 2024. [cit. 2024-01-21]. Dostupné z: <https://www.ageismus.cz/>

Zahraníční výzkumy:

1. W. A., & Dodge, K. A. (2023). The HOME-21: A revised measure of the home environment for the 21st century tested in two independent samples. *Psychological Assessment*, 35(1), 1–11. <https://doi.org/10.1037/pas0001183>
2. Muntsant, A.; Ramírez-Boix, P.; Leal-Campanario, R.; Alcaín, F.J.; Giménez-Llort, L. The Spanish Intergenerational Study: Beliefs, Stereotypes, and Metacognition about Older People and Grandparents to Tackle Ageism. *Geriatrics* 2021, 6, 87. <https://doi.org/10.3390/geriatrics6030087>
3. Liao, T., Zhuoga, C. & Chen, X. Contact with grandparents and young people's explicit and implicit attitudes toward older adults. *BMC Psychol* 11, 289 (2023). <https://doi.org/10.1186/s40359-023-01344-7>
4. Danielsbacka, M., Křenková, L. & Tanskanen, A.O. Grandparenting, health, and well-being: a systematic literature review. *Eur J Ageing* 19, 341–368 (2022). <https://doi.org/10.1007/s10433-021-00674-y>
5. Haag, S., Niederberger, M. Einsamkeit bei Leihgroßeltern. *Präv Gesundheitsf* 17, 306–312 (2022). <https://doi.org/10.1007/s11553-021-00884-3>
6. Biggs S., Haapala I. Long life, mutual understanding and generational empathy, The monitoring of public opinion economic&social changes 2(2016), DOI:[10.14515/monitoring.2016.2.03](https://doi.org/10.14515/monitoring.2016.2.03), <https://www.researchgate.net/publication/301739333> Long life mutual understanding and generational empathy
7. Glozman ZM, Naumova AA, Naumova VA. Отношения поколений: представления современного ребенка младшего школьного возраста. *Kul'turno-istoricheskaya psikhologiya = Kulturně-historická psychologie*, 2022. Sv. 18, č. 1, s. 90–104. ISSN: 1816-5435 / 2224-8935 (online) <https://doi.org/10.17759/chp.2022180109>